

X 236485

TÓTH ESZTER ZSÓFIA

MURAI ANDRÁS

SZEX

ÉS SZOCIALIZMUS

„HAGYJUK A SZEXUALITÁST
A HANYATLÓ NYUGAT
ÓPIUMÁNAK”?

LIBRI KIADÓ
BUDAPEST

A kötet megjelenését támogatta

nka

SZTE Klebelsberg Könyvtár

J001159772

X 236485

© Tóth Eszter Zsófia, Murai András, 2014

Fiamnak, Sanyinak és édesapám, Tóth Lajos emlékének

T. E. Zs.

Barátaimnak

M. A.

Tartalom

Előszó	11
I. SZEX ÉS POLITIKA	13
Abortuszdiskurzusok és népesedéspolitikai viták a Kádár-korszakban	15
Népesedési viták	16
Az 1970-es nőhatározat	21
Rövid abortusztörténeti áttekintés	25
Az abortuszbizottság	27
Rómeó és Júliától a nyitott házasságig	32
A modern házasság eszménye a szocialista időszakban	32
Az „egész család” és a „csonka család”	35
Az ideálisnak tartott házasság ismérvei az 1960-as évek elején	41
Felkészülés a modern házasságra – fiatalok párválasztási problémái	42
Nyitott házasság vs. boldog házasság	47
„Doktor úr, kérem...”	54
A lap	56
Az IM küldetéstudata	58
Megszólalási módok	60
Fontosabb vitasorozatok	68
Régi és új – tabuk és a szexuális erkölcs	73
Test-elvárások	78
Ösztönöz és értékel	80

Dologtalan, luxus életmódot hajhászó léha elkövetők?	82
Striciknek kiszolgáltatott áldozatok?	83
A prostitúció rendőri szemmel	91
A szociográfiák szerint a prostitúció	100
Jelentések a Rákóczi térről	102
Konklúzió	105
II. TESTKÉPEK	107
A szépek és a szörnyetegek	108
Az esemény	111
A szépségverseny korabeli médiareprezentációja	117
A verseny és a szépségkirálynő emlékezete két interjú tükrében	120
Versengő emlékezetek – konklúzió	121
Magánörömök, közállapotok	123
A korszak	124
A lakás, a férfi és a nő	126
Sodródás, kilátástalanság – a történetek	127
Zárt terek – a magánszféra helyszínei	128
Hol, hogyan, kivel? – a lefokozás eszközei	129
A filmek recepciója	134
A másság és a Kádár-rendszer	134
Egymásra nézve (1982)	138
A film recepciója	141
Mielőtt befejezi röptét a denevér (1989)	143
A közbeszéd témái és szavai	145
„Született leselkedők vagyunk” – Délegyháza, nudizmus, naturizmus	146
FKK mozgalom az NDK-ban	149
Naturista mozgalom Magyarországon	153
UTÓHANG – NDK-S CSAJOK, MAGYAR AMORÓZÓK	155
Egynyári szerelmek	

Függelék	161
Jegyzetek	163
Forrásjegyzék	177
Irodalomjegyzék	178
Interjúk jegyzéke	182
A könyvben szereplő filmek jegyzéke	183
A tanulmányok eredeti megjelenési helyei	184
A képek forrásai	185

Előszó

Délegyházi nudiststrand, NDK-s turistalányok a Balatonon, Postinor tabletta, botrányos szépségkirálynő-választás, pártfegyelmi félrelépésért, a *K1* című film, az *Ifjúsági Magazin Magánügyek* rovata. Hívószavak, amelyek a szocialista időszak szexualitását juttatják eszünkbe. Noha a könyvben szereplő témák és nevek segíthetnek az emlékek előhívásában, a közös múlt felidézésével a szándékunk korántsem a nosztalgia felébresztése.

A könyv témáinak háttérét a szocialista erkölcs, illetve az a Kádár-kori hivatalos álláspont adja, hogy a szocialista ember nevelhető, és nevelése – akár szexuális téren is – társadalmi feladat, tehát közügy: ennek fényében idézzük fel a testiségről, a párkapcsolatokról és a szexualitásról szóló közbeszédet. A fejezetek témáit korabeli újság- és folyóiratcikkek,¹ szociográfiák, filmek és tudományos munkák, valamint interjúk felhasználásával mutatjuk be, és bízunk benne, hogy ezáltal láthatóvá válik a nyilvános és a nem nyilvános szféra határainak folyamatos alakulása is az 1960-as évek közepétől a rendszerváltásig.

Közbeszéd alatt olyan szóhasználatot és jelentésük mezejét értjük, amely egy téma, társadalmi probléma nyilvános megbeszélésekor kialakul, illetve rendelkezésre áll.² A közbeszéd a Kádár-rendszerben sem homogén, egy-egy téma többféle kifejezőkészletét találjuk, így a szexualitás tematizálásában például létrejött és elfogadottá vált egy bizonyos kifejezőkészlet a tudományos diskurzus sajátos kontextusában csakúgy, mint az ismeretterjesztő/felvilágosító irodalomban³ vagy a különböző művészeti ágak területein. A közbeszéd különböző formáiból kitűnik a „szocialista modern társadalom” kialakításának igénye. A köz ügyeinek az aktív tárgyalása, a nézőpontok ütköztetése, kötetbe

foglalása tette lehetővé, hogy a felszínen a szocialista rendszer önmagáról a modern társadalom képét alakítsa ki. Olyan modern társadalomét, amely arra buzdít, hogy közös erővel, a magánemberek nyilvános hozzászólásaival és az értelmiségi „okoskodókkal” együtt kerüljenek megvitatásra közös dolgaink, például a házasság intézménye, az ifjúság szexuális felvilágosítása vagy éppen a nudizmus lehetősége – miközben épp a témák és megszólalók körének szabályozásával kontrollálta a hatalom a nyilvánosság határait. Kérdéses persze, hogyan befolyásolták ezek a szövegek a normáknak

megfelelni vágyó vagy éppen annak elvárásait áthágni készülő állampolgár mindennapjait.

Reményeink szerint a könyvből kirajzolódó – korántsem teljességre törekvő – kép segít az elsődleges emlékezet személyes élményeit kiegészítve, a szocialista rendszerhez való ironikus vagy épp nosztalgikus viszonyunkat tovább árnyalni, a fiatalabb generáció számára pedig ez az áttekintés is hozzájárulhat a Kádár-kor másodlagos emlékezetének kialakításához.

I.

SZEX ÉS POLITIKA

Abortuszdiskurzusok és népesedéspolitikai viták a Kádár-korszakban⁴

Hogyan jelent meg az abortusz és a nők helyzetének témája a korabeli magyar nyilvánosságban? A párthatározatok és korabeli sajtóforrások (a *Nők Lapja* és az *Ifjúsági Magazin* cikkei) alapján azt mutatjuk be, hogyan kapcsolódott össze a népesedéspolitika, a különböző fogamzásgátló módszerek elterjedése és a fogyó népesség láttán a közbeszédben a nemzethalál vízió.

A szocialista időszak sajtójában a vitáknak kiemelkedő szerepük volt. Az előtérbe helyezett és folyamatosan hangsúlyozott társadalmi párbeszéd, valamint a folyóiratok nevelő szándéka, a helyes irány megmutatása az abortuszra és népesedéspolitikai kérdésekre is kiterjedt. Azért idézünk többféle cikkből és hozzászólásból, mert a viták struktúrája tükrözi a korszak hivatalos beszédmódjának stratégiáját: a tematikát, a megszólalók körét és a megszólalás módját. Az abortusz-témában a szakértő értelmiségiek, a népesedésvitában, mint később látni fogjuk, inkább az író értelmiségiek szólaltak meg. A népszerű lapok (pl. a *Nők Lapja* és az *Ifjúsági Magazin*) hasábjain megfértek egymás mellett azok a vélemények, amelyek a nők egyenjogúságát és munkavállalását, vagy ezzel szemben a családban betöltött szerepük fontosságát és bér munkavállalásuk másodrendűségét hangsúlyozták, ugyanakkor a vitazárók és összegzők a hivatalosan elvárt álláspontot nyilvánították követendőnek.

dig leggyakrabban a megszakított közösülésen alapuló védekezést, igaz, elterjedésük legalább egy évtizedbe telt.⁶

Népesedési viták

A népesedéspolitikai viták nyitányának tekinthetjük Bor Ambrus írását, mely a *Kortárs* 1963. májusi számában jelent meg. A téma hozzászólóit jellemezte a magyar közéletben hagyományosnak számító népi-urbánus megosztottság. A népiek a hagyományok tiszteletére, a közös nemzeti célokra hívták fel a figyelmet, és ők fogalmazták meg a nemzethalál vízióját is. Talán a leghíresebb népesedéspolitikai vita, az „Éljünk magunknak?” Fekete Gyula író nevéhez köthető. A *Nők Lapja* hasábjain folytatott sajtóvita kötetben is megjelent.⁷

Már közvetlenül a gyese bevezetésekor is felmerült számos olyan probléma az első hatásvizsgálatok tanúsága szerint, amely aztán az egész korszakban jellemző maradt. A gyese a 3/1967. számú Kormányrendelettel lépett életbe. Bevezetésének hatásairól országos felmérést végeztek. A 19 megyei nőtanács

Az elemzés középpontja a gyermekgondozási segély (gyese) 1967-es bevezetése és az 1973-as népesedéspolitikai határozat. Az 1960-as évektől meghatározó téma volt, hogyan érhető el a népesség áhított növekedése. A gyese bevezetése, illetve a határozat előkészítése népesedéspolitikai vitákat gerjesztett, amelyek magukkal hozták az abortusszal kapcsolatos vélekedések változásait is. Nem mellékesen, ekkor vezették be a hormonális fogamzásgátló tablettákat (az Infecudint 1967-ben, a Bisecurint 1971-ben),⁵ amelyek forradalmasították az ad-

és a családvédelmi osztályok dolgozói jelentést készítettek az MSZMP Agitációs és Propaganda Osztályának 1967-ben.⁸ A jelentés szerint megnőtt a téteszekben a tagfelvételt kérő nők száma. Ennek elsőrendű oka az volt, hogy a gyermekgondozási segélyt így igényelhetők. Azonban több megyéből jelezték, hogy a rendelet hatására a szülőképes korú nőket nem szívesen vették fel a rájuk vonatkozó kedvezmények miatt. Szolnok megyében a nőtanácson belül anya- és gyermekbizottságot hoztak létre, Bács megyében az örökbefogadási kedv növekedését jelezték. A gyermekgondozási segély a legnépszerűbb az erős fizikai munkát végzőknél, az 1000–1200 Ft havi fizetésűeknél, a három műszakban dolgozóknál, a vidékről bejáróknál, a textiliparban, a ruhaiparban és a kereskedelemben dolgozóknál volt. A bedolgozók, 4–6 órában foglalkoztattak nehezményezték, hogy rájuk nem vonatkozott a rendelet. Így azok a fiatalok sem kaphatták meg a segélyt, akik 6 órában dolgoztak a rájuk vonatkozó törvényi előírásoknak megfelelően. Ahhoz, hogy gyermekgondozási segélyt kaphasson valaki, legalább 120 munkanapot kellett dolgoznia, amit nehezen teljesítettek a tétesz dolgozók, mivel a gépesítés előrehaladtával, a gyomirtás bevezetésével sok helyütt nem is volt ennyi munka. A rendelet hatására kialakult munkaerőmozgás nem várt negatív következményekkel járt. Például olyan községekben, ahol szakképzettséghez kötött munkát (gyógyszerésznő, védőnő) egy nő látott el, nehéz volt helyettesíteni, ahol tömegesen volt szükség fiatal női munkaerőre, így a textiliparban, ott vidéki toborzással próbálták orvosolni a munkaerőhiányt. Azért, hogy az anyák otthon ne unatkozzanak, délelőtti, a nők számára érdekesnek tartott tévéadásokat terveztek bevezetni és a *Nők Lapjában* a témával kapcsolatos cikkeket megjelentetni. Javasolták, hogy az üzemek tartsák fenn a kapcsolatot a kismamákkal, a Vöröskereszt szervezzen anyaklubokat.

A terv majdnem egy évtizeddel később meg is valósult: a gyárakban a Munkaügyi Minisztérium Irányelve nyomán⁹ is ún. kismama-találkozókat szerveztek. A Budapesti Harisnyagyárban például rendszeresen meghívták a kismamákat, a gyese otthon levő anyukákat brigádrendezvényekre, ahol kóla és teasütemény mellett beszélgettek, „gyönyörködtek egymás gyermekeiben”, vagy gyermekvetélkedőt szerveztek és rajzfilmeket vetítettek.¹⁰ Bár a gyári lap tudósításaiban erről nem írtak, a munkásnők fényképeinek tanúsága szerint ezek a „rendezvények” bulikká alakultak, ahol táncolni is lehetett.

Az 1973-as népesedéspolitikai határozat¹¹ célja általánosságban a népesedési helyzet javítása volt, amelyet a gyermekes családok fokozott anyagi támogatásával, a nők és a születendő gyermekek egészségének hatékonyabb megóvásával és az egészségügyi családtervezési ismeretek oktatásának bevezetésével véltek megvalósíthatónak. Felemelték a két gyermek után járó családi pótlék és a gyermekgondozási segély összegét. Egységesen 2500 Ft-os babakelengye-juttatást vezettek be, és a gyermek hatéves koráig növelték a gyermekápolási táppénz időtartamát. A határozat kimondta, hogy a szakszervezeti beutalóknál előnyben kell részesíteni a többgyermekes családokat, és biztosítani kell, hogy a gyermekápoláshoz szükséges alapvető cikkek a megfelelő mennyiségben és minőségben rendelkezésre álljanak. A házasulandóknak orvosnál kellett részt venniük családtervezési tanácsadáson, aki oktatásban részesítette őket a megfelelő fogamzásgátló módszerekről. A határozat ideális családmódelnek a háromgyermekes családot tartotta.¹²

Klinger András demográfus 1980-ban publikált cikkében úgy vélte, hogy a népesedéspolitikai határozat azért nem tudta beváltani a hozzá fűzött reményeket, mert az olajárrobbanás begyűrűzése nyomán az áremelkedések hatására a gyermeknevelésre fordított állami támogatások összegeit felemésztették a korábbi életszínvonal fenntartására irányuló erőfeszítések.¹³ És akkor még nem is esett szó egy szintén nem várt lelki jellegű hatásról: a gyēs-betegségről.¹⁴

A fogyó magyar népesség, a nemzethalál-vízió témája az *Új Ember* 1980. július 22-i számában bukkant fel: a cikk írója úgy jelenítette meg a helyzetet, hogy háromévente annnyival csökken a magyar népesség, mint amennyi ember a Don-kanyarban halt meg: „1958 után 16 évig 700 ezerrel kevesebb gyerek született, mint az előző 16 évben, amelyben benne vannak a háborús esztendő is. Tehát a népesség szintentartásához képest ez a negatívum öt Don-kanyart jelentett”.¹⁵ Így a nemzeti identitás szempontjából is kiemelkedő jelentőségű katasztrofális eseményt kötötte össze a jelen magyar lakosainak felelőtlenségével, amennyiben nem gondoskodnak megfelelő számú utódról. A jelenségnek történelmi okait keresve a cikk szerzője ezt írta: „Kovács Imre már *A néma forradalom* bevezetőjében 1937-ben megjósolta a magyarság fogyását.” E cikk tekinthető egy sorozat nyitányának is, amelyet számos hasonló hangvételű írás követett a korabeli napisajtóban.¹⁶

Varga Domokos *Népesedési gondok* című 1981-es vitaindítójában az *Élet és Irodalom*ban¹⁷ statisztikai adatokat idézett: a születésszámok mélypontja

az 1962-es év volt (130 ezer újszülött)¹⁸, a csúcsa pedig 1975 (194 ezer újszülött).¹⁹ Az *Élet és Irodalom* vitáját általánosságban úgy jellemezhetjük, hogy a magyar szellemi életben ekkor már hagyományosnak mondható törésvonal mentén oszlottak meg a vélemények: „a népi felfogás hívei ütköztek a nemzeti kérdés iránt érzéketlenebb szerzőkkel”.²⁰ A vita során a hozzászólások csoportosíthatóak abból a szempontból is, hogy áhított célnak a „több legyen a magyar” vagy a „jobb legyen az életminőség” lebegett a hozzászóló előtt.²¹ A történeti demográfus Kováts Zoltán a magyar történelem négy hullámvölgyéből vezette le a népességfogyást: szerint az első törést az első világháború okozta: a 250 ezer hősi halott miatt kb. 500 ezer születés maradt el. A második hullámvölgy az 1930-as évek közepén volt, a harmadik pedig 1956-tól 1973 decemberéig.²² A születések száma átmenetileg növekedett 1973 decemberétől 1975 augusztusáig, akkor kezdődött a negyedik hullámvölgy. Kulcsár Kálmánnal egyetértve Kováts azt is feladatnak tartotta, hogy a népesedési tendenciák történelmi okait a társadalom elé tárják. Hatvani Dániel hozzászólásában azzal érvelt, hogy az 1960-as évek elején a magyar társadalom megszokta a viszonylagos jólétet, és nehezebben ad alább, borzadva gondolt a szegénységre. Ami – és itt a nemzeti identitás egyik kulcsmotívumához,

a népdalkincshez nyúl vissza – népdalainkban nemcsak a „szolgaerkölcs és a meghunyászkodó kutyaalázat szinonimája, hanem a sorssal való hetyke szembenézése, a helytállásra és kiállásra biztató kurázsie.”²³

Tamás Pál hozzászólása szerint az *Élet és Irodalom*-vita résztvevőinek a népesedéspolitikai témáról két dolog jut leggyakrabban eszébe: a szociálpolitikai és a nemzethalál-vízió.²⁴ A szociológus azt hangsúlyozta, hogy szerint nem „sajátos magyar sors” a népességfogyás, hanem a „társadalmi és gazdasági korszerűsödés világszerte szembetűnő, szerves kísérőjelensége”.

A népesedéspolitikai kérdések vitatása, megfelelőnek tartott megoldás keresése végigkísérte az egész időszakot. Többek között a Politikai Bizottság 1984. augusztus 28-i ülésén ismét tárgyalta a hosszú távú népesedéspolitikai koncepció kérdéseit.²⁵ A *Magyar Nemzet* hasábjain 1986 májusában és júniusában is visszatértek a kérdésre. A népesség fogyását nemzethalálban vizionáló viták a rendszerváltással sem nyugodhattak meg.

Az 1970-es nőhatározat

A szocialista időszakban a kiemelkedő jelentőségűnek tartott kérdésekről a Politikai Bizottság határozatokat hozott. Egy-egy határozatot országos vizsgálat előzött meg. A nők egyenjogúságának kérdése is központi szerepet játszott a rendszer hivatalos diskurzusában, ezért is hoztak határozatot e kérdéskörrel.

Az 1970-es határozatot, amely „a nők politikai, gazdasági és szociális helyzetével” foglalkozott, az MSZMP Központi Bizottsága 1970. február 18–19-i ülésén fogadta el.²⁶ Kádár János a Politikai Bizottság ülésén a határozattervezet vitájában hangsúlyozta, hogy a nőkérdés nem osztálykérdés, hanem általános társadalmi kérdés.²⁷

A határozathozatalt Pullai Árpád²⁸ előadói beszéde szerint – akárcsak az 1958-as, a munkások helyzetéről született határozatnál²⁹ – országos körű vizsgálat előzte meg, amelyben részt vettek a Magyar Nők Országos Tanácsának aktivistái, a pártbizottságok, a szakszervezet, de konzultáltak a „baráti országok”, a Szovjetunió, Lengyelország és a Német Demokratikus Köztársaság pártjainak szakértőivel is.³⁰ Az előadó hangsúlyozta, hogy igen időszerűnek

tartja „a múlt társadalmában talán legembertelenebbül elnyomottak és meg-
alázottak ügyét, a nők helyzetének” rendezését.³¹

A *Nők Lapja* is idézte Pullai Árpád beszédét, ugyanakkor a nyugati ideo-
lógiai áramlatoktól, a feminizmustól való elhatárolódást is fontosnak tartotta.
A hetilap kiemelte azt, hogy bár alapvető célkitűzés, hogy a nőknek egyenlő
munkáért egyenlő bér járjon,³² és az anyaság ne hozza hátrányos helyzet-
be őket, ha a munkában előmenetelről, béremelésről, anyagi vagy erkölcsi
megbecsülésről van szó, ez nem jelenti azt, hogy a politikusok a feminizmus-
nak akarnának utat engedni.³³ Nem sokkal korábban meg is jelentettek egy
kritikus hangvételű cikket, amely az „amerikai újfeministákat” ostromozta:
„A mozgalom harcosai (...) a »szexista« társadalommal szemben érzett el-
idegenedésük és undoruk demonstrálására bojkottálják a szépségversenyeket,
elégetik melltartóikat és szemétre hajítják a »női elnyomatás« szimbólumait:
mint például a műszempillákat.”³⁴

Pullai Árpád beszédében hangsúlyozta, hogy bár a női egyenjogúság
törvényi szinten deklarált, annak érvényesülése az életben tudati és társa-
dalmi tényezők miatt sok területen elakadt. A nőkkel kapcsolatos „maradi,

retrográd” nézetektől Pullai szerint nem voltak mentesek a kommunista fér-
fiak sem. Míg az általános iskolák pedagógusainak 80%-a, a textiliparban dol-
gozóknak 68,3%-a volt nő, ezzel szemben 2817 vállalatigazgatóból csak 144,
2553 tanácselnökből pedig csupán 122.³⁵ Az előadó érintett egy igen aktuális
kérdést is: azt, hogy nem volt megfelelő mennyiségű gyermekintézményi fé-
rőhely. A kérdést az tette különösen aktuálissá, hogy a gyés 1967-es bevezetése
után 1970-re lettek óvodáskorúak az első gyeses gyermekek.

Pullai szerint az embereket meg kell győzni a párt nőpolitikájának helyes-
ségéről, például úgy, hogy az MSZMP X. kongresszusán küldöttként a nők
megfelelő számarányban képviseltessék magukat, és ne csak azért javasol-
janak nőket, hogy ezzel a statisztikát javítsák. Az országgyűlésben a nőkép-
viselők létszáma emelkedő tendenciát mutatott, ami nem annyira meglepő,
mert bizonyos statisztikai paramétereknek (pl. munkás, fiatal, pártonkívüli,
nő) megfelelő állampolgárokat választottak képviselőnek a Hazafias Nép-
front listájáról.³⁶ Így 1958–1962 között 338-ból 62, 1962–1967 között 340-ből
62, 1967–1971 között 349-ből 69, 1971–1975 között 352-ből 84, 1975–1980
között 352-ből 101, 1980–1985 között 352-ből 106 fő volt női képviselő
a Parlamentben.³⁷ Pullai hangsúlyozta, hogy 1970-ben a keresőképes korú
nők 65%-a dolgozott, ezt a nők felszabadításának legfőbb tényeként értékelte,
azonban hozzátette, hogy a nőkre hárult továbbra is a család és a háztartás
ellátásnak terhe.

Bár a határozat nem tért ki erre, ebben az időszakban például a textil-
iparban munkaerőhiánnyal küzdöttek. Ez összefüggött azzal is, hogy a
pamutiparon belül a szövőnők 30%-a, a fonónők 25%-a vette igénybe a gyer-
mekgondozási segélyt. A munkaerőhiányt az 1970-es évek folyamán egy-
részt vidéki ipartelepítéssel (1971-es Országos Településhálózat-fejlesztési
Koncepció), másrészt toborzással próbálták orvosolni.³⁸ Nem véletlen, hogy
1970-ben folytattak vitát a *Nők Lapjában* a törzsgárdatagok megbecsüléséről.
A vitaindító cikkben az újságíró a munkaerő-vándorlás két fő okának tartotta
a bérkérdést és az emberi kapcsolatokat. A bérkérdés konkrétan azt jelentette,
hogy bár a propaganda a törzsgárdatagságot értéknek tartotta, a gyári munka-
erőhiány miatt az újonnan belépők bére magasabb volt, mint az évek óta ott
dolgozóké.³⁹ A vita során a lapban közöltek a törzsgárdatagság mellett és ellen
szóló érveket is. A törzsgárdatagságot támogatók – akik levelükben magukévá

tették a korabeli hivatalos értékrendet – azt hangsúlyozták, hogy a törzsgárdatagok úgy érezhetik magukat a munkahelyen, mint egy „nagy családban”, „kikérik és meghallgatják véleményüket”, „ők részesülnek a juttatásokból.”⁴⁰ Az elégedetlen hangú olvasói levelek írói, akik szerint a törzsgárdatagokat nem becsülték meg eléggé, jóformán az újságíró véleményét szajkózták különböző változatokban: a törzsgárdatagok kevesebbet keresnek, mint a „vándormadarak.”⁴¹

A Politikai Bizottság előterjesztése szerint 1949-hez képest a nők foglalkoztatottsága 60%-kal volt magasabb 1968-ban. Nőtt a számarányuk a híradástechnikában, a műszeriparban, a vegyiparban, a gépgyártásban. A keresőképes korú nők 63%-a volt foglalkoztatott. A nők munkakörülményei – főként a ktsz-ekben és a mezőgazdaságban – nem voltak megfelelőek a jelentés szerint: zsúfoltak voltak a mosdók, az öltözők. A családról szóló részben hangsúlyozták, hogy a demokratikus családszerkezet azt jelentette, hogy a nők is keresőtevékenységet folytattak, azonban nem azt, hogy havi két szabad szombatjukon is kötelesek lettek volna házimunkát végezni. Bár a jelentés szerzői úgy vélték, hogy a kereső nő jobban szervezi idejét, mint a háziasszony, és több segítséget kap családtagjaitól is.

A Központi Bizottság határozata szerint a Gazdaságpolitikai Bizottság feladata volt, hogy az egyedülálló és a sokgyerekes anyák számára 1970-ben olyan intézkedési tervet készítsenek, mely anyagi helyzetük javítását célozza. A Hazafias Népfront aktivistáinak feladata volt, hogy a lakóterületeken lépjenek fel a nőket elmarasztaló szemlélettel és gyakorlattal szemben.

A határozat legfőbb érdemi változtatása a nőtanácsok rendszerének át-szervezése, a nőbizottságok létrehozása volt. Kádár János hangsúlyozta, erre a változtatásra azért volt szükség, hogy a Magyar Nők Országos Tanácsa a Központi Bizottságot segítő szervként funkcionáljon.⁴² Úgy vélte, a bizottságoknak a szakszervezet égisze alatt, népfrontszerűen kell működniük. Másrészt fontosnak tartotta volna azt is bevezetni, hogy a lányok iskolai oktatási keretek között vagy a nőbizottságok segítségével tanuljanak meg főzni, varrógépet kezelni, mivel családanyák, feleségek lesznek.

A *Nők Lapja* korabeli számainak áttekintve jól látszanak a nők munkavállalásával kapcsolatban szembenálló vélemények, és az igyekezet is, hogy e vélemények közül ki kell választani az ideológiailag helyeset. Dabronaki Gyula⁴³ politikus például 1969-ben a „munkásnők gazdasági és társadalmi helyzetéről” szólva azt emelte ki, hogy bár „a nők férfias, sokszor nagyon férfias munkát végeznek – de nők maradnak,”⁴⁴ addig Csurka István író 1970-ben a *Nők Lapjának* nyilatkozva legszívesebben visszaküldött volna minden dolgozó nőt a fakanálhoz. Ő a háztartásban végzett reprodukciós munkát – mely jelentett minden háztartási tevékenységet és gyermekgondozással kapcsolatos munkát – nem tekintette a férfakkal megosztandó munkának: „Amikor a nőket munkára, erejüket meghaladó feladatok elvégzésére készítjük – akkor nem gondolunk arra, hogy valahol az a nő hibázni, mulasztani fog. Vagy a munkahelyén, vagy a családban... Én a nőnek a családban végzett munkáját mondanám magasabb rendűnek.”⁴⁵ A *Nők Lapja* a nők egyenjogúsága mellett kiálló két választ cikket is leköszölt Csurka véleményével szemben, de a cikkírók Csurkát elsősorban azért támadtak, mert azt mondta, hogy ő sose lesz hajlandó mosogatni, illetve lebecsülte a nők sportteljesítményeit, különösen akkor, amikor hangsúlyozta, hogy a nők például más erőt képviselnek sakkbán.⁴⁶

Rövid abortusztörténeti áttekintés

A szocialista időszak paternalista állami politikájának vissza-visszatérő kérdése volt, hogyan serkentsék az állampolgárokat gyermekvállalásra. A népesséspolitikai egyik, a korabeli közvélemény számára is jól érzékelhető része az abortusz liberalizálása, illetve szigorítása. 1956. június 4-én az állami intézményekhez kötött abortuszt engedélyezték.⁴⁷ Ez feltehetően összefüggött azzal, hogy 1955-ben a Szovjetunióban is liberalizálták az abortuszt.

A bejelentett művi vetélések száma 1952-ben 1717 volt, 1956-ban 82 500.⁴⁸ A Ratkó-törvény⁴⁹ feloldásával azonban ez a szám azonnal emelkedni kezdett,

és a hatvanas-hetvenes években érte el a csúcst. (A meglévő adatok természetesen csak a legális művi terhesség-megszakításokra vonatkoznak, a statisztikákban nem szerepelnek a törvénytelen beavatkozások és az abortív hatású szerekkel előidézett vetélések.) 1957–1966 között 1 642 417 abortuszt végeztek, az évenkénti átlag 140–180 ezer között volt. 1969-ben például a művi vetélések száma 206 817 volt, miközben 154 318 kisbaba született.⁵⁰

Az abortuszok száma ezen a magas szinten állandósult 1973-ig, majd a törvényi szigorítás és a fogamzásgátlók (Infecundin, Bisecurin) hatására csökkent, és 1977-től a teherbe esés elleni védekezésnek a hormonális fogamzásgátlók szedésével történő gyakorlata terjedt el.⁵¹ Az 1967 és 1976 közötti tíz évben 1 616 787 abortuszt végeztek el.

A gyes 1967-es bevezetése és az 1973-as népesedéspolitikai koncepció kidolgozása nyomán, illetve a „Ratkó-gyermekek” szülőképes korba jutásával az 1970-es évek közepére a gyermekszületési szám átmenetileg nőtt Magyarországon. Feltételezhető, hogy a Ratkó-gyermekek korábban szültek a jóléti intézkedések hatására, ennek is lett a bójtje az 1980-as évek elején a csökkenő gyermekvállalási kedv.

1973 augusztusában az abortuszt szigorítani akarták, ez ellen kezdeményeztek aláírásgyűjtést értelmiségiek (Pór György és felesége, Kőrösi Zsuzsa).⁵² A tiltakozó beadványt, amelyet Apró Antalnak, az Országgyűlés elnökének címeztek, 1553-an írták alá, köztük Rajk Júlia és Károlyi Mihályné is.⁵³ Az aláírásgyűjtés megtorlásának következménye volt, hogy a házaspárnak külföldre kellett távoznia. Kőrösi Zsuzsát ötödéves hallgatóként kirúgták az egyetemről, a párttag aláírókat fegyelmi bizottság elé citálták.⁵⁴ Ez az aláírásgyűjtés volt az egyetlen nyilvános akció a Kádár-korszakban, amelyet a nők önrendelkezési jogáért folytattak. Az aláírásgyűjtés ellenére az abortuszt a Minisztertanács 1973. október 18-i népesedéspolitikai határozata szigorította.⁵⁵

Az abortuszbizottság

Az abortuszbizottság a Kádár-korszak rossz hírű intézménye volt, mely előtt meg kellett jelennie annak a nőnek, aki nem kívánt magzatát el akarta vetetni. Az abortuszbizottságok eljárását az 1973-as népesedéspolitikai határozat rögzítette.⁵⁶ Az első fokon háromtagú, másodfokon öttagú abortuszbizottságok – a köznyelvben AB bizottságnak hívták – hatósági jogkörrel rendelkeztek, és csak a jogszabályban meghatározott feltételek megvalósulása esetén engedélyezték az abortuszt. A feltételek a következők voltak: 1. Ha a szülőknél fennálló vagy a születendő gyermeknél valószínűsíthető orvosi okok indokolják. 2. Ha a nő nem él házasságban vagy tartósan különél. 3. Ha a terhesség bűncselekmény következménye. 4. Ha a terhesnek vagy férjének nincs saját tulajdonú lakása vagy önálló bérlakása. 5. Ha 3 vagy több gyermeke van. 6. Ha negyvenéves vagy annál idősebb. 1978-ig a harmincöt évesekre is kiterjedt ez az elbírálás. Mérlegelés alá esett, ha a férj sorállományú katona volt, ha harmadik gyermekét várta az anya és a magzat fejlődése veszélyeztetett volt, ha az apa vagy az anya börtönben volt, vagy ha azt szociális indokok nyomtatékosan alátámasztották. A művi vetélés díja a rendelet bevezetésekor 600 Ft-tól 1000 Ft-ig terjedt.

Az abortuszbizottságok működésébe némi bepillantást nyerhetünk a *Nők Lapja* cikkeinek alapján is. Az abortuszbizottság a magzat elvetetésének szándékával megjelenő nőnek egy hét gondolkodási időt adott, ha egy gyermeke

már volt, és házasságban élt, így is ösztönözve a jövevény megtartására. Egy 1968-as írásban az egyik bizottság elnöke arról számolt be, hogy a gondolkodási idő hatására a nők általában nem változtatták meg eredeti szándékukat. A cikkben megkérdezett fiatal, szőke bérelszámolónő lakatos férjével egy-évesnél fiatalabb gyermeket nevelt, és a nagyszülőknél laktak. A feleségnek ez volt a harmadik abortusza. Írtak egy tizenkilenc éves, főiskolás lányról is, aki abortusz után sietett volna a tanévnyitóra. Egy másik asszony csütörtöki időpontot kért a műtetre, mert szerdán parkettáztak, péntekre nagytakarítást tervezett. Végül a többgyermekesek járulhattak a bizottság elé, és tini lányok az édesanyjukkal.⁵⁷

Ha áttekintjük a korabeli *Nők Lapjában* megjelent írásokat az abortuszról,⁵⁸ jól látható a cikkek elrettentő és nevelő szándéka. Az 1969-es, *Négyszemközt a nőorvossal* című rovatban jelent meg elriasztó célzattal írás „A művi vetélés” címmel. Az abortusz kockázatait pontokba szedve elemezte az orvosszakértő: megkülönböztetett korai szövődeményeket (sérülés, fertőzés, tartós vérzés, érzéstelenítő nem várt mellékhatása), késői szövődeményeket (csonkító műtét, idült gyulladás), szülészeti következményeket (kívánt terhességet is nehéz kihordani). A nőgyógyász tette fel a cikk végén a kérdést, hogy ha ennyi kockázattal jár az abortusz – amelyet a védekezés legrosszabb módjaként aposztrofált –, akkor miért van rá egyáltalán szükség. Két esetben tartotta megengedhetőnek: egyrészt, ha a magzat betegen születne meg, másrészt megfelelő fogamzásgátló módszerek alkalmazása esetén is becsúsíthat egy nem kívánt terhesség.⁵⁹

Egy 1971-es cikk szerzője azt hangsúlyozta, hogy orvosilag nem veszélytelen a beavatkozás, és találónak tartotta a magyar nyelvnek azt a kifejezését, hogy az állapotos nő más állapotba kerül. Tévedésnek tartotta azt, amit sok nő gondolt: a méhkaparásnak frissítő, fiatalító hatása van. A szerző szorgalmazta azt is, hogy fel lehessen írni fiatal, tizenhét év alatti lányoknak is fogamzásgátlót.⁶⁰ Az újságíró nemcsak amiatt dorgálta meg az abortuszt választó nőket, mert nem vették figyelembe, hogy a fogantatástól kezdve testük a gyermek kihordására rendezkedett be, hanem azért is, mert a nők elemi kötelességének tartották a családtervezést. Tehát, ha valaki előbb akart autót és lakást, mint gyereket, akkor tennie kellett a nem kívánt terhesség ellen. „Előbb a kocsi, aztán a kicsi” – így summázta a korabeli közbeszéd a jelenséget.

A tizenéves korosztálynak szóló *Ifjúsági Magazin* egyik 1972-es cikkének címe a „Kegyetlen jelszó” volt. A havilap címlapján műtősruhába beöltözött orvost láthatunk. A cikket illusztráló fényképek a műtét eszközeit mutatják. Az írás elején még azt hihetnénk, hogy egy gimnazista lány átlagosnak tekinthető napjáról esik szó, azonban

hamarosan kiderül, miért nem ette meg Anikó az uzsonnáját: „A hatodik órától fél kettőkor csengetnek ki. A táskáját összevágja, az osztálynak egy gyors »szevasztok«-at dob és már rohan is. Hálóingje az uzsonnacsomag alatt lapul, amelybe ma egyébként hiába csomagolt szendvicseket az anyja, műtét előtt nem szabad megenni. Z. Anikó negyedikes gimnazista a Rókus Kórházba rohan, elvetetni a gyermekét.”⁶¹ A cikk szerint a gimnazisták között a Süni becenevű lány a kisebbséghez tartozott azzal a véleményével, hogy a szüzséget meg kell őrizni. A megszólaltatott orvos számadatokat idézett: a napi 9-10 abortuszból kettőt biztos fiataloknál hajt végre, és 1971-ben összesen 18 ezer középiskolás korú lány jelentkezett abortuszra, közülük 195 az általános iskolát sem fejezte be. Az orvos megrázónak jelenítette meg munkájának ezt a részét: hangsúlyozta, hogy nem tudta megszokni az eldobált iskolaköpenyek látványát, amit a lányok a beavatkozás után szédelegve kapkodnak magukra, mert estére haza kell érniük a „barátnőtől” vagy a „kirándulásról”. Ezeket a férfi-nő kapcsolatokat nem tartotta az orvos igazi, a másikért felelősséget vállaló szerelemnek, hanem úgy vélte, a fiúk a szerelem nevében követelőznek, a lányok pedig a szerelem nevében adják be a derekukat a nemi kapcsolatra.

Az 1981. júniusi *Ifjúsági Magazin* cikkének címe jelzi – „Ha péntek akkor kaparás? Egy nemkívánatos tömegsport” –, hogy a közállapotok az újságíró szerint nemhogy javultak, hanem romlottak az eltelt években.⁶² A címválasztást az indokolta, hogy a Rókus Kórházban az abortuszbizottság a sportorvosi rendelőben ülésezett. Elrettentő szándékkal e cikkben is közöltek személyes történeteket: a „kieggett, keserű” Éva féltette az alakját, ezért nem szedett tablettát, a fiúja pedig nem vigyázott. Amint kiderült, hogy terhes, a fiú eltűnt

a láthatárról. A nevelő szándékú cikk szerint az abortusz előtt remegett minden tagja, megpróbálta lekötni magát valamivel, de csak a következő percekre tudott gondolni, arra, hogy egy élet megszakad benne, aztán már csak bőgött. Az újságíró szerint sok eltitkolt terhesség következménye, hogy fonólanyság esnek össze a gép mellett, varrólanyság borulnak a szalagra, diáklányok lesznek rosszul óra alatt. A megszólaltatott orvosszakértők szerint egyre több fiatal él nemi életet, kérdezni azonban nem mernek, inkább struccpolitikát folytatnak, vállalva így a tragikusnak tartott következményeket is. Ezért az egyik fiatal orvos a Közgazdasági Egyetem egyik kollégiumában jelentkezett, hogy szívesen tartana előadást a lányoknak, mintsem hogy a műtőasztalon, páciensként találkozzon velük.

Egy 1982-es *Nők Lapja*-cikk szerzője szintén azokkal a tini lányokkal foglalkozott, akiknek abortusza volt. Egyikük azt nyilatkozta, „nem is a kaparás volt a legrohadtabb az egészben, hanem az üresség utána” és az a félelem, hogy az abortusz miatt elhagyja a fiúja. A lány hangsúlyozta, hogy az eset óta a fiú nagyon rendes volt vele, megírta helyette az angolleckéjét.⁶³ A tini lányok nem íráshatnak fel tablettát, többnyire az anyukájuk vagy idősebb barátnőjük segítette ki őket. Akit nem, az könnyen úgy járhatott, mint a cikkben szereplő lány, akiben fel sem merült, milyen lelki kihatásai lehetnek az abortusznak, inkább azon aggódott, meg tud-e felelni a vele egykorú lányokkal szemben támasztott társadalmi elvárásnak, hogy legyen udvarlójuk.

Egy 1987-es *Nők Lapja*-cikk „Kórtermi őszinteségeink” címmel olyan nőkről szólt, akik éppen túlestek az abortuszon. Történeteik nagy részében nem szabályosnak számító életutakról számoltak be. Nő emberek szeretőit szólaltatta meg az újságíró, akik egyedül nem akartak babát vállalni, azt sugallva ezzel, hogy átlagosnak tartott párkapcsolatban, tehát házasságban élő nővel kevésbé fordulhat elő, hogy bár nem akar gyermeket, mégis teherbe esik. Az egyik szerelmi történet úgy indult, hogy a lány megsajnálta a hóban fagyoskodó kiskatonát, aki össze-összeütögette a kezét, úgy didergett. A vidéki fiú a katonaidő letelte után is a fővárosban maradt, itt vállalt munkát. Már esküvőt terveztek, amikor kiderült, hogy otthon a családja várja: egyik este tévét nézett a férfi a szobában, míg a nő mosott, a férfi kabátja leesett az előszobában, kiesett belőle a személyi igazolványa, amiből kiderült, hogy nő, két gyermek apja.⁶⁴

Egy szintén 1987-es cikksorozat írója az abortusz melletti és elleni érveket is felsorakoztatta. Az egyik riportalany azt mondta, hogy ő és a barátja is túl van egy rossz házasságon, ráadásul lakásuk sincs, mivel az eltartási szerződésük kútba esni látszik – a néni másfél hónappal a jogosultsághoz előírt idő előtt halt meg –, ezért nem mernek gyereket vállalni.⁶⁵ A cikksorozat megszólaltatott orvosokat is, akik azt nyilatkozták, hogy több okból is rossz érzéssel végzik az abortuszokat: egyrészt azért, mert életet távolítanak el, másrészt azért, mert a meddő nők kórelőzményében a nagy többségnél szerepelt, hogy korábban abortuszuk volt.⁶⁶ Tehát az orvosok egyrészt etikai alapon érveltek, másrészt a nők egészségvédelmét hangsúlyozták. Mindkettő vissza-visszatérő érv volt az abortusszal kapcsolatos nyilvános diskurzusokban a szocialista időszakban. Beszámoltak két olyan nőnek a történetéről is, akik a harmadik gyermeket nem akarták megtartani. Egyikük, egy grafikus – építész férjével – azzal érvelt, hogy kicsi a lakás, másrészt nem tudna három évre kiesni a munkából. Harminckilenc évesen idősnek is tartotta magát egy újabb gyermek vállalásához.⁶⁷ Az újságíró a cikksorozat végén hangsúlyozta, hogy az abortusz lelki utóhatásaival nem foglalkoznak. Neki sem beszéltek erről az interjúalanyok. A téma szakirodalmi feldolgozása is jóval a rendszerváltás után kezdődött el.⁶⁸

Összességében a szocialista időszak abortusztörténete az abortusztilalomtól az abortusz liberalizálásáig vezetett. A nők számára a tiltott abortusznál jobb megoldás volt a kórházi körülmények között végzett művi terhességmegszakítás, azonban értelemszerűen ez nem oldotta meg az alapkérdést: a tudatos védekezést, illetve azt, hogy széles körben elterjedjen, hogy a nem kívánt terhesség bekövetkezésének megelőzése mindkét fél felelőssége, a férfi és a nő egyaránt. Bár a fogamzásgátló tabletták bevezetése részben megoldási lehetőséget kínált, az egészségügyi kockázatok miatt azonban sokan ódzkodtak rendszeres használatuktól.

Rómeó és Júliától a nyitott házasságig

A MODERN HÁZASSÁG ESZMÉNYE A SZOCIALISTA IDŐSZAKBAN

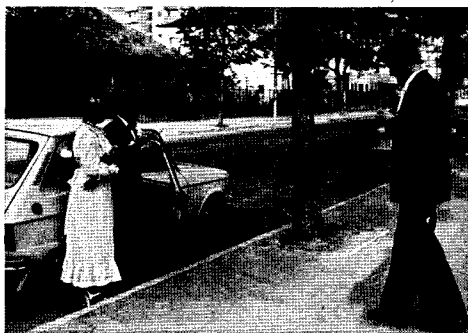
A szocialista időszakban a házasságkonceptiókról és a házasság mibenlétéről a tudományos igényű munkáktól az olvasói leveleken át a lexikonszócikkig eltérő nyelvhasználattal, érvelésmóddal, hagyományos és alternatív elképzelések publikálásával folyt a közbeszéd. A hivatalos, szocialista ideológia elvárásának megfelelő definíciót a családról és a házasságról különböző típusú szövegekben egyaránt találunk. Például az 1984-es *Etikai kislexikon* (amelynek alapját egy szovjet kiadás képezte) szerint a „családi-házassági viszonyok minőségileg új típusa: a szocialista monogámia”.⁶⁹ Ennek jellemzői többek

között a család gazdag lelki-erkölcsi élete, a család és az egész társadalom harmóniája, a szocialista házasság erkölcsi alapja pedig a szerelemnek és a kötelességnek az egysége. Valószínűleg ezt a definíciót kevesen olvasták és még kevesebben vették komolyan. Emellett persze jól megfért többféle nyilvános megszólalási mód és kifejezőkészlet is. A szerelem mindent legyőző és házassághoz vezető erejéről például a következő cikket olvashatjuk a *Nők Lapjában* 1964-ből. Alsónémedin nem lehettek egymáséi a szerelmesek, mert a szülők eltiltották őket.

A Kádár-korszak elején ilyesmi még előfordulhatott. Az alsónémedi Rómeó és Júlia esetét a *Nők Lapja* a modernitás és az elmaradottság ellentétére építette, ugyanis a fiú és a lány családját olyan értékek állították egymással szembe, amelyeket a szocialista időszak hivatalos értékrendjében elvetendőnek tartottak. Mindkét család módosnak számított a községben, a fiatalok eltiltásában tehát vélhetően a szülők eltérő életfelfogása játszhatott közre. A lány szülei azzal vádolták a fiú apját, hogy iszákos, míg a fiú szülei a lány anyját azzal, hogy zsarnokoskodó természet és nagyon vallásos, gyakran jár templomba – s ez utóbbi nem számított jó pontnak a korban. A fiú szüleit a párttitkár úgy jellemezte, mint akik szintén hívők, azonban modernebb gondolkodásúak, nem járnak templomba. Azonban a cikk szerint győztek az érzelmeik, a lányt megszojtotta a fiú a szomszéd faluban lakó nagybátyjához, majd hat hét után visszatértek és a fiú szüleihez költöztek. A lány édesanyja azonban az újságíró közvetítési kísérlete ellenére sem békélt meg annak választottjával. A *Nők Lapja* írása a szocialista intézményrendszert atyáskodó szerepben mutatja, ugyanis a fiatalok a megoldhatatlannak látszó családi konfliktusban egy állami szervhez, a dabasi járási tanácshoz fordultak segítségért: arra kérték a tisztviselőket, segítsenek nekik összeházasodni annak ellenére, hogy a lány még nem volt nagykorú, és a szülei nem egyeztek bele a házasságkötésbe. A dabasi járási tanács támogatta is a házassági szándékot, azonban a Pest megyei tanács ezt megfellebbezte, és a lányt felszólították arra, hogy térjen

vissza a szülői házba, különben a pomázi ifúságvédelmi intézetben fogják elhelyezni.

A *Nők Lapjában* 1965 augusztusában visszatértek a történetre. A cikk folytatásában az újságíró azt hangsúlyozta, hogy nem ért egyet a döntéssel, a szerelem erejére és arra hivatkozott, hogy a fiatalok öt hónapja boldogan élnek együtt, ezért ez az állami beavatkozás káros lenne számukra. Közel egy évvel később a szerző visszautazott a helyszínre, és ismét kíváncsian kérdezősködni kezdett, mi lett a szerelmespár sorsa. Végül nem kellett a lánynak ifúságvédelmi intézetbe mennie, tanácsi engedéllyel összeházasodhattak, és megszületett első gyermekük is. A kis Lajoska elégedetten csámcsogó, kövér kisfiú volt, réklije és pólyája az udvaron száradt. Az anyós elégedett volt a fiatalasszonnyal, akit „kis virágszálnak” és „kedves igyekvő báránynak” nevezett, mivel a baba ellátása mellett minden este megfőzte az egész családnak a vacsorát. A fiatalok házépítésbe fogtak, ugyanabban az utcában kétszobás házat terveztek előszobával, hallal, hálósobával, Varia bútorokkal. A lány családja a kisgyermek születése ellenére sem békélt meg a szerelmespárral, nem fogadták az újságírókat, a fotóriporterrel majdnem összeverekedtek. A cikk tanúsága szerint bár a szerelmesek élete nyugvóponttra jutott, a családok nem békéltek meg egymással.

A *Nők Lapjának* ebben a szerelemi történetet bemutató cikk-sorozatában sok mindent megtalálunk, ami a hatvanas-hetvenes évek sajtónyilvánosságára jellemző. A közügyek tematizálása mindig mindenhol a sajtó sajátossága, a szocialista rendszerben azonban a magánélet problémájának közügyé emelése szisztematikusan azzal a céllal történt, hogy a téma generálása mellett a helyes és a helytelen magatartásformákat is kijelölje, s az újságíró,

a lap a „közjó képviselőjének szerepében”⁷⁰ erkölcsi ítéletet formáljon. A modernitás fontos érték volt a szocialista rendszer nyilvánosságában,⁷¹ a „rég” és „új”, a maradi és a haladó közötti határvonal meghúzása a prűdéria látszanának elkerülését is szolgálta. S nem utolsósorban a magánélet konfliktusa ebben a történetben az intézményrendszeren keresztül oldódott meg, vagyis elkerülhetetlen volt, hogy a „privát” a „köz” területére átcsússzon.

Az „egész család” és a „csonka család”

A szocialista időszak hivatalos diskurzusaiban azért is volt kiemelkedő jelentősége a családdal kapcsolatos nézeteknek, mivel úgy vélték, a nők felszabadításával – deklarált egyenjogúságukkal a munka frontján – a család mint társadalmi alapegység még inkább olyan védelmező háttérrel kellett hogy váljon, ahol olyan életviszonyok teremthetők meg, amelyben a társadalom demográfiai folytonossága biztosítható.

A közbeszédben a teljes, vagyis az együtt élő apából, anyából és gyerekekből álló családot pozitív értéknek jelenítették meg, az egyszülős családot pedig „csonka családként” aposztrofálták. Nézzünk néhány példát a *Nők Lapjából*! Egy 1966-os, csecsemőgyilkos anyáról szóló cikkből idézünk: „Mi természetesen azt valljuk, és az élet is azt bizonyítja, hogy a gyermek csak a családban, az anya és az apa együttes szerető gondoskodása révén nőhet fel boldogan, és válhat belőle kiegyensúlyozott ember”.⁷² Hasonlóképpen jelenítette meg a családot egy lányanyákkal foglalkozó cikk újságírója 1976-ban: „Társadalmunk alapja a család. Mi természetesen házaspárok vagyunk, mert a gyerek csak harmonikus, az anyát és az apát egyaránt magába foglaló természetes közösségben válhat igazán kiegyensúlyozott emberré”.⁷³ Ugyanígy vélekedett egy 1980-as évekbeli, gyermekszületésekről szóló beszámoló, „A család pártján állunk” című képriport szerzője is: „Harminc éve még ezeken a hasábkokon azt vitattuk, illő-e a férfinak szatyrot cipelnie. (...) Nem vagyunk sem nő-, sem férfitársulatok, egyértelműen a család pártján állunk. Családon belül (és kívül) egyenlő jogokkal egyenlő kötelességek járnak. (...) Fürdetni, pelenkázni, bölcsődébe, óvodába vinni, a gyerekekkel játszani, sétálni, tanulni, ha beteg, az ágya mellett ülni – nemcsak jog, hanem kötelesség is apának, anyának egyaránt”.⁷⁴

Miközben Magyarországon az 1960–70-es években a család egységéről mint követendő normáról olvashatunk cikkeket, ez az az időszak, amire vonatkozóan a szakirodalom a tradicionális család fogalmának hanyatlásáról beszél. A történeti munkák az iparosodás, az urbanizáció és a nők munkavállalása közvetlen következményének tartják a hanyatlást: egyrészt a városba való bevándorlással gyengülnek a nagycsaládi kapcsolatok, másrészt a munkahely és a háztartás különválásával az állami intézmények számos funkciót átvesznek a családtól Kelet-Közép-Európában, így Magyarországon is.⁷⁵ Ugyanígy a történeti és szociológiai szakirodalom a szexuális élet szabadosabbá válását is nemcsak az 1960-as évek szexuális forradalmához köti előszeretettel, hanem a család ellenőrző funkciójának gyengüléséhez is.

Kérdés persze, mit ért a korabeli közbeszéd modern házasságon? Alapvetően a kétkeresős modellre épülő házastársi kapcsolatot tekinthetjük modern házasságnak, melyben egyenrangú felek döntenek a házasságban érvényes szabályokról, így például a hűség kérdéséről is. Dönthetnek nyitott és zárt házasság mellett is.

A modern házasság koncepciójának megjelenése a szocialista időszakban leginkább néhány funkcióváltozáshoz köthető: a hivatalos diskurzusban hangsúlyozott női egyenlőség hatására végbemenő szerepváltozásokhoz, a családon belüli munkamegosztás átalakulásához vagy akár a rangon alulinak tartott (pl. értelmiségi nő és munkás férfi) házasságok megkötéséhez. A rangon aluli házasság kérdése többször is visszatérő téma volt a *Nők Lapja* hasábjain. Úgy tűnik, azért is tartották fontosnak a kérdést a korszak hivatalos diskurzusában, mert a társadalmi egyenlőségre való törekvést szimbolikusan is megjelenítették az olyan házasságok, amelyekben a felek nem azonos társadalmi rétegből származtak. A tradicionálisan elfogadottnak számító viselkedéssel szemben, a női egyenjogúság jegyében az olyan házasságokat pártoló cikkeket jelentettek meg, ahol a nő volt iskolázottabb a férfinél.⁷⁶

A házasság válságának láttelekeként ábrázolták korabeli szociológusok, többek között Miskolczi Miklós a házasságon belüli hűség megingását: a szeretőkapcsolatokat.⁷⁷ A normatív keretű értelmezés szerint a korabeli házasságokban a külső kapcsolatok megléte bizonyítja a kor emberének romlottságát. Másrészt ugyanezt a jelenséget inkább mérlegeli és magyarázza az a megközelítésmód, amely szerint a demokratikus szabadságjogok meglétének

hiánya miatt az állampolgárok „a szabadság kis köreit” ott valósították meg, ahol tudták: a bonyolult magánéleti viszonyok hálójában.

Miskolczi Miklós 1982-ben viharos sikert arató kötetében – mely a házasságokban a szeretőtartással foglalkozott – a házasságot olyan történeti jelenségnek tartotta, amely a legkisebb alapvető egység: ebben először valósul meg az egyén és a társadalom kapcsolata és a gyermekek szocia-

lizálásának nélkülözhetetlen színtere. Azonban a szerző úgy vélte, ez a forma képtelen volt megfelelni akár Keleten, akár Nyugaton a kor követelményeinek. S bár az író szerint a magyar tudósok azt javasolták, hogy a társadalom nyújtson segítséget a forma megújításában, úgy vélte, ezt a megújítási szándékot rosszul értelmezik azok, akik a recsegve-ropogva változó család válságait külső kapcsolatokkal akarják feloldani. A szerző statisztikai adatsorokat idézett arra vonatkozóan, hogy a magyarok házassági hajlandósága csökkenőben volt: míg 1948-ban az 1000 lakosra jutó házasságkötések száma 10,7 volt, ez az arány 1984-re 7-re zuhant. 1984-ben 22 600-zal több házasság szűnt meg, mint amennyi kötöttet. A 19 évesnél idősebb népességnek 1949-ben 61,7, 1960-ban 67,8, 1970-ben 66,7, 1975-ben 66,5, 1980-ban 67,4, 1985-ben 64,9%-a élt házasságban. 1960-ban 149 500, 1980-ban 395 500, 1985-ben 494 000 elvált családi állapotú ember élt Magyarországon.

A névviselés

Komjáti Vera munkáslány, a Lőrinci Fonó dolgozója 1960-ban ment férjhez Rápolthy László villanyszerelőhöz. Náluk nem is volt kérdéses, hogy az új asszony a férje nevét viselje. A *Nők Lapja* számára esküvőjük két okból volt érdekes: Vera és öt testvére korán árvaságra jutott. A kislány hatéves volt, amikor gesztenyebarna hajú, álmatag tekintetű édesanyja kenyérdagasztás közben

összeesett és meghalt. Az újságíró kicsit elmarasztalta az egyébként szótlan, szorgalmasan dolgozó fiatal lányt, mivel hétvége jampiruhába öltözött és úgy táncolt, hogy túltett a tánciskola legvagányabbjain is. Egy ilyen táncmulatságon ismerkedett meg jövőbelijével, a villanyszerelő fiúval, akinek nem tetszett „a rángatózás, ugrabugrálás”, és inkább politikáról, könyvekről akart beszélgetni vele. A fiú komoly szándékát az is bizonyította, hogy vasárnap délelőtt várakozott a leányszálló portáján, amely időpontban a cikk szerzője szerint csak a komoly udvarlók merészkedtek az intézménybe. Az árva leányt végül Fehérváriné Irénke nénitől, a nevelőnőtől kérte meg a fiú, az esküvői hideg ebédet is ő szervezte meg a párttitkár és a KISZ-esek segítségével. Irénke néni elégedett volt a vőlegénnyel, mert „jó munkásembernek” látta, aki jól keres és takarékos is. A fiatal pár életútjának alakulásáról a *Nők Lapja* olvasói több mint két évtizeddel később szerezhettek tudomást, amikor fiuk házasodott. 1984 decemberében újra esküvői meghívót vitt a postás a *Nők Lapja* szerkesztőségébe Rápolthy Béla és Varga Gabriella esküvőjére. Ez az esküvő, legalábbis külsőségeiben, más volt, mint az egykori. A fiatalok Zorán Ünnepe című számára vonultak be a terembe, és a menyasszony különleges csokrot választott magának: égővöröset. Az ifjú asszony valószínűleg Rápolthyé Varga Gabriellaként távozott a házasságkötő teremből. Ott voltak az örömanya egykori barátnői is a leányotthonból, és mindannyian életük legfelhőtlenebb időszakaként emlegették azokat az éveket, amikor a Lőrinci Fonóban dolgoztak. Fehérváriné patronáltjainak barátsága annak ellenére, hogy más

munkaterületekre sodorta őket az élet, megmaradt. A cikk azonban nemcsak a boldogságról szólt, hanem a keserű hétköznapiakról is: Komjáthy Vera és Rápolthy László házassága nem tartott sokáig, Béla fiuk négyéves volt, amikor elváltak. Az asszonynak a második házassága sem sikerült, s két gyermekkel maradt egyedül. A textilipart hamarosan otthagytta és a vendéglátóiparban helyezkedett el, látástól vakulásig dolgozott. Bélát évekig édesapja nevelte, öccse, akárcsak egykor édesanyja nevelőotthonba került. Bélából nyomdász lett, és a fiatal házasok az édesanyához költöztek be.

1945 előtt a férjezett nő köteles volt a férje nevét viselni, esetleges válás esetén maga nem változtathatta meg asszonynevét. A névváltoztatást volt férje kezdeményezhette kizárólag az asszony érdemteleniségére hivatkozva. Tehát a lánykori nevét viselő nő 1945 előtt ha-

jadon volt, vagy volt férje nevének viselésétől erkölcsi okokból eltiltott asszony. Ez a korábbi gyakorlat is állhatott annak a hátterében, miért ellenezte a közvélemény azt, hogy a nők házasságkötés után is megtartsák leánykori nevüket, pedig ez a döntés annak a szimbóluma is, hogy a nők egyenjogúak a férfakkal. A szocialista időszakban a nők egyenlőségét hirdető sajtóban ezért is jelenhettek meg viszonylag gyakran a nők eredeti nevének megtartását pártoló újságcikkek. Másrészt a közbeszéd a szocialista korszak egészében a nők számára a férjezett státuszt, a gyermekek számára a teljes családot tartotta ideálisnak. Ezt többek között azzal indokolták, hogy a házasságkötés a nőknek anyagi biztonságot, társadalmi megbecsülést jelent, a közös névviselés pedig az együvé tartozást szimbolizálja.

Bár az 1952. évi IV. tv., a családjogi törvény már hatálybalépésétől kezdve lehetővé tette a házasságban élő nőknek, hogy férjük teljes neve és a -né toldat helyett leánykori nevüket megtartsák és azt használják, azokat, akik ezt a formát akarták választani, legtöbbször maga az anyakönyvvezető beszélte rá a „Kovács Józsefné” változatra. A társadalom számára, ha valaki X. Y.-néként mutatkozott be, azt reprezentálta, hogy férjezett, tehát tisztességesnek tartható asszony.

Egy 1974-es *Nők Lapja*-cikk szerzője F. Katalint bátornak tartotta, amiért annak ellenére megtartotta lánynevét, hogy nem volt művész, „csak” tisztviselő. Az újságíró szerint Katalin azért mert így dönteni, mert Erdélyben nőtt föl, öntudatos közegben, és vezetéknéve is különleges volt, amelyet nem akart eldobni. Az 1974. évi I. törvény tette lehetővé a nők számára

Magyarországon, hogy a házasságkötés után például a Kovácsné Kiss Ilona nevet használják. Egy 1978-as *Nők Lapja*-cikk szerzője utánajárt annak, hogy Budapest egyik legfelkapottabb házasságkötő termében, az I. számúban milyen nevet választanak a leendő feleségek. Az anyakönyvvezető statisztikája szerint – annak ellenére, hogy a leendő férfiek azt támogatták, ha menyasszonyuk a teljes nevüket vette fel – 100 nő közül 9 tartotta meg leánykori nevét. Például egy harmincnégy éves orvos felesége, egy huszonnégy éves rendezőnő. 30-an kérték a

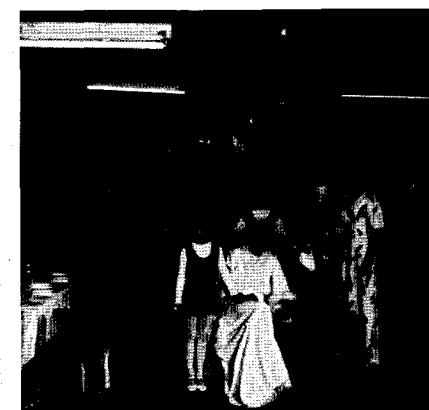
férj családi nevéhez kapcsolni saját leánykori nevüket. Így döntött például egy huszonkét éves mérnöknő, aki egy huszonhárom éves egyetemi hallgatóhoz ment feleségül. Az anyakönyvvezető nem számolt be a névviseléssel kapcsolatos vitáról, arról azonban igen, hogy a menyasszony sokszor a leendő férjet kérdezi: mit szeretne, a házasságkötés után hogyan viselje a nevét? A leendő férfiek erre általában úgy válaszoltak, hogy döntsön a menyasszony. Az újságíró ezt csípősen úgy kommentálta, hogy míg új a szerelem, nagy az egyetértés a párok között. Egy olyan eset azonban előfordult, hogy a házasságkötés után az asszony visszatért a házasságkötő terembe, hogy mégis fel szeretné venni férje nevét. Ennek oka az volt, hogy a férje úgy vélte, nem is szereti igazán, ha a házasságkötés után is leánykori nevét használja. Az újságíró arról is érdeklődött, kik választják a leggyakrabban a „Kovácsné Kiss Ilona” formát. Az anyakönyvvezető szerint az idősebb házasuló nők, mert megszokták már a saját nevüket, a diplomás nők pedig azért, mert eredeti nevükön ismerik őket a szakmában. Az V. kerületi tanács anyakönyvvezetője érdekes jelenségnek tartotta, hogy amióta ezt a névhasználati formát bevezették, kevésbé lázadoznak azok a házasulandó nők, akik meg akarják tartani eredeti nevüket, így is hangsúlyozva egyenjogúságukat a férfiakkal. Gazdag Ildikó gépészmérnök is emellett a forma mellett döntött, a cikk szerint azért, mert már így szerzett hírnevet. Leendő férje viccelődött azon, hogy így a jövőben is mondhatja: Gazdag lányt vett feleségül.

A külföldi férjet választók – idomulva az ottani szokásokhoz – leggyakrabban férjük vezetéknévét vették föl és hozzákapcsolták keresztnévüket. Sokan, akik megtartották lánykori nevüket, szülés előtt kérték névváltoztatást, nehogy leányanyának nézzék őket.

Az ideálisnak tartott házasság ismérvei az 1960-as évek elején

1960 augusztusában két cikk is megjelent a *Nők Lapjában*, amely az ideális házassággal foglalkozott.⁷⁸ A „Hogyan képzelem a házasságomat?” című ütköztette férfiak és nők véleményét a házasságon belüli szerepekről. A cikk írója szerint a nők természetesnek tartották azt, hogy a férfi műveltebb, mint asszonya. A feleség legfontosabb hivatásának az anyaságot vélték, egyes vélemények szerint dolgoznia csak azért kell, mert szükség volt a családban két keresetre. Az egyenjogúság megvalósítását a reprodukciós munkák közös viselésében látták. A másik cikk „Óh, illúzió – avagy egyes férfiek hogyan képzelik” címmel jelent meg,⁷⁹ és sokkal inkább megfelelt a korszak emancipációs törekvéseinek. A cikk alap gondolata az volt, hogy a nőktől férjeik elvárják, hogy otthon is megfeleljenek a „szép nőkkel” szemben támasztott elvárásoknak. A cikkben megszólaltatott nők viszont bírálták férjeiket azért, hogy vasárnaponként „lengi magyarban”, vagyis alsónadrágban mászkálnak a lakásban, mielőtt leugranának egy (vagy több) pohár sörre, és nem veszik ki részüket a háztartás ellátásból. A cikk mellé viccesnek szánt képsorokat helyeztek az asszonyról, aki küzd, hogy egy időben feleljen meg a szép nővel és az ideális háziasszonnyal szembeni elvárásoknak. Az egyik kép egy kisestélyiben takarító nőt ábrázol, mellette ül a férje.

A „jó házasságot” értéként ábrázolták a korszak beszédmódjában, annyira, hogy a különböző társadalmi rétegekhez tartozó nők még 1965-ben is

egyöntetűen igennel válaszoltak a kérdésre a „Rangot ad-e a férjhez menés?” című cikk tanúsága szerint.⁸⁰

Felkészülés a modern házasságra – fiatalok párvalasztási problémái

A házasságról való modern felfogás megjelenését mutatja, hogy a nyilvánosságban helyet kapott a próbaházasság intézményének megvitatása. Az *Ifjúsági Magazin* 1978. áprilisi számában, a szakértői rovatban Szilágyi Vilmos írt erről a hazánkban akkor újnak és idegennek számító kapcsolati formáról. A szerző úgy vélte, van abban sok igazság, hogy lakva lehet egymást megismerni. Néhány hónap együttélés biztosabb próbája a kapcsolat stabilitásának, mint akár évekig tartó randevúzás, amikor a felek a szebbik felüket mutatják egymásnak. Történeti példákat hozott fel a próbaházasság intézményére: a japánokét és Goethéjét, aki a *Vonzások és választások* című regényében vetette fel e gondolatot. A szerző idézte Lindsey amerikai bírót – akkor már közel ötven éve publikált – pártasházasság koncepcióját is, melynek lényege az volt, hogy a jogerővel kötött házasság bármikor kölcsönös beleegyezés alapján felbontható lett volna gyermektelen házaspár esetén.⁸¹ A koncepció kritikusai szerint a próbaházasságot éppen próbajellege miatt nem vették volna komolyan a felek, és könnyen kihátráltak volna belőle, e feltételezés szerint elsősorban a férfiak. A szerző szerint komoly házassági szándék esetén a „pártasházasság”

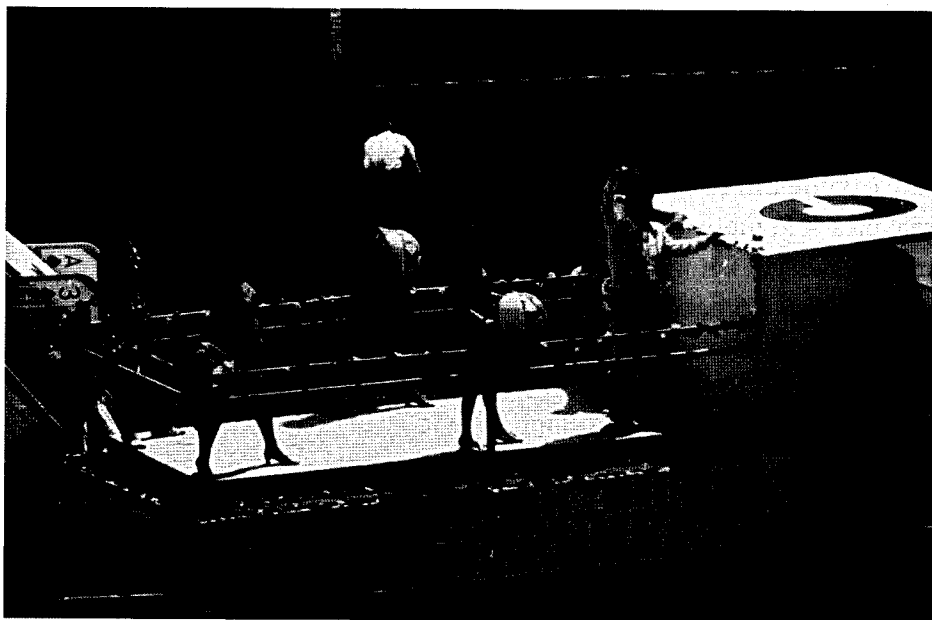
az összehangolódást szolgálta volna. Azonban Magyarországon az együtt-lakás kipróbálásának fő akadálya – ahogyan a szerző is megjegyezte – az volt, hogy a fiatalok nem rendelkeztek önálló lakással, így döntésük meghozatalakor a szülői jóindulatra kellett támaszkodniuk. Szilágyi Vilmos szerint a fiatalok számíthattak a szülők ellenkezésére a próbaházassággal kapcsolatban, ezért azt

tanácsolta nekik, nevezzék inkább jegyességnek felmenőik előtt tervüket: úgy is el tudják tölteni együtt szabadidejüket, nyaralhatnak közösen, alhatnak egymásnál és tervezhetik a jövőt.⁸²

Miskolczi Miklós kötetében stockholmi típusú házasságnak nevezte a *de iure* együttélést, és ő is hangsúlyozta, hogy Magyarországon a korai házasságkötések fő motivációja az volt, hogy lakást nagy eséllyel az kaphatott, aki már házasságot kötött. Ugyanígy béremelést és üdülői beutalót is. 1974-ben 1000 lakosra 9,5 házasságkötés jutott. Lakásépítési támogatást (szocpolt) is fiatal házaspárok kaphattak. A gyes sem volt elegendő egy gyermek egyedüli neveléséhez.⁸³

Bármennyire is vonzó lehetett a próbaházasság a korszak fiataljainak, nagy valószínűség szerint kevesen próbálták ki a gyakorlatban. A fiatalon kötött házasságok problémáiba bepillantást enged egy kiskatona levele „Nem tudom, mit tegyek” jelisével,⁸⁴ és az arra érkezett válaszok az *Ifjúsági Magazin* hasábjain. A vita elsősorban a házasságbeli szerepekről szólt. A kiskatona arra panaszkodott, hogy felesége munka után barátnőivel presszóba ment, és csak este fél 8-ra ért haza. Ha ezért szólt a feleségének, az veszekedett vele és a világ legféltékenyebb férjének nevezte. Pedig a férj KISZ-rendezvényekre elengedte annak ellenére, hogy a feleség oda sem akarta őt magával vinni. Az egyik vállalati rendezvényről éjfélkor ért haza, pedig 10 órát beszéltek meg, és akkor a férj pofonvágtat, amit utólag nagyon szégyellt. Ekkor a házaspár még a férj szüleinél laktak, de hamarosan albérletbe költöztek. A házasság ott sem volt felhőtlen, négy hónap időtartamra különköltöztek, majd újrakezdték a kapcsolatot. A férj 1976 nyarán bevonult. A feleség a katonai eskü időpontjában üdülni volt, a kimenőre érkező férfit kelletlenül, szemrehányásokkal fogadta. A férj kivert kutyának érezte magát, nyugtatókat szedett. Kérdése az volt a szerkesztőséghez, elváljanak-e vagy próbálják megjavítani a házasságukat?

Azt, hogy a közbeszéd irányított beszédfolyam, jól mutatja az *Ifjúsági Magazin* gyakorlata: nem csupán felvetettek egy-egy témát, hanem hosszan biztosítottak lehetőséget több szempontú megtárgyalására. A lap ez esetben is a véleményeket ütköztetve, vitát gerjesztve válogatott a levelekből, először a kiskatonával szolidárisakból, majd az őt elítélőkből. Az 1977. júliusi számban a szimpatizánsok jutottak szóhoz.⁸⁵ Egy tizennyolc éves lány hasonló problémákkal küzdött: udvarlója édesapjával inni járt, későn ért haza. Azt tanácsolta

a kiskatonának, bírja rá a feleségét, hogy változtasson munkahelyet, és ha kikerül a rossz barátnők hatása alól, akkor már nem akar majd eljárni. Egy másik hozzászóló azt rótt a kiskatona szemére, hogy egyáltalán elengedte a feleségét, mivel ő mindig közösen jár a férjével szórakozni. H. Sándor, aki szintén katonaidejét töltötte, azt hangsúlyozta, hogy a kiskatona levélíró nagyon szeretheti a feleségét, ha eltúrte neki, hogy amikor hazalátogatott, szemrehányások özönét zúdította rá, ugyanis a „csóri katona” nem erre vágyik, amikor örömmámorban hazaérkezik. V. Piroska a válást javasolta és azt, hogy legközelebbi választásánál jobban ismerje meg partnerét a házasságkötés előtt. R. Judit szerint a kiskatona „nyílt, tiszta, őszinte, jóhiszemű”, míg a felesége „önző, komolytalan, felelőtlen, erkölcstelen”, aki nem tombolta ki még magát. Tehát meddő tépelődés helyett ő is a válást javasolta.

Az 1977. augusztusi számban azokból a levelekből válogattak, amelyek legalábbis részben, elítélték a kiskatonát: B. Angéla szerint magántulajdonának tekintette a feleségét, azonban úgy vélte, hogy a pofon még nem végzetes, „elcsattant már jobb helyeken is”. Soproni kiskatonák szerint a katonaidő a nagy szerelmek és fájdalmas csalódások kora, melynek megvan az az előnye, hogy „kiszűri az igazit a hamisból és fordítva”.⁸⁶ Úgy vélték, a katonaidő alatt

felbomló kapcsolatok nagy része nem az utolsó hetekben megy tönkre. Erre példa volt a levélíró esete is, akinek felesége már az esküjére sem ment el. Bár ők sem tartották szép dolognak a testi erőszakot, de úgy gondolták, az a pofon előbb is elcsattanhatott volna, ugyanis végső esetben, ha a családi béke más-hogy nem állítható helyre, elfogadható megoldásnak tartották.

Természetesen az értékelő szerkesztőségi válasz sem maradhatott el, a lap véleménye szerint ugyanis a levél íróját meg kellett volna buktatni a „párválasztási érettségén”, mert úgy tűnik, nem ismerte felesége természetét, mielőtt elvette. Másrészt elmarasztalták azért is, mert tulajdonosi jogokat próbált gyakorolni a fiatal lány felett, amikor úgy vélte, joga van ahhoz, hogy elengedje valahová vagy azt megtiltsa neki.

Az *IM* hasábjain többször is visszatértek arra a problémára, mennyire nehéz volt a fiataloknak kibőjtölni a katonaság hosszú időszakát. Az 1977. novemberi számban már a cikk címe is értékítéletet tartalmazott, amikor „leértékelt vőlegényeknek” aposztrófálta a fiatalembereket.⁸⁷ B. Andrea „a bájos, kerek arcú, feltűnően szép zöldes szempárú” huszonkét éves optikus például nem tudta megvárni K. Ákost, aki a Népköztársaság útján, kicsit sután, kicsit viccelődve hozta tudomására két hónapos együtt járás után, hogy bevonul. Az első látogatás időpontjában még Andrea is ott topogott társnőivel a metsző szélben a Balaton-parti laktanya előtt. Azonban a cikk szerzője úgy ábrázolta, hogy a lány fárasztónak és kényelmetlennek érezte az utazást, az örökös készenlétet és azt, hogy ajándékokat (pl. narancsot) kell vinnie. Nem akart két évig elkeseredve a szobájában kuksolni és várni a fiút. A pozitív példa K. Margit közgázos egyetemista és Ö. Sándor autó- és motorszerelő kapcsolata volt, amely a kor társadalmi egyenlősítő elvárásainak is megfelelt. A cikk szerint a hosszú, derékig érő hajú lány – aki fél évvel idősebb volt a fiúnál – úgy vélte, az ember értékét nem a végzettség adja. Nekik

még az is segített szerelmük megtartásában a lány szerint, hogy hasonló közegekben nőttek fel, vidéken. Másfél éve jártak együtt, amikor a fiút behívták katonának. Kéthetente találkoztak. Az újságíró összegzése szerint az ő példájuk azt bizonyította, hogy a szerelem nem ismer határokat – ebben az esetben mindenekelőtt a társadalmi különbségekre kell gondolnunk.

Érthető módon ritkábban tematizálja az *Ifjúsági Magazin* és a *Nők Lapja* a vallást, mint a házasságkötés problémáját, hiszen a hivatalos beszédmód az ateizmust pártolta. 1977 decemberében megjelent egy írás, amelyet egy levél ihletett: a tizennyolc éves levélíró azt kérdezte, lehet-e házasságuk akadály, hogy ő katolikus, míg a fiú, akivel együtt jár, református. A szerkesztő válaszában azt hangsúlyozta, ma már elképzelhetetlen, ami megesett vele fiatal újságíróként: későn érkezett a falusi riport helyszínére, mivel addigra a református lány öngyilkos lett, mert nem házasodhatott össze a katolikus fiúval. A szerkesztő véleménye szerint a boldog házasság több alapon is nyugszik: szerelem, szexuális vonzódás, gyermekek akarása, közös tervek. Mivel a cikkírás jelen idejében a házasságok nem az égben, hanem a földön kötöttek – summázta a szerző.⁸⁸

A lap nevelő szándékát, a helyes és a helytelen magatartásformák határainak megjelölését vehetjük észre a fiatalon kötött házasságokról szóló elrettentő célzatú írásaiban. A „Korai még a konty” című, 1977. augusztusi cikk azokról a 14–16 év közötti lányokról és 16–18 év közötti fiúkról szól,

akik gyámhatósági engedéllyel kötöttek házasságot. A VI. kerületi tanács gyámügyi csoportja előtt hosszú csíkos zokniban megjelenő N. Andreát az újságíró úgy jelenítette meg, mint aki ujján új, vastag aranygyűrűjével éppen az álmait készül feladni: eredeti tervével ellentétben nem megy szakközépiskolába, mivel azt leendő férje nem pártolja, hanem háziasszony lesz. A menyasszony gyereket várt, ezért volt sürgős a házasságkötés. Az újságíró vizsgálta a korai házasságkötők családi hátterét is, és deviánsnak jelenítette meg azt: Andreánál hangsúlyozta, hogy „csonka családban” nőtt fel, négyéves korában látta az apját utoljára. A gyámügyes is olyannak ábrázolta a családokat, ahol a szülők vagy együtt éltek, de rosszul, vagy elváltak, és a mostohaapa nem jött ki a gyermekkel, a legtöbb helyen ráadásul problémát okozott az alkoholizmus. A rokonokat féktelen, viselkedni nem tudó embereknek festette le a szerző: „itt fenyegetőzik a leendő nagyanya, hogy kitekeri a lánya nyakát, ha nem szerez asszonynevet, az anyajelölt minden második mondatában megígéri, hogy öngyilkos lesz, ha nem engedik férjhez menni.”⁸⁹

Nyitott házasság vs. boldog házasság

A következőkben két korabeli könyvet állítunk egymás mellé: az egyik a nyitott házasság mellett érvelő szakkönyv, melyet egy szexuálpszichológus írt, a másik a tradicionális házassági modellt pártoló, olvasói leveleket értékelő kötet. Első hallásra összeférhetetlennek tűnik a nyitott házasság és a Kádár-rendszer. A magyarázatot arra, hogy például könyv is jelenhetett meg róla, ismét a „modernség” és a szocialista ideológia viszonyában találjuk. Az 1970-es évekre ugyanis Magyarországon a modernség értékei a közbeszédben egyre általánosabbá váltak, ami többek között a szakértelem szerepének megnövekedésében (pl. ekkor jelennek meg az *Ifjúsági Magazin*ban először

az orvosszakértők) vagy bizonyos fogyasztási igények megfogalmazásában is tetten érhető.⁹⁰ Az évtized végén a közbeszéd előszeretettel foglalkozott olyan kérdésekkel, mint például, hogy milyen lesz az emberiség jövője a tudományos technikai haladás következtében. Ennek oka a modernitásba vetett hiten kívül a jövő kommunista társadalmának víziója is lehetett. Szilágyi Vilmos – akit Magyarországon a nyitott házasság koncepció apostolának tartanak – kötetének előszavában kiadója éppen abban látta művének jelentőségét, hogy míg a jövő emberi viszonyait statikusnak ábrázolták a kor futurologusai, addig e mű ezt a sort törte meg azzal, hogy „szemforgatástól mentesen, a társadalmi valósággal és az emberi természettel számot vetve” vázolta fel a házasság jövőjét.⁹¹

Hogyan érvelt 1978-ban Szilágyi Vilmos a nyitott házasság mellett? A pszichológus az emberi fejlődést és a tradicionális értékek megújításának szükségességét hangsúlyozta, mikor a hagyományos, zárt házassági intézmény ellenében foglalt állást. Úgy vélte, a zárt (patriarchális) házasság csak időlegesen teheti boldoggá a benne élőket. Az állapotot ahhoz hasonlította, mint amikor a kizsákmányolt nem lázad helyzetére ellen, hanem beletörődik. Úgy látta, hogy a zárt házasságban a férfi az úr, és a nő egyetlen lehetséges életfeladata a férjfogás, majd a családfenntartó férj féltékeny őrzése. A férj viszont kalickában tartja a nőt mint férfibecsületének és kényelmének zálogát. A házasságot olyan „élő, fejlődő” valóságnak jelenítette meg, amelyben a felek a különböző életszakaszokban különféle fejlődési feladatokat oldanak meg, és a megoldás minőségétől függ a kapcsolat jövője. Ilyen új szakasz lehet a gyermekszületés, majd a nő ismételt munkába állása, de akár a szerelem elmúlása is. Ez utóbbi a szerző szerint olyan új helyzetet hoz létre, amelyben a szerelmesek jellemzői, a hűség, az állandó együttlétre törekvés vágya, a teljes lelki egység illúziója már meghaladottá válik. A nyitott házasság véleménye szerint egy olyan szerződés, amely a felek kölcsönös, egyenrangú akaratán alapul. Nemcsak azt jelentheti, hogy a felek nem tartoznak kölcsönös hűséggel egymásnak, és az így szerzett élményeikről egymásnak beszámolnak, hanem a hagyományosnak tartott – például a gyermekneveléssel kapcsolatos – szerepeltvárások újragondolását is.⁹² A korszerű házasság jellemzőit a szerző pontokban foglalta össze: fontosnak tartotta az egyéniség fejlesztését önismerettel és önneveléssel. A házaspár tartsák tiszteltben egymás egyéniségét és magánéletét, önállóságukat

szimbolikusan is jelenítsék meg, például a tér használatában: legyen saját polcuk, és az otthon berendezése is tükrözze mindkettejük ízlését arányos és összetett módon. Legyenek a házaspáraknak külön programjaik. A nyitott házasság koncepciójának része a dinamikus, nyitott bizalom, amely reális igényeken alapul, és a felek alkalmazkodni tudnak az adott helyzethez, nem törnek össze egy olyan kijelentéstől, minthogy az egyik házastársnak tetszik egy harmadik. Erre a szituációra nem úgy reagálnak, hogy ha megtudnák, hogy partnerük mással csókolózik, az a bizalom elvesztését jelentené, ha pedig kiderülne, hogy mással feküdt le, a házasság véget érne. A dinamikus bizalom hívei elfogadják a külső kapcsolathoz való jogot a házasságban. A külső kapcsolatok melletti érvként hozta fel a szerző, hogy az elősegítheti a házastársak személyiségfejlődését, új szemmel láthatják saját problémáikat, így közelebb kerülhetnek egymáshoz. A nyitás veszélyeit ellensúlyozandó az alábbi szabályok követését javasolta a feleknek: a külső kapcsolat tudjon arról, hogy házasságban élnek, továbbra is a házastárs töltse be a legjobb barát funkciót, és a házasság korszerűsítését ne a szabad kapcsolatépítés kipróbálásával, hanem az egyenrangúság megteremtésével kezdjék. A kötetet Engels szavaival zárta, aki szerint a civilizáció kezdete óta a monogám házasság tökéletesedett és tökéletesedni is fog egészen addig, amíg el nem érkezik a két nem egyenlőségének ideje. Véggkövetkeztetésként Szilágyi azt hangsúlyozta, hogy a korszerű házasságot egy olyan nyitott energiarendszernek látja, amelyben a házastársak a külön élményekből szerzett fejlesztő energiát betáplálják a házasságukba.⁹³

Nem tudjuk, hányan változtattak, s tették nyitottá házasságukat a könyvet olvasva, mindenesetre egy visszaemlékezőnk beszámolt arról, e kötet nyomán próbálta ki férjével a nyitott házasságot – ma azonban,

közel harminc év távlatából úgy ítélte meg, hogy a koncepció nem vált be számukra (a kísérlet válással végződött): „Valóban Szilágyi Vilmos volt a nyitott házasságok atyja, pápája. Amikor megjelent a könyve, elolvastuk, és egy új világ nyílt ki előttünk. Színes, izgalmas, változatos, ki tud ennek ellenállni? Most másképp látom a dolgot. Egy nyitott házasság a partnerkapcsolat halála. Ha valakit szeretünk, őszintén, soha nem kívánunk más partnert. Nem mondom, ha a kapcsolat nem tökéletes, akkor nem olyan nagy a baj, nem nagy kár érte, de a nyitott házasság mindenképp rongál mindenféle kapcsolatot, és ezt sok házasság, párkapcsolat nem bírja el. Nem szépítem, a nyitott házasságot mindketten akartuk, elfogadtuk, mégsem sikerült.”

A nyitott házasság koncepciójának megjelenésével egy időben zajlott a *Nők Lapja* hasábjain egy vita, melyet Fekete Gyula író kötetben is megjelentetett *Boldog házasságok titkai* címmel.⁹⁴ A „Rendhagyó vita a házasságról” azt a kérdést helyezte középpontba, hogy akik úgy érzik, sikeres a házasságuk, miért tartják annak és milyen módszerekkel értek el sikereket. Az számít sikeres házasságnak, amely dacol „a modern élet” kihívásaival, a „szexuális forradalommal”, vagy az, amely épp ellenkezőleg, „hajlékonyan alkalmazkodik az új körülményekhez”?⁹⁵ A boldog házasságokról szóló könyv szerzője a házasságokra leselkedő egyik fő veszélynek – az alkoholizmus mellett – a „mindenfelől naponta zuhogó szexuális ingerhatást” tartotta, „s a nyomában hódító, gátlástalan, kötelmeket, kötelezettségeket elszaggtató szabadosságot”.⁹⁶ Szemben a nyitott házasság koncepciójával, Fekete Gyula a zárt házasság híve volt. Úgy vélte, vannak olyan taktikák, stratégiák, amelyek a „korszerű, a teljes egyenjogúságon alapuló, (...) a szexipar, a szórakoztatóipar, az alkohol ostromzárában” is életképes módszereket nyújtanak a házasság működtetéséhez.⁹⁷ A *Boldog házasságok titkai* azon az alapon kritizálta a modern házasság koncepcióját, hogy ha két fél igazán szereti egymást, akkor az másra gondolni sem tud. A jól működő házasság egyik alappillérenek tartotta a monogámiát, másrészt a terhek egyenlő viselését.

A könyv jelentős részben a *Nők Lapjában* megjelent olvasói leveleket tartalmazza, tekinthetjük tehát vallomásgyűjteménynek a Kádár-korszak

intimszférájából. Voltak, akik erkölcsi szempontból közelítették meg a kérdést: a dilemmát úgy fogalmazták meg, „mi erkölcsösebb, felrúgni a házasságot, hagyni a családot, gyereket egy zaklatott, de új szerelmet nyújtó házasságért, vagy maradjon minden látszólag a régi kerékvágásban (...), de éjjel sírja tele a párnáját, harapja véresre a vágytól?”⁹⁸ Érdekes, hogy boldog házasságként írt le az „Úgy kell a szerelem, mint testnek a kenyér” jellegű hozzászóló egy olyan házasságot, amelyben teljesen feladta önmagát: miután tizenöt évvel idősebb férjével házasságot kötött, a „nyíltszívű, cserfes, jó kedélyű, vidám fruska” rögtön felhagyott kereső foglalkozásával, társaságát leépítette, megtanult főzni, csak a férjének és gyerekeinek élt. A házasságuk később megromlott, mivel a férje már nem volt képes a szexuális együttlétre. Az asszony nagy dilemmája volt, hogy a nála kopogtató fiatalkori szerelmével megcsalja-e a férjét. Önmagát nem házasságtörő asszonynak szeretné láttatni, mivel úgy érvelt, épp azért lépne felre, hogy nőként boldog legyen és így tartsa meg a házasságát.⁹⁹

A vita során teret kaptak a szélsőségesnek tartott vélemények is: „egy diplomás férfi” öt házassággal a háta mögött értelemszerűen nem hitt a monogám házasságban. Egy tizenkilenc éves lány a házasságot „iszonyú kööttségnek tartotta”, saját életét akarta boldogan élni és nem „életfogytiglani bilincsekkel lebélyézni önmagát”.¹⁰⁰ Egy nő hozzászólásában szinte csatátérként jelenítette meg a házasságokat: „Az emberiség túlnyomó része civakodva, egymást tépve-marva, unva, elégedetlenül, kényszerűen összezárva, néha már őrlöngve él együtt, és ezt nevezik házasságnak.”¹⁰¹ Az „egy egészségügyi” jelíget használó hozzászóló szerint a szexuális szabadosság ugyanolyan deviancia, mint a kábítószer-fogyasztás, ráadásul a nemi betegségek melegágya. Állati színvonalnak tartotta azt, hogy az emberek nem tudnak uralkodni az ösztöneiken.¹⁰²

Igazán korszecifikus volt „egy csaldott fiatalasszony” hozzászólása, akit három éven belül többször is megcsalt a férje: munkahelyén a „vezető

beosztású párttag férfiak” a szeme láttára csalták meg feleségüket és utána „csemegéztek” a történeteken.¹⁰³

A vitában kitértek a fogamzásgátlás kérdéseire is, a vitaindító arra kérte az olvasókat, írják meg, ki védekezik a boldog házasságokban és hogyan. „Egy mecseki olvasó” azt írta, nem érti, hogy a nők miért nem akarnak tablettát szedni, amikor a „férjek sütnék, főznek, takarítanak, mosnak, gyereket nevelnek”, tehát csupa olyan dolgot tesznek, ami eredetileg női feladatnak számított, azonban csak a női test alkalmas arra, hogy olyan hormonális szereket

szedjen, amelyek a fogamzást átmenetileg szüneteltetik. A hozzászóló a nő feladatának tartotta a gondoskodást a fogamzásgátlásról.¹⁰⁴

A „Húszéves fiatalasszony, aki még nem ismeri az életet” levelére többen is reagáltak. A második gyermekét váró nő arra panaszkodott, hogy szexuális életük számára nem örömteli, s mivel mással soha nem volt együtt, nem tudja eldönteni, hogy frigid-e. Amikor édesanyjától – aki harmincöt éve élt házasságban – kért tanácsot, az azt mondta neki, hogy az „asszonynak az a dolga, hogy ellássa családját, boldogítsa férjét, ne a saját gyönyörűségével törődjön”. A fiatalasszony azt vetette fel kérdésként, hogy törődjön bele ebbe vagy házon kívül keresse a boldogságot.¹⁰⁵ Ehhez a felvetéséhez szóltak hozzá a legtöbben. Sz. J.-né azzal vádolta a levélíró, hogy biztos nem szereti a férjét, ezért gondolkodik házasságtörésen. A „Nekünk is így sikerült” jelíggel valaki azt tanácsolta, beszélje meg férjével a problémát, illetve olvassanak szakirodalmat, és akkor ki fog fejlődni a „reagáló készsége”.¹⁰⁶ „Egy asszony, aki boldog” azt írta, hogy ő öt éve van férjnél, és eleinte neki sem volt boldog a szexuális élete, de a férje ebbe nem nyugodott bele és addig próbálkozott, amíg sikerült őt kielégítenie. Tanácsként annyit írt: „a kéznek és a szájnak nem kell határt szabni megfelelő higiénia mellett”.¹⁰⁷ M. J.-né azonban, saját példáját ismertetve nem volt olyan optimista: ő harminc év házasság után, ötvenévesen sem merte férjének bevallani, hogy sosem érzett örömet szex közben: „máig is úgy tudja, nekem is, amikor neki. Sajnos nem így van. Nem szóltam, féltem, hogy elhagy.” Fiatal házas korában elment orvoshoz, két alkalommal,

az első Valeriánát adott és hátmassázst, hátkefélést ajánlott neki. Egy másik azt mondta, sajnos sokan hasonló cipőben járnak, és mást nem lehet tenni, mint tettetni, hogy jó a szex. A levél írója beletörődött örömtelen szexuális életébe.¹⁰⁸

A boldog házasságokról szóló kötet végén a szerző úgy ábrázolta az 1970-es évek végének magyar társadalmát, mint amelyben a „mindennapos fergeteges rohamokkal ostromlott házasság” nemcsak megtartotta, hanem meg is növelte életképességét annak ellenére, hogy szaporodtak a „papír nélküli párkapcsolatok”. A „reklámozott, felglóriázott modern formák” véleménye szerint szétrobbannak, szétzülLENek, mint a kommunák. A jövő kulcsa a régi: maga a házasság intézménye.¹⁰⁹

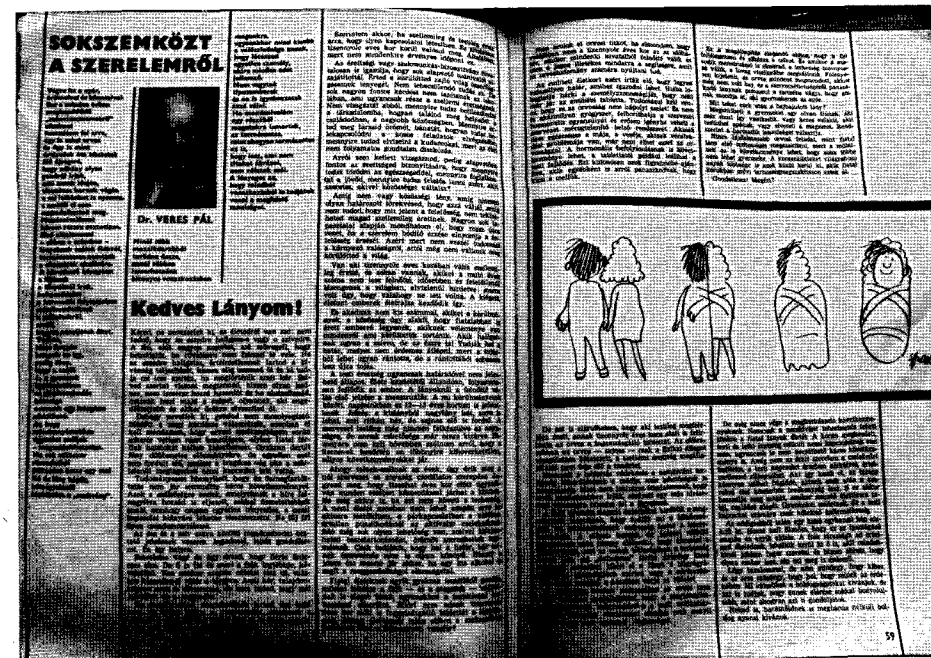
„Doktor úr, kérem...”

DISKURZUSOK A SZEXUALITÁSRÓL
AZ IFJÚSÁGI MAGAZINBAN (1965–1989)¹¹⁰

Egy olyan társadalomban, amelynek hivatalos diskurzusaiban központi szerepet játszik a szocializmus építése, a fiatalokat – elsősorban a korabeli médiák és oktatási intézmények segítségével – a szocialista erkölcsnek megfelelő vágyó emberré kell formálni. A korábbi fejezetben idézett, a népesépgolitikai feladatokról szóló 1040/1973. (X.18.) számú minisztertanácsi határozat – többek között – a következőket fogalmazta meg: „A lakosság, különösen az ifjúság körében sem mennyiségében, sem minőségében nem elég elterjedtek azok a biológiai, egészségügyi, etikai, morális ismeretek, amelyek elengedhetetlenek a harmonikus, kíváncsatos emberi kapcsolatok, a kiegyensúlyozott családi élet megteremtéséhez...” A határozat átfogó felvilágosító programot írt elő „az egészségügyi családtervezési ismeretek szervezett oktatásának bevezetése érdekében”.

A „nem elégséges etikai, morális ismereteken” szeretne változtatni az *IM* is, ezért „küldetéstudatában” fontos helyet kapott a „mai” szexuális erkölcs megalapozása. Mi olvasható ki a cikkekből, hol húzódik a régi és az új elvárásrendszer határa, egyáltalán mit jelent a szexuális erkölcs az 1970-es és 1980-as években?

Az *Ifjúsági Magazin* közel 300 lapszámát végigkövetve kirajzolódik, hogyan érvényesült a szocialista rendszerben a nyilvános beszéd közvetett kontrollja – többek között – a szexualitásra vonatkozóan. Az *IM* két és fél évtizedes szocialista időszaki történetéből olyan jellemző témákat, műfajokat és módszereket emelünk ki, amelyek megmutatják, hogyan igyekezett a magazin befolyásolni a fiatalok értékítéletét és terelgetni szexuális magatartását. A lap írásai olyan hatalmi mechanizmust mutatnak, amely nem egyszerűen helyet

adott, jogot biztosított a szexualitásról és a párkapcsolatokról való beszédnek, hanem előállította azt, miközben mindvégig megtartotta a diskurzus kontrollját.

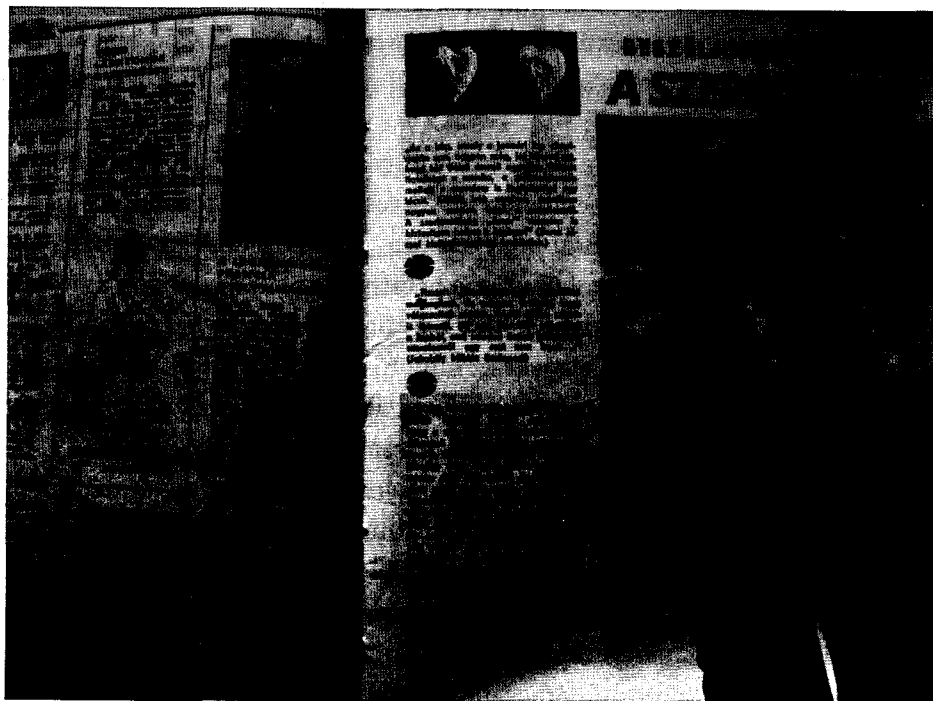
A már életében legendás, a mostani harmincas-negyvenes generáció tagjai számára valószínűleg ma is emlékezetes Veres Pál doktor rovatát, a *Doktor úr, kérem...*-et épp azért választottuk e fejezet címéül, mert jól jellemzi a lap működésének kettős mechanizmusát: a paternalisztikus szemlélet, a nevelő szándék, valamint az egyre szabadabb témaválasztás és nyelvhasználat összefonódását. Az *IM*-t, amely a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség hivatalos lapja volt, tekinthetjük a hatalom meghosszabbított kezének, amely mégis élenjárta a testiség és a szexualitás tematizálásában.

Érdemes felfigyelnünk a szakértői vélemények és a szerkesztői, újságírói megszólalások közös vonására: az erkölcsi kontextusra, amelyben a szexualitás témája megjelenik. Az embert előszeretettel jelenítették meg úgy a lapban, mint a történelem során fejlődni képes, értelmes lényt, aki kezdetben kőbaltás ember volt, majd sunyító jobbágy, kelekótya lovag, kugli fejű kispolgár lett, és a „jövő felé tapogatózó emberszabású emberré” válhat.¹¹¹ Számos

írásban egy idealizált állapot, az „érett szerelem” fogalmazódik meg célként, ahová a serdülőkori párkapcsolatoknak el kellene jutniuk. A lapban általános tendencia a szexualitásnak mint elvárt viselkedésnek, követendő magatartás-mintának a tematizálása.

A lap

Az 1957-ben indult *Magyar Ifjúságnak* és az 1965-ben debütáló *Ifjúsági Magazin*nak majd harminc évig nem volt vetélytársa.¹¹² A két sajtóorgánumot összehasonlítva úgy tűnik, hogy az *IM* – a rendszer korlátozott nyilvánosságához képest – szélesebb körűen és színesebben tájékoztatta a fiatalokat a hazai és a külföldi popzene aktualitásairól, hasábjain lehetett olvasni először Magyarországon a Rolling Stonesról, külön divatrovat szolt a korabeli trendekről. Több ízben vitasorozatot kezdeményeztek a csövesekről, a punk-jelenségről, de tudósítottak a délegyházi nudistastrand létrejöttéről

és a topless engedélyezéséről a kijelölt budapesti strandokon. Ezért is választottuk elemzésünk tárgyául az *Ifjúsági Magazint*, mert a havi lap a hivatalosan elfogadott erkölcsi normák határait tágitva folytatott diskurzust a testiségről és a fiatalok szerelmi életéről.

Az *Ifjúsági Magazin* 1965 és 1989 között megjelent, közel 300 lapszáma képezi az elemzés alapját, amit a lap egykori munkatársainak visszaemlékezéseivel egészítünk ki. Három szempont köré csoportosítottuk az *IM* témához kapcsolódó szövegeit. Bemutatjuk a megszólalókat, hiszen a szocialista nyilvánosságban nem mindenki beszélhetett „bármiről”, fontos tehát, hogy kik azok a szereplők, akiknek véleménye bekerült a lapba. Ismertetjük a megszólalás műfajait, a fontosabb vitákat, a levelezési rovatokat és a szerkesztői kommentárokat. Végül megvizsgáljuk, hogyan változtak a témák és a szóhasználat a két és fél évtized során.

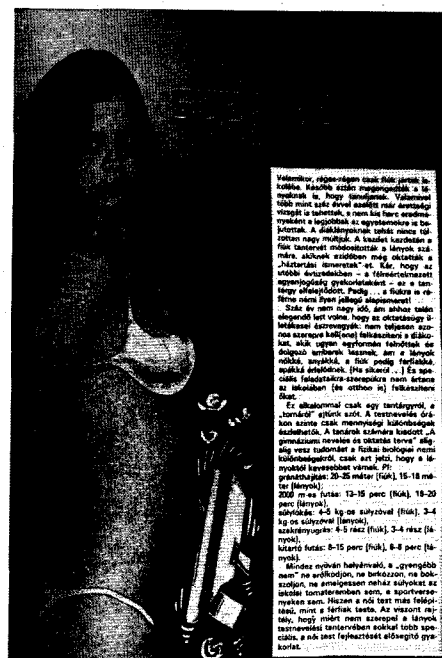
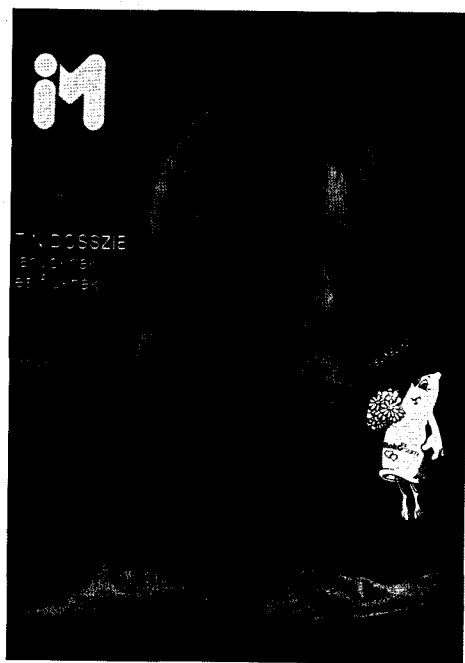
Interjút készítettünk Dési Péterrel, aki az 1980-as évek második felében volt a lap főszerkesztője, Molnár Mártával, a levelezési rovat volt vezetőjével és Karalyos József fotóssal.¹¹³ A múltat felidéző történeteket, élménybeszámolókat nem tekintjük olyan objektív forrásnak, amelyek segítségével a fehér foltok eltűnnek és feltárul az „igazság” például a cenzúra működésére, a hatalom és a sajtó viszonyára vonatkozóan. Mint minden visszaemlékezést, így a korabeli „médiamunkásokkal” készített interjúkat is a múlt jelenbeli reprezentációjának tartjuk, amelyeknél számolnunk kell a nosztalgia vonzerejével, az események szelektálásával és azzal is, hogy múltjukat elbeszélőink a jelenbeli identitásszükségleteiknek megfelelően „szerkesztik meg”.¹¹⁴ Az interjúk, ezek a „szubjektív források” ugyanakkor újabb nézőpontokat, adalékokat jelentenek a lap korabeli működésének (re)konstrukciójához.

Az IM küldetéstudata

Közügy-e a szexualitás? A nyilvánosságra tartoznak-e, s van-e létjogosultságuk a lapban a magánjellegű problémáknak? Az *IM* küldetéstudatát alapvetően meghatározó dilemma újra és újra felvetődött a levélírók és az újságot készítő munkatársak között is. Mivel az *IM* létrejöttétől kezdve feladatának tekintette a társadalmi párbeszéd megteremtését a párkapcsolatok és a szexualitás témájában is, a probléma lényegében a „hogyanra” vonatkozott.

Az *IM* szerkesztői láthatóan úgy vélték, hogy a tizenéveseknek a magánélet erkölcsi kérdéseit feszegető leveleire „általánosan irányt mutató választ” kell adniuk. Az 1974. decemberi számban például egy olvasói levél írója rákérdezett arra, hogy a nyilvánosságra tartozik-e a magánélet. Az újságíró válaszában szülő- és tanárhelyettesítő szereppel ruházta fel magát: a tizenéveseknek nincs kihez fordulniuk, ezért a lap újságíróitól kérhetnek tanácsot az őket érdeklő, kényesnek számító témákban is. Molnár Márta szerint, aki a lap levelezési rovatát vezette, az *IM* egyfajta kommunikációs csatorna szerepét látta

el a fiatalok között: „a még nem létező internetet pótolta, a kommunikációs problémával küzdő fiataloknak segített.”

Bár a Kádár-korszak Magyarországon cenzúrahivatal nem létezett, a lapok újságírói alapvetően tisztában voltak azzal, mely témák nem hozhatóak nyilvánosságra, és melyekről nem kezdeményezhető vita. Írás közben működött az öncenzúra, illetve megpróbáltak szimbolikusan írni a tiltott témákról. Abszolút tabunak számított 1956 nem ellenforradalomként való értékelése, a szegénység vagy a hajléktalanság ábrázolása tényfeltáró riportokban. 1985-ig belügyminisztériumi utasítás rendelkezett arról, hogy kábítószerrel kapcsolatos témák nem láthatnak napvilágot. A lapok főszerkesztői az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztály által szervezett heti értekezleteken tájékoztak az aktuális irányvonalakról és kaptak feddést, ha valamilyen területről mégis a nem elvárt módon írtak. A szexualitás azonban nem számított abszolút tabutémának. Ennek egyik elsőrendű oka az volt, hogy a „szocialista emberrel” kapcsolatos erkölcsi elvárások megfogalmazásának legitim terepe volt a szexualitásról szóló közbeszéd, és az állampolgári magatartások terelgetése az erkölcsileg helyesnek tartott útra.

A közvetett cenzúra működésére jó példa a KISZ Központi Bizottsága Agitációs és Propaganda Osztályán készült 1983-as *Ifjúsági Magazin*-értékelés.¹¹⁵

Az „állásfoglalás” a lap tevékenységéről, valamint a „határozat további feladatairól” a lap által képviselt értékek általános kritikája, illetve az elvárt, követendő magatartás megfogalmazása. Az értékelésből kiderül, hogy a magazinnak „az ifjúsági mozgalom eszméit, céljait” kellene közvetítenie a fiatalok felé, de ebben jelentősek a hiányosságai. Bár a példányszám növelésében „szép eredményeket” értek el (300 000), ugyanakkor „felmérhetetlen károk veszélyét hordozza magában”, hogy „az írások indokolatlanul nagy részét jellemzi az értékelés, a kritikai megközelítés hiánya”. A KISZ álláspontja szerint „a lapban felborultak az egészséges terjedelmi arányok, túlsúlyba kerültek az extremitások, az illusztrációs anyagban a jó ízlést borzoló fényképek”. Az állásfoglalás szerint az olvasóban torz kép alakulhat ki a magyar fiatalságról, mivel az *IM* túl sokat foglalkozik a punk-jelenséggel, és „a szerelmet kizárólag a szexualitásban kereső” fiatalat jeleníti meg. Határozottabb nevelő funkciót várt el tehát a KISZ az *IM*-től: bár dicséretesnek tartotta, hogy minden „lakkozás” nélkül tükrözi a magyar fiatalság problémáit, elsődleges feladatának mégis az ízlésformálást, a „helyes életszemléletre nevelést” nevezte meg, amihez több kritikára és kevesebb tömegízlést kiszolgáló írásra lenne szükség.

Az *IM*-mel szembeni KISZ-kritikának talán az 1982. októberi szám cím- és hátlapjának ellentmondásossága lehetett az egyik kiváltó oka. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom előtt tiszteleg a címlapkollázs (Marx; a forradalmi, „Feltámadott a tenger”-es Petőfi és Lenin az ünnepi képen), melynek felső harmadát vörös zászló teríti be. A hátoldal azonban a délegyházi nudistastrandon készült fotón két meztelen kamaszt mutat hátulról, egész alakos képen. Ha kiterítjük a lapot, Lenin feje a fiú meztelen fenekével majdnem egy vonalba kerül. Az *IM* tehát egyidejűleg két funkciónak tett eleget: igyekezett megfelelni a hivatalos elvárásoknak, miközben a fiatalok igényeire is odafigyelt, felszínre hozott és a hivatalos diskurzusba emelt témákat, hogy a lap minél kedveltebb és keresettebb legyen az olvasóközönség számára.

Megszólalási módok

Ki és milyen pozícióból beszélhetett a párkapcsolatok problémáiról és a szexualitásról? Ki tehette fel a kérdéseket, és ki volt az, aki tudta és kimondhatta

a helyes válaszokat?¹¹⁶ A következőkben az *Ifjúsági Magazin*ban megjelenő megszólalási típusokat és módokat mutatjuk be.

Nyilvános vallomások – az olvasói levelek

Ha a fiatalok viszonya a családi élethez, a párválasztáshoz és a szexualitáshoz „közügy”, társadalmi jelenség, akkor meg kell hallgatni az érintettek véleményét: leveleken, kérdéseken keresztül felvetni és ismertetni a problémás kérdéseket, majd ezt követően dönteni a helyes és elvárható magatartásról – vagyis a szexuális viselkedést a tudás és az erkölcs általánosabb rendjébe kell illeszteni. A szerkesztőségbe érkező levelek magas számát az *IM* több helyen azzal indokolta, hogy a fiataloknak nincs kihez fordulniuk, nincs honnan tájékozódniuk, ezért kell a lapnak ezt a funkciót is betöltenie. Az olvasói levelek tehát olyan nyilvános vallomások, amelyek – az önkéntességük látszatából fakadóan – a rendszer demokratikusságát és a lap szükségességét legitimálják. Vannak, akik tanácsot kérnek, vannak, akik beszámolnak tapasztalataikról, megint mások hozzászólnak levelekhez, témákhoz – e három megnyilvánulás természetesen egyetlen levélben is összekapcsolódhat.

Akkor és most is felmerül a kérdés, reálisak, hitelesek-e az olvasói levelek. Kétségtelen, hogy gyakran különös történetekről olvashattunk az *Ifjúsági Magazin*ban, amelyek jogosan keltették fel az olvasó kételkedését. Nézzünk egy példát! 1981-ben a lap sorozatot indított arról, hogy a fiataloknak fontos-e a komoly kapcsolat, vagy inkább több könnyű kalandra vágynak. A hozzászólók között egy középiskolás lány arról számolt be, hogy a barátja közte és egy másik lány között nem tudott választani, ezért arra kérte őket, hogy birkózással döntsék el, kivel járjon. A beszámoló szerint az iskola tornatermében

lezajlott „szabályos” birkózásban a levélíró vesztett, a fiú a másik lányé lett.¹¹⁷

Egy levélre, melynek írója nem érti, miért fordulnak az *IM*-hez a fiatalok magánügyekkel, az (anonim) újságíró így válaszol: „Jól tudom, hogy sokan brahiból, viccből is írnak, azonban nem könnyű szétválasztani a valós problémát a valótlantól.”¹¹⁸ Azt, hogy a szerkesztőség – legalábbis hivatalból – komolyan vette a hozzájuk érkező leveleket, a *Válogatott magánügyek* rovatvezetőjének 1979 szeptemberében megjelent nyílt levele mutatja. Ebben kifogásolta a levélírók igénytelen stílusát, az

akkor divatba jött megfogalmazásokat („lefeküdtem vele”, „egymásba zúgtunk”), és „szabatos és szép stílusban megfogalmazott” leveleket várt.¹¹⁹ A rovatban a levélírókat nemegyszer minősítette „butának”, „ostobának”, keményen kritizálva a stílusukat és a tájékozatlanságukat.

Molnár Márta, aki a levelezési rovatot vezette, az interjúban elmondta, hogy az *IM*-nél volt olyan időszak, mikor naponta 20–30 levéllel kellett foglalkozniuk, melyeket témák szerint szortíroztak (szexuális tanácsadás, lelki és párkapcsolati problémák, divat, pályaválasztás), és területenként más-más újságíró vagy szakember válaszolt rájuk. Külön csoportosították a természetkedvelőket, a sportkedvelőket, az irodalomkedvelőket, a beatkedvelőket, a lemezgyűjtőket, a bélyeggyűjtőket. Lehetett „szocialista országokbeli” fiatalokkal is levelezni.

1985-től már négy levelezési rovat elégítette ki a fiatalok érdeklődését: a *Kedves IM!* elsősorban pályaválasztási tanácsokat adott, a *Barátot keresünk* címetek között, a *Válogatott magánügyek* lelki és párkapcsolati problémákra reagált, a *Doktor úr, kérem...* rovatban pedig szexuális kérdésekkel fordulhattak dr. Veres Pálhoz.

„Nem voltak kamu levelek” – állította Molnár Márta az interjúban. Kivételt valószínűleg a korszak emblematikus figurájának számító dr. Veres Pál rovata jelentett. Veres Pálnak a *Magyar Ifjúságban* és az *IM*-ben is állandó rovata volt, népszerűségéhez frivol stílusa és humora nagyban hozzájárult. Dési Péter

szerint, aki az *Ifjúsági Magazin* főszerkesztője volt az 1980-as évek második felében, Veres Pál részben „konstruálta a leveleket”, s persze biztosan voltak, akik brahiból írtak neki. (Komolyan lehet-e venni például az olyan kérdéseket, mint „Szabad-e menstruációkor haját mosni?” – „Féltem a hajam” jelígre?¹²⁰) Ugyanakkor „a hetente érkező levelektől, amiket Pali bácsi kapott, nem lehetett az irodájába belépni”. „Veres Pál nevével mindent el lehetett adni, ő egy korabeli celeb volt” – fogalmaz Dési.

Több interjú elkészítése után állíthatjuk, hogy a Veres Pállal kapcsolatos történetek központi szerepet játszanak a beszélgetésekben, és sajátos emlékelőhívó funkciójuk is van. Ahogy Karalyos József fogalmazott egy felidézett történet kapcsán: „Sokáig nevettünk. Azért mondom ezt el, mert elevenen él bennem, pedig negyedszázados ez a történet.” Amikor az *IM* egykori fotósát a levelek hitelességéről kérdeztük, válaszaiból az derült ki, hogy előfordulhatott, hogy a leveleket a szerkesztők írták, de a módszert rögtön Veres Pálhoz kötötte: „Szerintem voltak kitalációk is, amikor nem volt elég humoros, jópofa a levél, akkor kitaláltak. Ennek a fő zászlóvivője Veres Pál volt, aki ezt meghonosította.” A lapban megjelenő többi levelet viszont többnyire eredetinek vélte, „ugyanis nem kellett ezt kitalálni, olyan furcsa levelek is jöttek (...) de attól tartok, a levelekben is lehettek tréfamesterek, ez nincs kizárva”. Miután ezt kimondta, az interjúszituációt magánbeszélgetésként definiálta, és ekkor kezdett el bővebben beszélni a Veres Pál-jelenségről. Szerinte a *Válogatott magánügyek*et komolyan vették a szerkesztők, Veres Pál azonban „hobby orvos” volt, „remek újságíró, aki kitalálta magának a felvilágosító orvos szerepét, és a szexuális felvilágosítással haknizott.”

Kétségtelen, hogy Veres Pál saját magát állította középpontba, hiszen a *Doktor úr, kérem...* egyoldalas rovatában gyakran nem közölte az eredeti leveleket, csak a válaszokat, illetve a leveleket saját fogalmazásában adta közre. A vele kapcsolatos történetek elősegítik, hogy a diktatórikus múltta annak ironikus voltát hangsúlyozva emlékezzenek az elbeszélők. Karalyos József visszaemlékezése:

„A másik (...) volt egy vidéki lány – ma már tudjuk, hogy létezik ilyen –, de akkor szinte meglepő volt, hogy ő azért jár az Operába, mert számára az okoz szexuális kielégülést, ha a korlátját simogatja az operaházi

lépcsőnek. És mi akkor jót röhögünk ezen, pedig léteznek ezek. (...) A másik, amire határozottan emlékszem, belesülnek ezek az ember emlékezetébe, Veres doktor a sexualitásról úgy írt, hogy ő humoros akart lenni, nyilvánvaló, később ezzel ő végighaknizta az országot, rejtett módon felvett kazetták jártak körbe, házibulikon hallgatták ezeket, a ki nem mondott szavak izgalma. (...)

Ő egy óriási poéngyáros volt és meghívták. (...) Ő maga mesélte, nem mástól hallottam. Nővérképző, kétszáz nővér ül ott kis fityulákban, Veres doktor, minden külső adottság megvolt, megvan a kecskeszakáll hozzá, ami alátámasztotta, hogy ő orvos. Odament a táblához, nem köszönt semmit, húzott egy egyenes vonalat, utána húzott egy vonalat alatta még egyszer. (...) Majd a párhuzamos vonalra rajzolt egy kalapot és egy férfi nemi szervet. Azt mondta, kedves kollegák, ma itt a baszásról fogunk beszélni. Na, erre felállt hátul három nővér – ez is a történetének része –, hogy ezt nem hallgatja tovább. Utánaszólt: ne siessenek, a lényegét nem mondtam el. Olyan volt, mint egy szelep az ő szerepe. Tudományos felvilágosítás orvosi jelmezbe öltözve. Mindenki elmehegett, mert nem egy pornó talk show-ra megy, hanem egy tudományos előadásra. Hát, így beszél a doktor úr, arról mi nem tehetünk.”

Karalyos elbeszélése rávilágít a korabeli nyilvánosság kettősségére: amit Veres doktor a lapban nem írhatott le, felvilágosító előadásaiban mondta el, amelyek aztán informális csatornákon terjedtek az országban.

Az interjú során Karalyos gyakran szembeállította a jelent a régi világgal, kiemelve, hogy számára a régi sok tekintetben otthonosabb volt:

„Ma ugye az van, én is barátkozom ezzel a helyzettel, hogy a lányok sokkal aktívabbak. (...) Én tizennyolc évesen napokig azon rágódtam, hogyan szólítsak meg egy lányt az iskolában. (...) Veres doktor ebben

a szerepben tökéletes volt. Ha ma élne, minden Való Világba beköltözne. Az *Ifjúsági Magazin* negyvenéves találkozója még eljött.”

Az olvasói levelek hitelességéhez fontos adalék, amit a társskereső rovatról mesélt: készített riportot olyan párokkal, akik az *IM* rovatának köszönhetően ismerkedtek össze.¹²¹ „Százával jelentek meg az arcképes hirdetések”, ami az *IM* küldetéstudatát erősítette: hiányt töltött be, segített a párkeresésben. Az 1980-as években már havonta fogadónapot is szervezett a lap, „ott ült a Veres Pali bácsi és témák szerint az újságírók, és személyesen adtak tanácsot.”

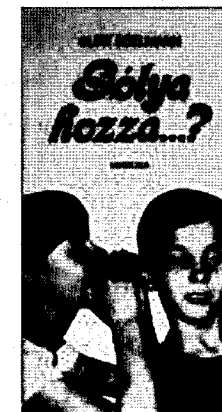
Úgy tűnik tehát, hogy az olvasói levelek jelentős része valóban az olvasók tollából származott, ám az is valószínű, hogy a sexualitásra vonatkozó kérdések – különösen Veres Pál rovatában – időnként a fantázia szüleményei voltak. Akárhogy is volt, számunkra kevésbé releváns a hitelesség, hiszen az a fontos, hogy valami a lapban megjelent, és így részévé vált a diskurzusnak.

Az olvasói levelek ráadásul legitimálták a lap működését, megerősítették azt a vélelmet, miszerint a magyar ifjúságnak szüksége van a nevelésre, a helyes irány megmutatására, a magazinnak pedig át kell vállalnia a szülő és az iskola tanácsadó, felvilágosító szerepét.

Az *IM* hatalmi pozíciója abban állt, hogy a vélemények sokaságában vagy akár egyetlen, konkrét tanácsigénylésben a mindentudó, igazságtevő szerepben jelent meg. A diskurzus igazsága a lap kezében volt.

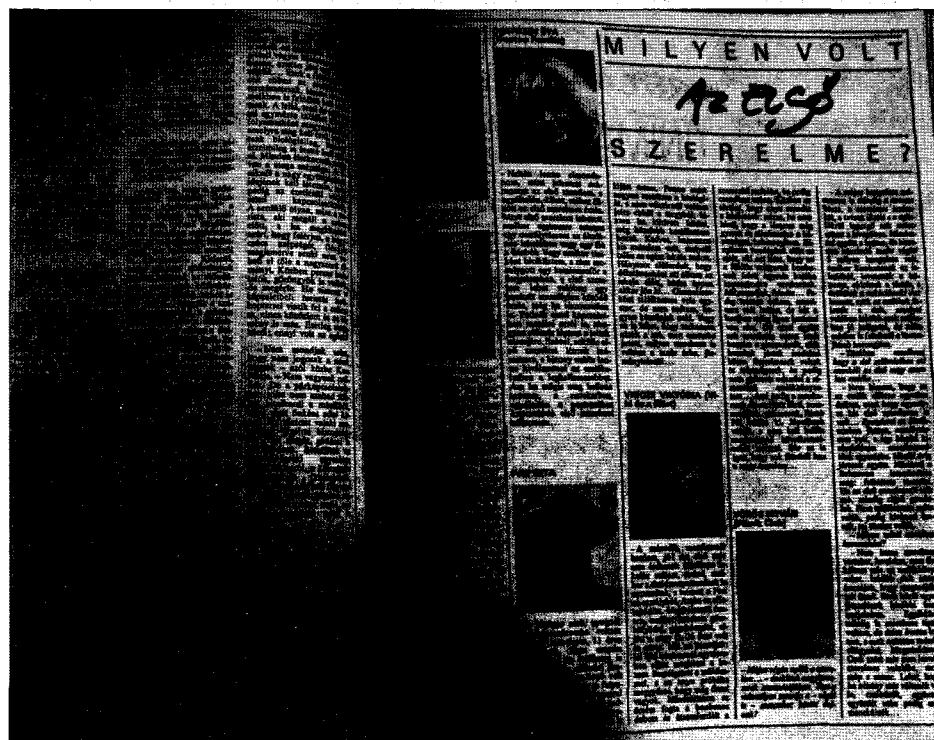
Szakértői vélemények

Meglehetősen későn, csak a lap második évtizedében, 1974–1975-től jelentkeztek rendszeresen a szakértők véleményét közlő rovatok vagy sorozatok (*Beszéljünk meg!* 1975-től, *Páros oldal* 1978-tól). Veres Pál, Szilágyi Vilmos, Ranschburg Jenő, Buda Béla gyakran foglalkoztak a kamaszok sexualitásával. A szakértői megnyilvánulásokat a semleges, tárgyilagos szóhasználat jellemezte, újdonság volt tehát az olvasói levelekhez és a szerkesztői válaszokhoz képest a dolgok néven nevezése. Sem a levelek, sem a nem szakértők által írt

válaszok nem tértek ki a testrészek és a szexuális tevékenységek nyílt megnevezésére, a szakértői vélemények azonban tudományos megnyilatkozások, és ennek megfelelően szókimondók voltak. A *Válogatott magánügyek* „Félmegoldás” jellegű levélírója például a pettingről szeretett volna többet tudni, a szerkesztő azonban bővebb felvilágosításért a szexuális élettel foglalkozó könyvekhez irányította,¹²² míg a szakértők bátran írhattak „rázós” témákról, mint azt a következőkben látni fogjuk.

Veres Pál cikkei természetesen a szakértők hivatalosabb hangvétele alól is kivételt jelentettek. Az 1980-as évek második felére ő lett az ország talán legismertebb tini-szexológusa, akinek tanácsai még Hofi Géza kabaréiba is bekerültek. (A leghíresebbek ugyan a *Magyar Ifjúság*ban jelentek meg, de az *Ifjúsági Magazin*ban is több írását lehetett olvasni a megszokottól kicsit eltérő, lazább hangnemben.) Generációs kifejezéssé vált például a „Kelenföldnél kiszállók”, amelynek eredeti változata 1979 júliusában jelent meg az *Ifjúsági Magazin*ban. A „Kedves Fiam” című levélben a szerző a következő hasonlattal

élt: egy fiú Balatonról Budapestre utazik vonaton, és megismerkedik egy csinos lánnyal. A fiúnak Kelenföldön le kellene szállnia, de a lány még kéri, mivel olyan kellemes a beszélgetés, utazzon vele a végállomásig. Ha a fiú enged a csábításnak és nem tud Kelenföldnél kiszállni, abból baj lehet. A „Kelenföldnél kiszállók” a köznyelvben a megszakított közösülés szinonimája lett.

Az önkielégítés témájáról Ranschburg Jenő írt először a lapban 1977-ben. A „Tabuügyekről nyilvánosan” című cikk arról szólt, hogy a 14–15 éves fiúk önkielégítést végeznek, azonban sokuknak tévesen büntudatuk van emiatt: attól félnek, hogy hátgerincsorvadást kapnak vagy alkalmatlanok lesznek a nemi életre, ugyanis ezzel ijesztgetik őket.¹²³ Buda Béla néhány hónappal később azt hangsúlyozta, hogy a maszturbálás elítélése a valláserkölcsből következő tévtan volt és nagy károkat okozott:

„Sok ember életét keserítette meg, hogy szexuális feszültségének nem tudott ellenállni és nagyon rossz lelkiismerettel, büntudattal önkielégítést végzett. Az örömet azután lelkiismeret-furdalás, önbizalomcsökkenés követte. Jött a fogadkozás: soha többet. A szándék egy ideig kitartott, de azután ismét erősebb lett a gerjedelem.”¹²⁴

Konklúziója szerint „az önkielégítés ártatlan dolog, és minél kevesebb problémát csinálunk belőle, annál észrevétlenebb és ártatlanabb marad”. Nem ugyanígy vélekedett a női maszturbációról dr. Veres Pál: még 1988-ban is úgy ítélte meg egy olvasói levélre adott válaszában, hogy a női önkielégítéssel a nők az orgazmus olyan magas fokát képesek elérni, amelyet „a természetes nemi kapcsolat nem képes megvalósítani és természetes együttlétből aligha lesz később teljes a kielégülés”. Nem tartotta károsnak a női önkielégítést, amíg annak célja az erogén zónák felfedezése azért, hogy a nő „az ellenkező neművel kialakított szexuális kapcsolatát irányítani tudja”. Az öncélú örömszerzést azonban elítélte. Azt tanácsolta a lányoknak, hogy akinek nem hiányzik a maszturbáció, az ne is próbálkozzon vele.¹²⁵

A szakértők az *Ifjúsági Magazin*ra alapvetően jellemző társadalmi vitákban is fontos szerepet töltöttek be. Erős Ferenc és Szabó Ildikó például arról a vitáról végzett úttörő kutatást, amelynek témája a „Milyen a szerelem?” volt.¹²⁶ Az 1973-ban belső kiadványként megjelent elemzés az *Ifjúsági Magazin* 1972.

novemberi riportja alapján azt a kérdéskört feszegette, hogy „Lehet-e az utcán csókolózni?”, és szemben az *IM* elítélő beszédmódjával – miszerint az utcán polgárpukkasztásból, virtusból vagy megszokásból csókolóznak a fiatalok –, Erős és Szabó szerint ez nem bűn. Amennyiben a KISZ ifjúsági lapja ezt a jelenséget elítéli, „élemedett korú, kötögető nagyságos asszonyra emlékeztet, aki miközben a kötésminták rejtelseiről elmélkedik, rosszállván-irigykedve sandít a fiatal szerelmesekre”. Ezt a hozzáállást a szerzők nyárspolgári erkölcsnek tartották. A nyárspolgári erkölcs elítélése jól illeszkedett a korszak hivatalos beszédmódjába, amely a kispolgárokat olyan kihálásra ítelt társadalmi osztálynak tekintette, melynek értékrendszere ellentétes a szocialista emberével.¹²⁷

A vitasorozatok

Az *Ifjúsági Magazin* indulásától kezdve az volt a koncepciója, hogy közvetlen kapcsolatot épít ki a fiatal olvasókkal: az ő leveleik, kérdéseik, hozzászólásaik töltik meg a folyóirat számos rovatát és oldalát. A szexualitásról és a párkapcsolatokról szóló viták a lap indulásától az 1980-as évek végéig ugyanolyan metódussal zajlottak. Első lépésként a szerkesztők kiválasztottak egy témát, amelyről riportokat közöltek, és az olvasókat hozzászólásra biztatták. Ezután közölték az olvasói leveleket, végül a szerkesztő egy cikkel zárta a vitát, amely tartalmazta értékítéletét, a helyes és a helytelen magatartás szétválasztását, és az elmaradhatatlan tanácsokat.

Fontosabb vitasorozatok

A következőkben kiemelünk néhány vitasorozatot, hogy a szexualitás témájának társadalmi szintre emelt diskurzusát jobban megismerjük.

A kezdetek – őszinte beszéd a szerelemlről

Jól mutatja a nevelő szándékot már az első, szerelemlről szóló cikksorozat. 1966-ban S. József kiskunfélegyházi olvasóra hivatkozva, aki szerint a szerkesztőségnek „Ámor számára is helyet kell biztosítani” a lapban, cikksorozat

indult „Beszéljünk őszintén a szerelemlről” címmel.¹²⁸ A vitaindítóban a hozzászólók szerint a diákszerelem a „szerelmesek belső vonzalma”, „nem cipőpaszta”, amit reklámozni kell, tehát a fiatalok ne csókolózzanak az utcán. A fiatalon kötött házasságot is meggondolatlanságnak tartották, mert abban az életkorban a felnőtt életre kell készülni és nem a nemiségre koncentrálni. Az egyik hozzászólónak azért kellett férjhez mennie, mert amikor barátja édesanyja szanatóriumba került, ő két hétre hozzájuk költözött, de ezt a szülei előtt titokban tartotta. Amikor kiderült, a segédmunkás lány édesapja éktelen haragra gerjedt és kitagadta. Ezután gyorsan összeházasodtak, de az apa nem békelt meg a helyzettel.

Az 1966. áprilisi számban egy fővárosi gimnázium III./A osztályában végzett közvélemény-kutatás eredményeit tárták az olvasók elé. Egy hozzászóló arra hívta fel a figyelmet, hogy más megítélés alá esnek a fiúk és a lányok – tehát nincs egyenjogúság e téren: míg tisztességtelennek tartják azt a lányt, akinek kisebb-nagyobb szerelmi kapcsolata van, ezzel szemben az apák büszkén beszélnek fiaik hódításairól, mint szükséges tapasztalatszerzésről és dicsőségről. Egy másik hozzászóló szerint szerelemlről és szexualitásról beszélni nehéz: vagy drasztikusan, vagy orvosi szaknyelven, vagy vagány stílusban lehet. Nehezményezte azt is, hogy a köznyelvben még egyáltalán nem elfogadott kifejezés az „együtt járni valakivel”, pedig azt mégsem mondhatja a lány választottjára, hogy „lovagom”, a fiú pedig azt, hogy a „szívem hölgye” – ezt régimódinak tartották volna.¹²⁹

A vitazáróban a főszerkesztő arra a megállapításra jutott, hogy „a lány vagy a fiú arcvonásai, szeme fénye, hangja izgalmas elektromosságot indukál társában – ez mindenképpen titokzatos jelenség.” Ideális serdülőszerelemnek azt

tartották, amely magasabb rendű kézfogással jár együtt: „amikor nem mind-egy, miért fogják a fiatalok egymás kezét, és ha együtt haladnak, nem mind-egy, merre tart az útjuk”. A főszerkesztő elítélte azt a testi kapcsolatot, amely „igazi vonzalomtól, szerelemtől mentesen, sportos játékosággal, szenvtelen felelőtlenséggel fejlődik ki.” Igaz szerelem esetén is a szexuális kapcsolatot tizenhét éves korban túl tartották „természetes szükségletnek”.¹³⁰

Hogyan vesztetted el?

1973 októberében egy tizenhét éves lány levelét közölte az *IM*, amelyet aztán a *Kedves IM!* rovatban hosszú, több mint egy évig tartó vita követett. A párbeszéd akörül bontakozott ki, hogy: „Minden srác elvárja a testi kapcsolatot, ugyanakkor a fiúk kijelentik, hogy csak szűz lányt vesznek feleségül.” Hogyan lehet ezt az ellentmondást feloldani? 1975 januárjában zárszót közöltek „Éretlen szerelem? Éretlen szerelmesek!” címmel, amelynek már a címe is sugallja az ifjúság erkölcsi állapotának elégtelen mivoltát, nevelésének szükségességét. A vitában elhangzottak pró és kontra érvek azzal kapcsolatban, szűznek kell-e lennie a menyasszonynak. A lányok közül értelemszerűen azok foglaltak amellet állást, hogy szűzen házasodjanak, akiknek még nem volt kapcsolatuk. Abban egyetértettek a hozzászólók, hogy randizzanak, járjanak együtt a tizenévesek, csak abban nem, mikor kezdjék ezt. A randevúzást olyan iskolának tartották, amelyet mindenkinek ki kell járnia a felnőtté váláshoz. Ez az ábrázolásmód megegyezik a hivatalos társadalomképpel, mely szerint az ember életszakaszai során fejlődik, míg végül szocialista emberré nem válik. Az *IM* a vita zárásául Szilágyi Vilmos cikkét közölte,¹³¹ melyben a nemi élet erkölcsi problémaként jelenik meg: „a szerelem által motivált nemi kapcsolat erkölcsileg is értékesebb”, írja a szakértő. Szerinte az erotikát a kapcsolatban a fiúk kezdeményezik, aminek két okát látta: a fiúk „szükségleteinek hevesességét” és a hagyományt, mely szerint a fiúknak illik kezdeményezniük. Éretlen szerelemnek azt tartotta a szerző, ha a párkapcsolat aszimmetrikus, a partnerek egyenlőtlenek vagy túlidealizálják egymást. Arra a kérdésre, hogy mikor kezdődjön a nemi élet, a szakértő azt a választ adta, hogy ez egyénenként változó, de akkor helyes elkezdni, amikor „a nemi kapcsolat

a partnerek önként és felelősségtudattal vállalt, kölcsönösen előnyös szerelmi kapcsolata”.

Mennyiben változott meg a lap beszédmódja a szexualitásról az 1980-as években? A „Hogyan vesztetted el?” című, 1982-es vitát már úgy harangozták be, hogy „változnak az idők, változnak a szokások” és „sokak számára olcsó préda a szüzesség, amitől minél hamarabb meg kell szabadulni”. A magazin az addig már jól bevált metódus szerint járt el. Először riportokat közölt, amelyekben néhány lány és fiú elmesélte a saját történetét, majd hónapokon keresztül, külön rovatban jelentette meg a témához kapcsolódó olvasói leveleket, végül a szerkesztőség összegző, értékelő cikke zárta a vitát. Az *IM* a levelek közlésekor ebben az esetben is a vélemények ütköztetésére törekedett. Néhány példát idézünk. A meginterjúvolt lányok és a tollat ragadók egy része sok rossz tapasztalatról számolt be. Az egyik riport szerint a „cérnávékonyra tépett szemöldökű”, „Play Jazz” feliratú pólót viselő tizennégy éves leányt diszkrét után hárman erőszakolták meg a taxiban, köztük barátja, Lósznya is, akivel azóta is együtt jár. Ezzel szemben a riadt mosolyú, világoskék batisztblúzt viselő pedagógus szimbolizálta a hiszékeny áldozatot, aki két hónap együtt járás után „adta oda magát” Pistának, mivel a fiú azt mondta, úgy nem tudja feleségül venni, ha nem biztos abban, hogy összeillenek szexuálisan. Aztán otthagya őt egyik napról a másikra. A „Vérző szív” jelíggel író, önmagát kiábrándultnak tartó fiatalember arról panaszkodott, hogy a lányok túl rámenősek, és a fejetejére fordul a világ, ha ez így folytatódik. Neki nagyon rossz emlék volt szüzességének elvesztése, mivel a lány „akivel kritikus helyzetbe került, nem is tetszett” neki, de győzött a nő rámenőssége. A „Szűz férfi” jelíggel író hozzászóló büszke volt arra, hogy tizenkilenc évesen szűz volt, pedig nem „nyomorék, beteg és rút”, „csak igényes”, aki nem akarja, hogy „olcsó libák bemocskolják”, hanem a „tiszt, gyöngéd, értelmes, igazi nőre” várt. E levelek akár bele is illettek volna egy 1970-es évekbeli lapszámba is, azonban szókimondását tekintve az már nem, amelyben egy fiú arról számolt be, hogyan önkielégített a vécében, miközben „filmszínésznőkre, ismerős szomszédasszonyokra” gondolt. Szüzességét ez a levélíró végül nem első szerelmével vesztette el, hanem egy átmulatott éjszaka után egy nála öt évvel idősebb nővel egy kapualjban (mivel nem mehettek fel a nő albérlésébe). Egy női levélíró viszont arról számolt

be, hogy ő megsiratta a szüzességét, mert szerinte a nő felnőtté válása nem a személyi igazolványhoz, hanem az első együttlétéhez kötődik. Úgy jelenítette meg, hogy ő tiszta szerelemben veszítettel el ártatlanságát, és másnak is ezt ajánlja. „Judit és Sándor” harmonikus együttlétekről számolt be. Bár a lány eleinte nem akart szerelmeskedni házasság előtt, mégis nyolc hónap együtt járás után „megtörtént a dolog”, és azóta rendszeresen „együtt voltak”, amikor szüleik nem tartózkodtak otthon.

Az *IM* célja láthatóan a tabudöntés és ezáltal a nyílt társadalmi párbeszéd létrehozása volt, ugyanakkor az eltérő tapasztalatokból és véleményekből olyan polémiát szándékoztak felmutatni, amelyben helye és funkciója van a lap „felettes” beszédmódjának és értékítéletének. A fél évig tartó vita végén a főszerkesztő zárszavában úgy vélte, hogy darázsfészekbe nyúlt a témával, de ifjúsági lapja feladatának tartotta e tabu ledöntését, mivel a leginkább érintett korosztályról szólt a vita. Szerinte a „kamaszok többet tudnak, mint azt a felnőttek gondolják, és kevesebbet, mint amennyit tudniuk kéne”. A cél, amelyet megvalósíthatónak tartott, a gyorsan fejlődő világhoz igazítani saját fejlődésünket és a szocialista társadalomét is. Meg kell tanítani a fiatalokat arra, hogy a veszélyeket elkerüljék, és a páros örömekre alkalmassá váljanak. A cikket, mint több ízben a szexualitással kapcsolatos vitasorozatok végét a témáról szóló könyvek listája zárta, melyeket a szerző a könyvtárból ajánlott kikölcsönözni az olvasóknak.

„Egy vagy mindegy”

1981 novemberében vitaindító riportot közölt az *IM* arról, fontos-e a fiataloknak a komoly kapcsolat, majd „Egy vagy mindegy” jelígre várta a hozzászólásokat. A szerkesztőség arra volt kíváncsi, „felhagytak-e a fiatalok az »igazi«, a »nagy ő« keresésével”? A decemberi számban még nem a beérkezett levelek, hanem négy, fényképes interjúalany véleményével folytatták a témát, majd januártól közölték az olvasói hozzászólásokat és több tucat élménybeszámolót szerelmi csalódásokról, véleményeket megcsalásról, őszinteségről. Fél év után a „tanulságos vita” lezárásának az volt az oka, hogy „senki sincs, aki a »mindegy« pártján állna, minden levélíró az »egyre« voksol.” A szerkesztői zárszóból kiderül, hogy az egész vitasorozat alapja, indításának oka a feltételezett

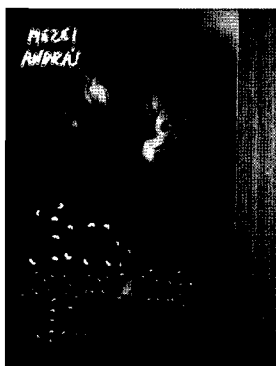
erkölcsi romlás. „Márpedig nem lehetnek kevesen a »mindegy« pártiak” – írja az újságíró, bár a levelekben közvetlenül ilyen állásponttal nem találkozhatunk, a vitazáró cikk mégis emiatt, az elítélendő normarendszernek a feltételezett megnövekedett számú képviselői miatt született. Az újságírói összegzés időnként szarkasztikus hangvételű, ami kétségtelenül a saját álláspontjának meggyőző erejét segíti („mandulaműtétéhez hasonló csókokkal fojtogatja partnerét”, vagy „randevú-tablettának” nevezi a fogamzásgátló gyógyszert), s ugyancsak a meggyőzés céljából gyakran használ metaforákat („halak”, értsd kiszemelt lány/fiú, „akiket vissza kell pottyantani, akik csak megkóstolták a csalit [...], akik nem is voltak halak, hanem maguk is horgászok”).¹³²

Régi és új – tabuk és a szexuális erkölcs

Az 1975. márciusi számban a „Se prédikáció, se szemhunyas” című, a főszerkesztő-helyettes által írt cikk családtörténeti távlatokba helyezte azt a folyamatot, ahogyan a tabusított szexből felszabadult, modernnek tartott szex vált:

„nagyanyám még bűnnek tartotta (...) hogy nagyapó előtt vette le a felsőszoknyáját. Apám még természetesnek tartja, hogy ami neki jó, az anyámnak is úgy jó. A húgom három fiúval cicázik, órarend szerint jár randevúra.”¹³³

„Furcsa tabu a szex” – hangsúlyozta az újságíró és érveit ellentétpárok köré építette, amelyben egyik véglet a romantikus szerelemábrázolás volt, a másik a nyers erotika. Olvasóját megszólítva, így bizalmasabbá téve a hangnemet így érvelt: „nevettél mosdatlan vicceken (...), olvastál könnyektől és finomkodó kézcsókoktól nedves »szerelmes történeteket«, de suttyomban belelapoztál pornómagazinokba is.”¹³⁴ A cikk apropóját azonban nem csupán a szexualitást övező tabu kibeszélési szándéka adta, hanem kedvcsináló célja volt az iskolákban kísérleti jelleggel 1975-ben bevezetett „felkészítés a családi életre” tantárgyhoz. A fent említett határozat kötelezővé teszi a családtervezéssel kapcsolatos ismeretek beépítését az oktatási rendszerbe, és kimondja, hogy „haladéktalanul meg kell kezdeni a tanulók szexuális nevelését.”

Ekkoriban a házasulandóknak is részt kellett venniük kötelező, házasság előtti tanácsadáson, amelyet kórházi körülmények között, a Nővédelmi Tanácsadó rendelőjében végeztek.¹³⁵ Az újságíró meginterjúvolta a tanácsadó orvosnőt, aki az V. kerületben házasságot kötőket készítette fel a házasesetre. Az orvosnő statisztikája szerint az átlag házasulandók 3–6 hónappal megismerkedésük után „létesítettek szexuális kapcsolatot”, és két-két és fél évvel később házasodtak össze.

Ranschburg Jenő állandó rovatában (*Beszéljük meg!*) is foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy a fiatal párok mikor kezdjenek szexuális életet élni. Előbb vagy utóbb? E cikkében ő is szembeállította az új világot a régivel, a „hagyományos” és az „új” szexuális erkölcsöt, ahol ez utóbbi „tisztességes és érett viselkedést” jelent. Kitért az általa státusz-szexnek nevezett jelenségre is: eszerint a fiú presztízse, saját csoportjában elfoglalt helye annál előkelőbb, minél több lányt hódított meg. A skalpvadászokat „beteg lelkű, szánalmas figurákként”, „fölényes és nyegle Don Juanokként” jellemezte, akik több partnert „futtatnak egyszerre” és erotikus diadalukért „kétes értékű elismerés-morzskákat zsebelnek be” társaiktól.¹³⁶

Az *Egészség* rovat 1976 szeptemberében közölt cikket a nemi életéről. A szerző definiálta, mi a szerelem: „az ember érzelmi világában (...) jelentkező, gyakran heves erővel feltörő érzés, ami lényegében független az akarattól”, és mi a nemi élet: „testi aktus, ami a nemi ösztön késztetésére egy férfi és egy nő testi egyesülését jelenti”. A szerelem nélküli szexet a cikk szerzője károsnak tartotta: úgy vélte, előbb-utóbb „lelki kielégületlenségi érzést, kiábrándulást, csalódást okoz” – persze a lányok szemszögéből. Mert ha egy lány rájön arra, hogy csak „azért” kellett a fiúnak, meggyűlöli, és önmagából is kiábrándul. E megközelítésmód szerint a fiúk képesek ösztönös nemi életre, míg a lányok nem: csak érzelmi megalapozottsággal. Legbiztonságosabb nemi életnek a házasság keretei között folytatott tartották.¹³⁷

Az 1975. májusi számban Ranschburg Jenő a *Beszéljük meg!* rovatban még egyszer visszatért az utcán csókolózó párok látványára. A pszichológus úgy jelenítette meg önmagát, mint aki kicsit röstelkedik a véleménye miatt, de őt

magát is zavarja e jelenség. Ugyanis a szerelem intim kapcsolat, amely nem a hivalkodásra, hanem a bensőségességre törekszik szerinte. A szerző figyelve a „csúcsforgalmi csókolózókat” arra jutott, hogy ezek a fiatalok rutinszerűen állnak meg időnként, és óramű pontossággal kiszámított mozdulataik, ahogy átölelik egymást, nem nagy szerelemről tanúskodik. A szerző azonban bevalotta azt is, lehet, hogy az irigység beszél belőle. Cikkében erkölcsi rangsort állított fel, amelyben kisebbik rossznak tartotta az utcán csókolózó fiatal párokat, és nagyobbik rossznak azokat a meglelt korú férfiakat, akik titokban mások feleségével szeretkeznek.¹³⁸

A csókolózás témája még az 1980-as években is vissza-visszatért a levelezési rovatban, ugyanis a levélírók gyakran érdeklődtek arról, hogyan kell csókolózni. Az 1986. júniusi számban közölt részletes csókolózási tanácsok az első csókot feledhetetlen, emlékezetes pillanatként jelenítették meg, amely nem mindegy kivel és hogyan történik meg. Fontosnak tartották, hogy a cigarettázók csók előtt fújják ki a füstöt, a rágógumizók vegyék ki a rágót a szájukból, és a büdös lehelet elkerülése végett naponta háromszor mossák „agyaikat”. A lányok lehetőleg ne rúzsozzák a szájukat, még csókálló rúzzsal sem. Csók elején nem érdemes kapkodni. Ne azt képzeljék a fiatalok, hogy „egy asztalhoz rögzített pohárból kell kinyalni a mézet”. És a csókolózást ne képzeljék a felek mandulaműtétnek sem, tehát bár vendégeskedhetnek a másik szájában, de ne erőszakkal. Azt is tanácsolták, hogy náthásan ne csókolózzanak a fiatalok. Nem javasolták a feleknek, hogy végig csukva legyen a szemük, attól viszont óva intették őket, hogy nyitott szemmel már ne a másikat, hanem a televíziót nézzék.¹³⁹

1985-ben a topless kapcsán, fényképes riportban foglalkoztak a meztelenség témájával. A cikk írója elmerengett azon, hogy miért nem divat a mell-tartó, és miért fordul elő gyakran, hogy nyilvános helyeken, presszókban, az áttetsző trikók-blúzek mögött szinte mindennapos látvánnyá váltak a „szinte meztelen női keblek”. Ehhez képest a topless az újságíró már csak egy további lépésnek tartotta, amit három budapesti strandon engedélyeztek is. A toplessző nők a Palatinuson arra panaszkodtak az újságírónak, hogy a tucatnyi lányt kb. 50 férfi vette körül, akik csak akkor nem bámulták őket, ha beálltak a büfésorba, mert elfogyott a sörük. Az újságíró a közönség éretlensége miatt javasolta, hogy jövőre ne legyen topless a strandokon, főként úgy ne, hogy elkerítenek e célra helyet.¹⁴⁰

A régi és az új szemlélet ütköztetése az olvasói levelekben is tetten érhető. Az 1977. januári *Kedves IM!* rovatban az egyik hozzászóló, H. B. Balatonlelléről – aki tizenkilenc évesen még szűzlány volt – elítélően írt arról a barátnőjéről, aki modern lánynak vallotta magát, és mindenkivel lefeküdt, akinek farmernadrágja volt.¹⁴¹ Egy másik levélíró, G. M. erkölcsi és egészségi indokokkal érvelt amellett, miért ne adják oda magukat a lányok: fiatalon egészségügyileg veszélyes a nemi kapcsolat, és azt nem veszi el senki feleségül, aki érzelem nélkül, ismeretlenekkel lefekszik.

1985 májusában dr. Veres Pál egy olvasói levél kapcsán visszatért arra a kérdésre, létezik-e hivatalos álláspont a házasság előtti nemi életéről. Az orvos szerint hivatalos álláspont nem létezik, csak félhivatalos, amit legjobban szerint Cseh-Szombathy László családszociológus fogalmazott meg 1979-ben *Családszociológiai problémák és módszerek* című kötetében: „A szocialista társadalom erkölcsi követelményei tudomásul veszik a biológiai és pszichológiai akcelerációt, amelynek következtében a mai fiatalok előbb válnak nemi életre éretté, de ugyanakkor azt is, hogy a tanulmányi idő meghosszabbodásával

a fiatalok nagy részének nincs lehetősége arra, hogy mint kereső önálló családot is alapíthasson szexuális partnerével.”¹⁴²

A fenti néhány példa az elvárt magatartásformák társadalmi szabályozásának „puha” oldala, „morális ítélet tárgya”¹⁴³ volt. A köz javára történő igazodás „keményebb” oldala pedig az orvosi értelemben vett normalitás és abnormalitás határának kijelölése. A szexuális másság és eltévelyedés behatárolása szakértői feladat. Buda Béla 1978-as cikkében elsőként azokat a súlyosnak tartott viselkedészavarokat mutatta be, amelyekkel társadalmilag nem

lehetett együtt élni. Ilyeneknek tartotta a fetisizmust, az exhibicionizmust, a transzvesztiát, a pedofiliát. Összességében e viselkedésformákat úgy jellemezte a szerző, mint amelyekben „valamilyen szokatlan kielégülési mód vagy partnerigény válik uralkodóvá a szexualitásban és a nemi viselkedés vezérmotívuma lesz”. A fetisizmust tárgyhoz kötődésként definiálta a szerző, azonban megjegyezte azt is, hogy régebben ez elsősorban olyan női holmi volt, amit a fetisisták partnerükre, gyakran kurvákra adtak rá. Orvosi esetnek az minősül, ha a fétis nélkül nem alakul ki nemi izgalom, és a páciens közösülésre képtelen lesz. Exhibicionizmusnak a „nemi szerv ijesztő; váratlan megmutatása” számított. A transzvesztizmust ritka jelenségnek tartotta, olyannak, amikor a szexuális izgalmat a másik nem ruhájába való felöltözés okozza. Úgy vélte, hogy mivel a két nem között a ruhaviseleti különbségek egyre inkább eltűnnek, ezért inkább a transzszexualizmus hódít, amikor az érintettnek belső meggyőződése, hogy ő nem a születési neméhez, hanem a másikhoz tartozik. A cikk megemlítette a gerontofília, pedogfília (sic!) és bestializmus jelenségét is, amikor a szexuális érdeklődés csak öregekre, gyerekekre vagy

állatokra irányul. Szó esett a szadizmusról és mazochizmusról is. A cikk szerzője azonban optimista volt: úgy vélte, e jelenségek el fognak tűnni, kialakulásukat a gyerekek tiltó szexuális nevelésére vezette vissza. E viselkedésmódokat inkább a férfiakra tartotta jellemzőnek, mivel serdülőkorukban a „belső nemi késztetés hirtelen és rendkívül hevesen felfokozódik”, és az önkielégítés felerősíti a kapcsolatot a szexuális feszültség és az inger között. Így közvetve az önkielégítést is felelőssé tette – más tényezők mellett – e kórosnak tartott viselkedésformák kialakulásáért. Fontos tényezőnek tartotta még, ha a serdülő elszigetelődött, fantáziavilágban élt, és kielégülési formáját titokban gyakorolta. A cikk végén a szerző a társadalmi normák betartását, a tabuk ledöntését és a korszerű szexuális nevelést javasolja.¹⁴⁴

Test-elvárások

Az 1980-as évek elejétől az erkölcsi elvárások és az egyre frivolabb témák furcsa kettőssége jellemezte a lapot. Nudizmus, topless, AIDS és óvszerreklám, a szexshopok megjelenésén keresztül követhetjük nyomon a Kádár-rendszer erózióját.

AIDS és óvszer

Az 1986. januári számban egy újságíró arról írt cikket, hogy az AIDS megelőzésének leghatásosabb módja a gumióvszer, amit azonban nem is olyan könnyű beszerezni. A Déli pályaudvarnál levő illatszerboltban nem volt kitéve az óvszer, kérni kellett. A boltvezető – kávéját kavargatva – ezt azzal indokolta, hogy a termék nem piacképes. Cseh és NDK termék volt kapható, maszek illatszerboltban japán és nyugatnémet. A cikk végkövetkeztetése az volt, hogy aki partnere hűségéért nem meri tűzbe tenni a kezét, legyen inkább „páncélos lovag”, ugyanis a vékonyka gumióvszer megvédheti.¹⁴⁵

1989 áprilisában Czeizel Endre nyilatkozott a lapnak a gumióvszer hasznosságáról. Feltételezve, hogy van olyan olvasó, aki nem is látott gumióvszert, részletes leírást adtak az eszközről: „igen vékony és nyújtható, tartós kaucsukból készülnek. Teljesen kiterítve hosszuk 18–20 cm, átmérőjük 4–5 centiméter.”

A cikkhez óvszerutalványt is mellékeltek.¹⁴⁶ Érkezett is felháborodott olvasói levél, amelyben egy tanár a tájékoztatást többnek tartotta a szükségesnél és hasznosnál.¹⁴⁷

Tetoválások

A testet elcsúfító jegyként értékelte a tetoválásokat az IM. A „Börgyalu” című, az 1975. júniusi számban megjelent cikk többek között arról szólt, hogyan lehet megszabadulni a bőrre festett ábráktól, s elrettentő példaként idézte a szerző, amikor valaki cigarettacsonkkal égette ki a tetoválás helyén a bőrét. Egy 1977. szeptemberi írás szerint a „tatu” a „fejlődés alsóbb fokán álló népeknél divatos”, illetve a második világháború alatt a koncentrációs táborok foglyait tetoválták számokkal.¹⁴⁸ A tetoválástól megszabadulni akarók egy részét az újságíró úgy ábrázolta, mint akik intézetben nőttek fel, és ott tetették magukra a feliratot, például azt: „Zsötem”. Ugyanezen írás szerint a vajúdó iskolában az számított menőnek, aki csontvázát tetováltatott magára. A deviánsként ábrázolt jelenségről szóló írás végkövetkeztetése, hogy a tetováltak semmiben sem különböznek az ősembertől, és megbélyegzettek maradnak örökre.

Még 1985-ben is elítélő kontextusban írtak a tetoválásról. Olyan olvasói leveleket közöltek, amelyek írói megbánták, hogy tetoválást készíttettek, és érdeklődtek, hogyan lehet azokat eltüntetni. A szerkesztőségi válasz szerint a tetoválás több évszázadon át a büntetéshez, a megszégyenítéshez kapcsolódott, hiszen – szól az indoklás – a fegyenceket és a koncentrációs táborok foglyait tetoválták. A „Mebánás” jelgójú levél írójának a szerkesztők a kerületi bőrgyógyászati szakrendelés felkeresését javasolták, ahol a tetoválás megvizsgálása után – a lap véleménye szerint – nagy valószínűség szerint sebészetre fogják küldeni.¹⁴⁹

Ösztönöz és értékkel

A fiatalok szexuális magatartása és felvilágosítása az 1960-as évek végétől fokozatosan „üggyé” vált a lapban, a róla való beszéd társadalmi szükségességként jelent meg, miközben mindvégig megmaradt kordában tartásának igénye is. Ez a kettősség határozta meg az egész időszakban az *Ifjúsági Magazin* viszonyát a testiség és szexualitás témájához: az „ösztönző” és az „értékelő” mechanizmus együtt hozta létre foucault-i értelemben „a szexualitás szabályozott igazságát”.¹⁵⁰

Az „ösztönző” mechanizmus alatt a lap tematizálási törekvését értjük, azokat az eljárásokat, amelyek eredményeként az *IM* a párkapcsolatok és a szexualitás fórumának tekinthető. A lap célja a köz érdekében a szexualitásról való beszéd felszabadítása, megjelenítése vitákon, hozzászólásokon, olvasói leveleken, szakértői cikkeken keresztül. Többek között az ösztönző mechanizmusnak köszönhető, hogy az *IM*-ben évről évre gyarapodott a testiségről és a szexualitásról szóló írások száma, egyre nyíltabbá vált a dolgok megnevezése, és erősödött a vizualitás is. Az ösztönző mechanizmus tehát a szexualitásról való beszéd előállítását segítette elő: az *IM* szavakba öntötte a párkapcsolatokkal és a testiséggel kapcsolatos tudást.

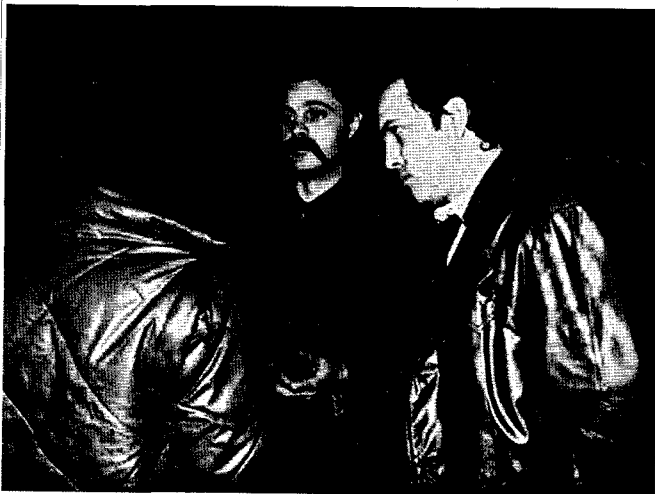
Az „értékelő” mechanizmus a kontrollra utal: a lap íásaiban irányt mutatott, helytelenített, helyeselt, támogatott vagy épp ösztönzött. Ezt tekinthetjük természetesnek, hiszen elsősorban kamaszoknak és fiataloknak szóló újságról van szó. Az igazán sajátos azonban a működésében az volt, ahogy a párkapcsolatokról és a szexualitásról szóló beszédet egyidejűleg társadalmi szintre emelte és szabályozta. Még egy példa a nevelő szándék érvényesülésére: az 1970-es évek végén a párválasztásról szóló cikkben azt ajánlotta az újságíró, hogy „tudatos mérlegelés” után döntsön a fiatal, kit választ társául. Hat pontban foglalta össze az általa legfontosabbnak tartott eljárást, amely bizony komoly terepmunkát igényelt a fiattól, ha meg akart felelni az elvárt magatartásnak. „Tanulmányozzuk a partner családját”, javasolta a cikk, „figyeljük meg a kiválasztott személy magatartását kritikus helyzetekben”, és „jó előre tisztázzuk igényeinket”.¹⁵¹

Az *Ifjúsági Magazin* úgy vált a rendszer igényeihez igazított nyilvánosság színterévé, hogy felkínálta a szexualitás témáját és rögvest „pártfogásába” is vette. Vállalta az elhallgatott területek felszínre hozását, és ezáltal a tabuk ledöntését (jó példa erre a szüzesség elvesztéséről indított vitasorozat 1982-ben), de egyúttal keretek közé szorította és megszabta a megszólalás, illetve az elvárt magatartás normáit.

Az *IM* vállalta a szexualitásról való beszéd hiánypótló szerepét abban a rendszerben, amelyben az arról folyó beszédnek nemcsak a témái, de a szavai is hiányoztak. Ugyanakkor a – lap szerint – létező tudásszükséglet kielégítése nem nélkülözhetette a megnyilatkozás szabályozását, valamint a párkapcsolatokra, testi szerelemre vonatkozó útmutatásokat sem, vagyis a lapot előállító újságírók lettek a „diskurzus igazságának” letéteményesei.

Dologtalan, luxus életmódot hajhászó léha elkövetők? Striciknek kiszolgáltatott áldozatok?

A PROSTITÚCIÓ ÉS A PROSTITUÁLTAK ÁBRÁZOLÁSAI
A KÁDÁR-KORSZAKBAN

Akárcsak a szocialista tömb más országaiban,¹⁵² a prostitúció üzletszerű kéjelgésnént nálunk is bűncselekménynek számított. A bordélyházakat 1950-ben bezáratták,¹⁵³ az üzletszerű kéjelgést alapesetben egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntették,¹⁵⁴ s csak 1993-ban szüntették meg mint bűncselekményt. Az 1978. évi IV. tv. büntetési alternatívaként lehetővé tette a szabadságvesztés helyett vagylagosan javító-nevelő

munka és pénzbüntetés kiszabását, és a visszaesést kivette a minősített esetek közül.¹⁵⁵ A prostitúció „üzletszerű kéjelgésnént” büntetőjogi kategóriává avanszálásának értelemszerűen ideológiai okai is voltak: a szocialista erkölcsnek megfelelő nőkkel szembeni elvárásokhoz nem illeszkedett a test áruba bocsátása.

Míg a második világháború utáni magyarországi prostitúciótörténetre vonatkozóan viszonylag sok információnk van a történeti irodalomban az 1950-es évekről,¹⁵⁶ a szociográfiákban és a dokumentumfilmekben az 1980-as

évekről,¹⁵⁷ az 1960–70-es évekről eddig alig született feldolgozás. A következőkben, részben ezt a hiányt pótolva, rendészeti jelentéseken és szociográfiai munkákon keresztül tekintjük át a prostitúcióról folyó korabeli társadalmi diskurzust.

A prostitúció rendőri szemmel

„Bűnös magatartásuk a könnyelmű életvezetéssel, a dologtalan életmód hajhászásával, a helytelen gondolkodásmóddal függ össze. (...) A mi társadalmi viszonyaink között a prostitúció a várható anyagi haszonhoz, a munkánélküli élethez való vonzódás miatt »divatozik« és semmi esetre sem azért, mert erre (...) az elkövető nők anyagilag rá lennének utalva. (...) A nihilizmust vallják a magukénak és az életnek a léha, könnyebbik oldalát választják”¹⁵⁸ – olvashatjuk a *Belügyi Szemle* egyik 1976-ban megjelent cikkében. A szocialista időszak egészének rendészeti diskurzusaira jellemző volt, hogy a prostituáltakat magukat tették felelőssé a sorsukért, mivel úgy vélték, luxusigényeik terelik őket erre az útra – azonban ez az állítás csak a jelenség felszínét látta, mélyebb összefüggéseit nem.

Az 1960-as évek rendészeti jelentéseiben a prostituáltakat az alábbi csoportokba sorolták: 1. Akik nem rendelkeznek lakással, munkahellyel, és kizárólag testük áruba bocsátásából élnek. 2. Lakással és munkahellyel rendelkezők, akik ismerkedési céllal elsősorban eszpresszókba járnak, partnerükkel saját lakásukba vagy szobára mennek. 3. Luxusigényeik miatt prostituálódók: akik bejelentett lakással, munkahellyel rendelkeznek, kapcsolataikat „diszkrét és kulturált körülmények között bonyolítják”, például fodrászként, felszolgálóként dolgoznak.¹⁵⁹

Az ORFK 1966–1970 közötti jelentése, mely a budapesti prostitúció helyzetét vizsgálja,¹⁶⁰ azt az időszakot ábrázolja, amelyben már elkezdte éreztetni hatását Magyarország idegenforgalmi nyitása e területen is. A jelentés írói szerint felélénkült a szállodai prostitúció, és többen kifejezetten azért kapcsolódtak be a prostitúcióba, hogy valutához jussanak.

E forrásban a prostitúció rendészeti és egészségügyi kérdésként jelenik meg. A prostituáltakat züllöttnek és deviánsnak ábrázolják a rendőrök, akik

a kor hivatalos beszédmódjának megfelelően szembeállították a felszabadulás előtti és utáni világot. Eszerint a Horthy-korban megélhetési okokból váltak a nők kurvákká,¹⁶¹ míg a szocialista társadalomban azokból lett prostituált, akik nem akartak dolgozni, de fényűzően, luxus körülmények között kívántak élni. Ez a megközelítésmód a prostitúció kialakulásának kétféle elméletéhez is köthető. Az első szerint a prostituáltak munkaként, kényszerből végzik tevékenységüket, a második az „örömlány” megközelítésmódhoz áll közelebb. A jelentés írói leszögezték, hogy az üzletszerű kéjelgésért elítélték száma és a fertőző nemi betegek száma nő, illetve a prostitúcióból megélő harmadik személyeké is (stricik, szobáztatók). E jelentést az 1966–1970 közti ügyész és erkölcsrendészeti statisztikai adatok alapján készítették. A szerzők felhívták a figyelmet a prostitúcióhoz kapcsolódó látens bűnözés jelentőségére is. A jelentés írói a rendőröket nagyobb aktivitásra buzdították a fertőző nemi betegségek és a prostitúcióhoz kapcsolódó bűnözés visszaszorítása érdekében. Ez utóbbi egyenesen következett a jelenség kriminalizálásából: a prostitúcióhoz kapcsolódó büntettnék számított többek között az üzletszerű kéjelgéssel¹⁶² halmazatban elkövetett közveszélyes munkakerülés,¹⁶³ kéjlopás, a markec,¹⁶⁴ a szállodai és egyéb lopás, a devizagazdálkodást sértő büntett,¹⁶⁵ a zsarolás, a BTK 299. § (1) bekezdésének második fordulata szerinti rablás.¹⁶⁶

A jelentés írói hangsúlyozták, hogy a befejezett ügyeknek öt év alatt 52%–63%-a Budapesten történt. Érdekes, hogy az egyéb, nem erőszakos szexuális bűntettekből viszont jóval alacsonyabb (21,3%–31,6%) a főváros részesedése.¹⁶⁷ Az üzletszerű kéjelgések miatt elrendelt nyomozások száma 1970-ben (147), míg a befejezett nyomozásoké 1968-ban (133) volt a legmagasabb. Ezzel azonban a rendőrök nem voltak elégedettek, úgy vélték, nagyon alacsonyak ezek a számok, egy budapesti kerületre átlagosan 4,5 nyomozáselrendelés jutott.

A kuicsaftokat nem ismerhetjük meg alaposan e rendőrségi forrásból, az olvasó annyit tudhat meg róluk, hogy többségük nős férfi, a szállodai prostituáltakkal találkozók értelemszerűen külföldi állampolgárok. Büntethetőségük kérdése fel sem merül. A striciket, vagyis a jelentés beszédmódja szerint a „harmadik személyeket” nagyon veszélyesnek tartották, mivel „egyrészt lehetővé teszik a cselekmények lebonyolítását, biztosítják a maguk számára – nem is akármilyen szinten – a munka nélkül élést, másrészt igekeznek minél több nőt a prostitúció útjára vinni.” A példatárban részletesen K. József történetét

ismertették, aki asztalosként dolgozott, de munkahelyét otthagyta. A jelentés írói őt „impresszárióként” jelenítették meg, de a leírás sokkal inkább a strici szerepkörének felel meg. Ezt a fogalmat abban az értelemben használták, hogy a férfi „csinos, kihívóan, kíváncsan felöltözött prostituáltakkal forgalmas útvonalakon (Nagykörút, Rákóczi út) karon

fogva sétált vagy szórakozóhelyekre ült be. Kifinomult érzékkel észrevette a partnernői iránt tanúsított érdeklődést (utánezést). Az ilyen észrevételek során maga tett ajánlatot a férfinak, megbeszélve a nemi kapcsolatért fizetendő összeget, a szexuális kapcsolat lebonyolításának helyét stb. A megállapodást követően hármasban (...) indultak a találkahelyre, K. minden esetben a másik helyiségben tartózkodott, megvárva a nemi aktus befejezését. (...) A kevésbé előnyös küllemű partnernőit különböző vendéglátó-ipari helyekre ültette be (...) állítása szerint azért, hogy őt ne kompromittálják előnytelen küllemükkel. K. a nemi aktus befejeztével a kapott összeget azonnal elvette (...), a prostituáltaknak lakást, ételmezt, ruhát, szórakozást biztosított.”

A jelentés írói felsorolták, hogy mely kerületekben vannak leginkább jelen a prostituáltak (V., VI., VII., VIII., IX., XIII., és XIV.) és mely vendéglátó-ipari egységekben.¹⁶⁸ A közösülésre találkahelyeken, szállodákban, IBUSZ lakásokon,¹⁶⁹ taxiban valamint magángépkocsikban („porcelánfuvar”)¹⁷⁰ került sor, nyáron parkokban is.

A jelentés szerzői megemlézték, hogy újabban az országba turistaként álcázva beutazó csehszlovák, német és lengyel nők is prostituáltként dolgoznak. E jelentés az 1960-as évek közepi helyzethez képest differenciáltabban jelenítette meg a prostituáltak társadalmát, akik nagy többségének a jelentés szerint általános iskolai végzettsége volt. A legalsó csoportnak tartották a munkával, lakással nem rendelkező nagyon fiatal, illetve a kiöregedett prostituáltakat, akiknek „külső megjelenése is árulkodik »foglalkozásukról«”. Ők 100–400 Ft közötti összeget kértek egy alkalomért. A második csoporthoz tartozók munkahellyel annyiban rendelkeznek, hogy személyi igazolványukba be van jegezve, tehát közveszélyes munkakerülésért nem indítható eljárás ellenük.¹⁷¹

Lakásuk azonban van, és találkáikat presszókba szervezik, ezért a rendőrök számára ők nehezebben felderíthetőek az előbbi csoporthoz képest. A presszókban a pincérekkel jól ismerték egymást, akik gyakran csak „kamuitalt” szolgáltak fel számukra. Nekik 300–600 Ft-ot fizettek a kuncsaftok. A harmadik csoporthoz tartozókat tartották rendőrségi szempontból a legveszélyesebbnek, az ún. luxusprostituáltakat, mivel ők szállodákban külföldiekkel létesítettek kapcsolatot, és valutában fizették őket (500–2000 Ft-nak megfelelő összeget), melyet feketén átváltottak. A pénzből azonban fizetniük kellett a portásoknak, pincéreknek, más szállodai alkalmazottaknak is részesedést (szex-impexnek¹⁷² nevezte ezt a jelenséget a jelentés szerzője).

A fiktív állásra idéztek egy példát a jelentés szerzői a példatárban: Cs. Gyuláné 1969. október 20-ig dolgozott gyors- és gépiróként az Egyesült Izzóban. E munkája mellett külföldi férfiakkal tartott fenn kapcsolatot, melyért devizában fizettek neki. A vállalatától kilépett, mivel a két munkát nem tudta összeegyeztetni, és Sz. J. mérlegkészítő kisiparosnak havi 1000 Ft-ot fizetett azért, hogy munkaviszonyt igazoljon neki.

A prostitúciót előidéző objektív okok között tartották számon a fiatal bevándorlók nagyvárosi kiszolgáltatottságát, az idegenforgalom növekedését és a társadalom morális magatartását is („amíg kereslet van, kínálat is lesz”), a pornófilmek terjedését, a szétzüllött családokat. A jelentés végkövetkeztetése, hogy a razziák számát fokozni kell, több bűncselekményt kell felderíteni, prostitúcióellenes propaganda-előadásokat kell tartani és széles körű média-kampányt kell folytatni például a *Kék fény* című tévéműsorban, és a prostitúcióval gyanúsíthatóakat orvosi szűrővizsgálatnak kell alávetni.

Egy 1983-as jelentés szintén három csoportot különböztetett meg a prostituáltak között, azonban a szóhasználatban és a csoportjellemzőkben némi változást figyelhetünk meg.¹⁷³

Az első csoportnál már csak a munkahely és nem a lakás hiányára hívták fel a figyelmet a rendőrök. Őket nevezték „hivatásosnak”, mivel a prostitúció jelentette megélhetésük alapját, és hozzájuk kapcsolódtak a kitarítottak.

A második csoportnál a munkavállalás fiktív voltára hívták fel a figyelmet, valamint arra, hogy emiatt ők ugyanúgy felelősségre vonhatóak közveszélyes

munkakerülésért, mintha nem lenne személyi igazolványba bejegyzett munkahelyük.¹⁷⁴

A harmadik, elit réteget társadalmilag azért tartották veszélyesnek, mivel „rendkívül magas jövedelmük vonzerőt jelent a bizonytalan egzisztenciájú fiatal lányok szemében »bűnöző karrier« folytatására.” A jelentés vitáján, 1983. január 24-én Gál Ferenc így jellemezte a szállodai közeget: „Ha X. úr az Intercontinentálban mulat, és azt akarják, hogy mulasson és most őneki éppen valami ilyesmihez van kedve, akkor nem mondhatják neki azt, hogy X. úr, várjon, majd hazamegy a kedves feleségéhez. Hanem (...) a portás felküldi az Y. kenyereslányt, ahogy én a dolgokat ismerem. No persze, azt is tudom, hogy ezek egy része a miénk, a másik része meg a fene tudja. Mindenesre azt is tudom, hogy az gond, hogy aki a miénk, annak szabad, aki nem, annak nem szabad.” A hozzászóló arra utalt, hogy a prostituáltak között a szállodákban beépített embereik vannak, az ún. „éneklő lányok”, akik rendszeresen jelentettek a rendőrségnek. Azt, hogy az 1980-as években hogyan lehetett lekenyerezni a szállodai portást, Zombori Attila könyvének egyik szereplője így ábrázolta: „Odamész a portához, leteszed a pultra a személyi igazolványodat. Tégy bele ötszáz forintot, az a portásé.”¹⁷⁵ Ugyanő egy másik szállodabeli élményét is elmesélte: „A belépő a bárba 110 Ft volt, a lányoktól 150-et vártak el. (...) A portáson kívül ott volt még a ruhatáros meg a cigiárus. A kuverosnak, aki elveszi a jegyet, 100 Ft-ot kellett adni. Aztán, ha férfival mentem el, újra járt neki a százas, mert látták, hogy üzletbe megyek. Lent a bárban meg kellett inni 4-5 kamuitalt. Vagy whisky kólát vagy konyakot. (...) Konyak helyett színes vizet, vagy kólát (...) hoztak.”¹⁷⁶

Dr. Pál Antal rendőr vezérőrnagy hozzászólásában azt hangsúlyozta, hogy a prostitúció ekkorra bekerült a nyilvános diskurzusokba: „Most már viccekben, kuplékban, szilveszteri műsorokban (...), mindenhol írnak arról, hogy Magyarországon prostitúció van. A közvélemény ezt tudomásul veszi. (...) A hatóságok és az arra illetékesek (viszont) behunyják a szemüket.” Megoldásnak azt tartotta volna, ha „bizonyos, munkakerülésen kapott nőket” rendszeres orvosi ellenőrzésre köteleznének, hogy „ne terjesszék a szifiliszt meg a gonorrhoeát”. Tehát vissza akart térni az 1950-es évek gyakorlatához, és közegészségügyi kérdésként kezelte a problémát.

Az 1988-ban keletkezett jelentés szerint a társadalom toleráns a prostitúcióval szemben, és az 1980-as évek megváltozott társadalmi környezete, a „gazdaságossági, nyereségérdekeltségi szemlélet” ezt elősegíti. Így „a szocialista erkölcs visszatartó erejének” jelentősége egyre csökken.¹⁷⁷ Tehát a prostitúció elleni várt társadalmi összefogás elmaradt, a rendőrség a prostitúcióellenes küzdelemben magára maradt. Az indított eljárások száma is csökkenő tendenciát mutatott: az 1950-es években átlagosan évente 200, az 1960–70-es években 130–180 között, az 1980-as években 100–140 között mozgott a befejezett büntetőeljárások száma.

Ennek elsőrendű oka az volt, hogy értelemszerűen az üzletszerű kéjelgés bizonyítása – ahogyan azt maguk a rendőrök is hangsúlyozták – az egyik legnehezebb bünyügyi feladat volt.¹⁷⁸ A rendőröknek bizonyítani kellett az üzletszerűséget, a válogatásnélküliséget a partnerek tekintetében és a nemi kapcsolatért adott, illetve kapott ellenszolgáltatást.¹⁷⁹

Ennek ellenére azzal érveltek, hogy a nemi betegségek száma miatt – tehát közegészségügyi okokból – kell különösen nagy hangsúlyt fektetniük e feladatra. Titkos információgyűjtés segítségével adatokat gyűjtöttek az ismerkedések körülményeiről, az anyagi ellenszolgáltatás mértékéről, az „üzleti körről”, a kitartottakról, kerítőkről, szobáztatókról. Ellenőrizték a személyi igazolványba bejegyzett munkaviszony valódiságát. Az igazoltatás célja az is volt, hogy bizonyítsák, a férfitársak változnak, így a megkérdezettek nem hivatkozhattak élettársi kapcsolatra.¹⁸⁰ Tettenérés esetén is a rendőrség gyakori tapasztalatának számított, hogy a kuncsaftok megtagadták a tanúskodást, vagy nők állapotukra,¹⁸¹ vagy felelős társadalmi beosztásukra hivatkozva, vagy azért, mert visszajáró vendégek („állandó partnerszerzők”) voltak, és ha tanúskodtak volna, akkor többet nem találtak volna alkalmi partnert maguknak.¹⁸² Persze egy kuncsaft több kategóriába is bekerülhetett.

E nyomozás eredményei alapján a *Belügyi Szemle* olvasói megismerhették az EMKE-ben dolgozó lányok napirendjét is, majd a rendőrségi razzia következményét: „a lányok 11 óra körül jelentek meg a Blaha Lujza tér környékén és első útjuk fodrászhoz, kozmetikushoz vezetett. Törzshelyük a Dohány utca–Akácfa utca sarkán lévő fodrászüzlet volt. Itt 2–3 órát töltöttek el, majd a belvárosban csavarogtak. 16 óra után kezdtek szállingózni az EMKE, meg az Abbázia presszóba, de voltak, akik a Szabadság Szállóba mentek. Ismeretséget

csak arabokkal vagy más külföldi állampolgárokkal kötöttek, magyarokkal szóba sem álltak. Gyakran már ezeken a szórakozóhelyeken kötöttek üzletet. Később, 22 órakor áttették székhelyüket az Éden bárba. Ezeken a szórakozóhelyeken 2–3 óráig voltak, majd taxival vagy a partner kocsiján mentek az illető által bérelt lakásba. (...) Szinte valamennyi előállítottnál találtunk különböző feljegyzéseket arab ismerőseikről. (...) és hogy alkalmanként mennyi pénzt kaptak. Ezek szerint 1000–3000 Ft volt egy közösülés ára. (...) az első fokú tárgyaláson a vádlottak 7–16 hónap szabadságvesztést, 11-en mellék-büntetésként Budapestről való kitiltást kaptak”¹⁸³

Az 1989-ben bemutatott *K1* című dokumentumfilmben a kuncsaftok is csoportosítják az örömlányokat morális alapon: „jellemtelen kurvákna” azokat tartották, akik loptak, csaltak, hazudtak. Jellemesnek, akik mindezt nem tették meg.¹⁸⁴ Ennél árnyaltabban és más nézőpontból alakították ki kategóriáikat a rendészeti jelentésben, azonban ekkor már a prostitúció megjelenési formáit más elvek szerint csoportosították, mint korábban:

1. „Szállodákban, szórakozóhelyeken jelentkező prostitúció”, amely „a növekvő idegenforgalom hatására megváltozott, szolgáltató jelleget öltött” és mind magyar, mind külföldi bűnöző réteg tartozik hozzá: akik egyrészt „védelmet” nyújtanak a prostituáltaknak, másrészt „feketén váltják a valutát, mellyel jelentős károkat okoznak a népgazdaságnak”. Itt 100–150 dollárt vagy annak megfelelő összegű valutát kellett fizetniük a kuncsaftoknak.¹⁸⁵ Zombori Attila szociográfiájának egyik szállodai szereplője, egy „üzletlány”¹⁸⁶ 300 márkát kapott egy alkalomért. Egy „jugoszláv palihoz” kellett mennie, aki 6600 Ft-ért váltotta feketén a márkát forintra.¹⁸⁷

2. Az „utcai prostitúciót” leginkább a főváros VI., VII., VIII. kerületére tartották jellemzőnek: elsősorban a Rákóczi teret, a József körutat és környékét, az ún. „kocsisort”. A Rákóczi térrel már az 1970-es évek elején foglalkozott a *Rádiókabaré* is (Balázs Péter), a műsor a rendőrök tehetetlenségét is kifigurázta. Az adást a *Belügyi Szemle* egyik cikke úgy értékelte, hogy annak nyomán még „azok az emberek is kíváncsivá váltak, akiknek korábban eszükbe sem jutott, hogy látogassák e »híres« környéket.”¹⁸⁸ Kocsisornak a Rákóczi tér déli, Baross utca felé eső részét és az abba belefutó utcákat hívták. Az „utcai prostituáltakat” úgy jellemezték a rendőrök, mint akik agresszívan leszólítják belföldi

kunsaftjaikat és zavarják a lakók nyugalma, akik rendszeresen különböző fórumokhoz (kerületi tanács, pártbizottság) fordultak beadványokkal ez ügyben. Itt 500–1500 Ft közötti összeget fizettek a kunsaftok egy alkalomért.¹⁸⁹

3. Új csoportként ábrázolták a homoszexuális prostituáltakat, akiket „vidéki, lakással és foglalkozással nem rendelkező fiatalokként” jelenítettek meg, akik között sok „a cigány származású”, és nagy a külföldi kereslet irántuk.

A prostituáltak helyzetét általában úgy jellemezték, hogy kénytelen-kelletlen összefonódnak a „rajtuk élősködő bűnözői réteggel”, ezenkívül a kitarlattakkal, akik igyekeznek hasznot húzni a havi akár 100 ezer Ft-ot is elérő jövedelmükből: így portások, taxisok,¹⁹⁰ szobáztatók,¹⁹¹ vendéglátó-ipari dolgozók. Új tendenciaként figyelték meg a bekapcsolódást a nemzetközi leánykereskedelembé. Eszerint „magyar prostituáltakat fiktív munkaszerződésekkel külföldre vittek, vagy valós munkavállalási szerződések alapján külföldön lányokat konzumálásra kényszerítettek”. Új jelenség volt „hazánkban a pornográf videofilmek készítésének beindulása” „fokozott konspiráció mellett”, valamint a prostituáltak révén keresett pénz tisztára mosása a vendéglátóiparban, magánkisiparban. A jelentés szerzői hangsúlyozták, hogy megszorodtak a társkereső hirdetések, amelyek bújtatottan prostituáltakat ajánlgatnak. Ugyanígy „a társkereső, partnerközvetítő munkaközösségek és kisvállalkozások mögött is nem ritkán prostitúciós tevékenység legalizálásának szándéka húzódik meg”.

Az indított eljárások száma csökkenő tendenciát mutatott: üzletszerű kéjelgés miatt évente 60–70, üzletszerű kéjelgés elősegítése miatt 10–15, kitarottság és kerítés miatt szintén 10–15. Ezzel szemben a budapesti prostituáltak számát mintegy 3000 főre tették. Ha csak mindegyikük naponta 3 kunsafttal létesített szexuális kapcsolatot, az közel 10 ezer főt jelentett.¹⁹²

Közülük a jelentés szerint¹⁹³ „létfenntartását kizárólag üzletszerű kéjelgéssel” biztosította 1000–1300 fő, 1600 nő „fizetékieskiegészítésként” folytatott prostitúciós tevékenységet. Ezt a számarányt a BRFK Erkölcsrendészeti csoport látókörébe kerültek alapján becsülték meg, a budapesti prostituáltak valós számát 10–15 ezer főre tették, mely egyezett egy 1973-as adatfelvétel eredményével. A prostituáltak fele hajadon volt, 80%-uk az általános iskola 5–8. osztályát végezte el. A nemi betegségek csúcspontjának az 1970-es évek közepét tartották, amikor évente mintegy 1200 új szifilisz, 12–13 ezer gonorrhoea

megbetegedést regisztráltak. 1978-ban 271 szifilisz beteget kezeltek.¹⁹⁴ Ez a szám a szifilisz vonatkozásában 1986-ra 217-re, gonorrhoea vonatkozásában 8855-re csökkent. Az AIDS-től való fenyegetettségre is kitért a jelentés: 1986-ban 3600-an jelentkeztek szűrésre, 1987-ben 14 ezren. Magyarországon a jelentés írásának idején 4 halálos áldozat és 11 súlyos AIDS beteg volt. Nemzetközi felmérésekre hivatkozva azt állították, hogy a prostituáltak 3–5%-a AIDS-es, és kifejezetten veszélyeztetettnek a szállodai prostituáltakat tartották. Orvosi vizsgálat csak önkéntes jelentkezés alapján volt végezhető, kivéve a rendőrorvosi vizsgálatot őrizetbe vétel vagy letartóztatás esetén. A rendőri hatékonyság további gyengülését a prostitúció területén azzal magyarázták, hogy megnövekedett a vagyon elleni bűncselekmények száma, ez kötötte le a rendőri erőket. Másrészt hivatkoztak a „bűncselekmény sajátos jellegére”, amely abból állt, hogy károsultja nem volt, és csak „egyértelmű bizonyíthatóság” esetén indítottak nyílt eljárást.

A jelentés összegzésében kimondták, hogy a prostitúciót felszámolni nem sikerült, léte tény, társadalmi veszélyességét növelte az AIDS megjelenése és a prostitúcióval keresett megadózatlan jövedelmek, aminek kapcsán a lakosság felháborodására utaltak. „Nincs esély a prostitúció felszámolására mindaddig, amíg a szexuális kereslet és az anyagi érdekltség kitermeli a prostituáltak új generációját, és amíg a rendőrség erőfeszítései nem találkoznak a társadalom helyeslésével” – ábrázolta a jelentés szerzője a prostitúció fennmaradásának alapvető okát.

A szociográfiák szerint a prostitúció

Miért van? – A jelenségről

Az 1986-ban megjelent *Szexpiaci körsétáiban* a prostituáltakkal készült interjúk mellett állami szervek képviselőinek véleményét is olvashatjuk, az ő érvelésükben is gyakran találkozunk a hivatalos ideológia elvárásaival. A rendőrszázados – többek között – a népgazdaságnak okozott tetemes kárra hívja fel a figyelmet a prostitúció kapcsán; az orvos azt szeretné megérteni, „miért lesz valaki prostituált a szocializmusban”; a bírónő is úgy közelíti meg a kérdést,

hogya a prostituáltak részben maguk felelősek sorsukért; a könnyebb élet iránti vágy és luxusigényeik miatt akkor sem tudnak kiszabadulni az ördöginek tartott körből, ha például a stricik borotvával szabdalják össze az arcukat. Kérdéses, kiknek a segítségére számíthattak volna ténylegesen a gyakran intézetből szökött fiatal leányok? Az idézett könyvben megszólaltatott bírónő szerint: „Ám mielőtt valaki is elkezdené sajnálni a prostituáltakat, hadd mondjam el azért azt, hogy ezek a lányok önmaguknak keresik a bajt, mivel maguk sem akarnak változtatni igazán. (...) Elszoktak a munkától, viszont megszokták azt, hogy sok pénzt keresnek. Aztán került melléjük strici, de most már elképzelhetetlennek tartják azt, hogy egy három műszakos fonodában betanított munkásként dolgozzanak, havonta 5–6 ezer Ft-ból éljenek. Mert hiába szed is el tőlük minden pénzt a selyemfiú, irhabundája, hármezer forintos olasz csizmája, bőrkosztümje mindegyiknek van, mivel ez kell az üzlethez, csakúgy, mint a szórakozóhelyek rendszeres látogatása.”¹⁹⁵

A Zombori Attila szociográfiájában megszólaló bőrgyógyász a korabeli hivatalos diskurzusnak megfelelően kezdte nyilatkozatát arról, miért zárták be a nyilvánosházakat a második világháború után: „a békét szomjazó légkörben”, az „emberi jogok lefektetésének részeként” a nyilvánosházakat mint a „kizsákmányolás legalantasabb eszközét” bezárták. Azonban az orvos ezt helytelen döntésnek tartotta, mivel így „a titkos és álcázott prostitúció nyert teret.” Saját kutatásaira hivatkozva, amelyet nemibeteg prostituáltak között végzett, a prostitúciót „moráldebilitációs” problémának tartotta, ez azt jelentette, hogy betegeinek intelligenciahányadosát alacsonyabbnak találta az átlagnál. Ironikusan jegyezte meg, hogy ha a második világháború alatt minden asszony, akinek a szerelme, férje meghalt a fronton, prostituálódott volna, az jelentős túlkínálatot okozott volna a piacon. Bár erről általában nem esett szó, az orvos beszélt a kliensekről is, akik szerinte azért fizettek a szexért, mert elmagányosodott társadalomban képtelenek voltak interperszonális kapcsolatteremtésre és így felelősség nélkül kiélhették ösztöneiket.¹⁹⁶

Kiből és miért? – A lecsúszás magyarázatai

A *Nők Lapjában* megjelent, prostituáltakkal foglalkozó cikkek azt a kérdést firtatták, miért buktak el ezek a lányok. Hogyan lettek tisztességes

munkavállalókból rossznak tartott nők? Az újságírók sokszor azzal érveltek, hogy a „kétes jó barátok”, vagy egy „gaz csábító” és a könnyű élet, szórakozás, a jó ruhák, szép külső utáni vágy együtt hatott rájuk úgy, hogy foglalkozást váltsanak: „testüket bocsássák áruba, esetleg a szolgáltatásaikat igénybevevőket ki is rabolják”. N. Mária züllésbe vezető útját így mutatta be az egyik írás: „Eleinte rendesen dolgoztam, aztán egyik nap társaságba keveredtem, egész éjszaka szórakoztunk, másnap nem tudtam munkába menni, mert fáradt voltam (...) Igazolatlan mulasztásnak vették. (...) Könnyen befolyásolható vagyok. (...) Amikor megint szórakozni hívtak, elmentem. (...) Az igazolatlan mulasztásokat bizonyos idő múlva elbocsátás követte. Aztán felmondott a lakásadó. Mert ki tűr meg a lakásában olyat, aki nem dolgozik? Aztán jöttek a kétes jó barátok, néhány hónapig egyik, aztán a másik, s ha kitelt az esztendő, két megoldás között választhatott: vagy hazamegy a falujába, vagy új férfit keres, akinél megszállhat. Így kötött ki az éjszakai mulatókban. Így ismerkedett meg azzal a férfival, aki miatt most megint itt ül (a vádlottak padján). A férfi külföldről jött, gavallér volt a bár zenészeihez. Ennek láttán N. Mária szeme felcsillant: nyilván őhózzá sem lesz szűkmarkú. (...) N. Mária úgy ügyeskedett, hogy újdonsült ismerőse alaposan leigya magát. Szándéka sikerrel járt.”¹⁹⁷ Az újságíró a cikk végén azzal indokolta témaválasztását, hogy ezzel az írással hathat a falusi szülőkre. Az apák így tudják figyelmeztetni tapasztalatlan, fiatal lányukat arra, hogy a városban könnyű elindulni a züllés útján. Ha tovább nyújtózkodnának, mint ameddig a takarójuk ér, esetleg több ruhát akarnának vásárolni, mint amennyire a fizetésükből telik, és meggondolatlanul pénzt kérnek kölcsön, amit nem tudnak visszafizetni, akkor ezt a gyengeséget követi a többi. A zárómondat szerint a cikkben szereplők is „rendes munkáslányokként” kezdtek.

Majdnem tíz évvel később, 1970-ben, egy hasonló témájú cikk hasonló életutat bejárt fiatal lányokat mutatott be, és azt a kérdést feszegette ismét: miért válnak ezek a lányok prostituálttá. Az újságíró az egyik okot a könnyebb pénzkeresetben látta – e megközelítés alapján a prostituáltak alternatív munkalehetőségnek fogták fel tevékenységüket, akárcsak a két világháború közötti cselédek egy része.¹⁹⁸ A cikk szerint ezeknek a lányoknak az életében káosz uralkodik, amelynek gyökere gyermekkoruk rendezetlen családi viszonyaiban és az emiatt kialakult szeretetéttségükben keresendő.¹⁹⁹ E megfogalmazás utal

arra, hogy a sikeres társadalmi integráció egyik feltételét a társadalmi elvárás szerint abban látták, ha a gyerekek teljes családban nőnek fel.

1990-ben jelent meg Diósi Pál *Ez nem kéjutasítás* című interjúkötete, amely életútinterjúkon keresztül mutatja be a prostituáltak sorsát. A húsz élettörténet is megerősíti, hogy a „mesterség választásában” a családi körülményeknek és/vagy a vidékről a fővárosba való vándorlásnak meghatározó szerepe van.²⁰⁰ Más, az 1980-as évek szociográfiáiban nyilatkozó prostituáltak között például több vidéki és intézeti lányt találunk. Egy a sok hasonló történet közül: „Én vidéki lány vagyok. 15 évesen kerültem fel Pestre. (...) Elmentem dolgozni. Persze 15 éves koromban dolgozni nem szerettem, úgyhogy kidobtak munkahelyemről, az Egyesült Izzó Konverta Gyárából. Utána sok munkahelyem volt: a Metrónál jöttem össze egy lánnyal, aki már ezt csinálta, ő vitt bele ebbe az egészbe.”²⁰¹ Akárcsak az 1960-as évek sajtótudósításaiban szereplő lányoknál, itt is érzékelhetjük, milyen vékony a határvonal a legitim és illegitim munkavállalás között a képzetlen munkaerő számára. A váltást a prostitúcióra azonban nem nevezi nevén a visszaemlékező, körülírja az „ez” és „egész” kifejezésekkel. Ez a lány később öt évig nem prostituáltként dolgozott. „Normálisan dolgoztam, a vendéglátóiparnál, a Tulipán presszóban, majd más vendéglátóhelyeken, pizzériákban, presszóban. Férjhez mentem. De az ember rájön arra, hogy hiába dolgozik reggeltől késő éjszakáig, nem elég. Nincs pénze.”²⁰²

A prostituálódás okainak gyakori magyarázata volt az 1980-as években az, amit Zombori Attila könyvében is olvashatunk a büntetés-végrehajtási főhadnaggyal készült interjúban: „A prostituáltak nagy része halmozottan problémás családokból kerül ki. Alkoholista, elvált szülők, esetleg prostituált anya áll a háttérben. Sokan közülük állami gondozásban nőttek fel épp az előbb említett problémák miatt. (...) Pozitív családmodell nem létezik a számukra, szüleikhez hasonlóan maguk is csavargó, italozó életmódot folytatnak, amelynek következménye a prostituálódásuk.”²⁰³ E nyilatkozó kritizálja egyrészt a nevelőotthonok hatékonyságát, másrészt fatalista: úgy ábrázolja, mintha a családok bűnössége, a társadalmi normákhoz való alkalmazkodó képesség hiánya miatt a lányoknak nem is lenne más lehetőségük, minthogy prostituálódjanak.

Az 1989-ben készült *K1* című dokumentumfilm főszereplője, Andrea a gyors- és gépipar iskolát elkezdte, de félbehagyta, egy külkereskedelmi vállalatnál titkárnőként dolgozott havi 3200 Ft-ért. Tizenhét évesen terhes lett,

a gyereket állami gondozásba adta, mert az élettársa ivott. Utána elolvasta Zombori kötetét, a *Szexpiaci körsétát*, „kétszer átrágtam magam rajta”, és úgy döntött, ő maga is kipróbálja az ősi mesterséget.²⁰⁴

A rendőrség és az örömlányok

A rendőrség és a prostituáltak napi kapcsolatát nem a rendőrségi jelentésekből ismerjük meg, hanem a korabeli szociográfiákból.²⁰⁵ Ellentmondásos viszonyként írja le az 1980-as évek végén Diósi Pál a rendőrség viszonyát a prostituáltakhoz. „Részben hivatalból üldözi, részben elnéző jóindulattal kezeli, bár ez a jóindulat nagyon is kiszámított határok között érvényes.”²⁰⁶ Véleménye szerint súlyosabb bűncselekmények felderítéséhez felhasználja a rendőrség a prostituáltak köréhez fűződő kapcsolatait.

A szociográfiákban az interjúk készítését meghatározza az a körülmény, hogy mind az írók, mind az újságírók, szociológusok a rendőrség közvetítésével találkoztak az örömlányokkal. Dobray György a *K* kötet bevezetőjében így ábrázolta a szituációt: „megkerestem a téma szakértőit, az »erkölcsrendőröket«, hosszú ideig jártam velük a Rákóczi tér környékét és az éjszakát, ők vezettek el a prostituáltakhoz. Így értem el azt, hogy nem kellett félnem, és nem féltek tőlem.”²⁰⁷

Ez Moldova Györgynél azért volt egyértelmű, mivel kötetét, a *Bűn az életet* alapvetően a rendőrség munkájáról írta. A többiekénél is ez tűnt a legkézenfekvőbb útnak a lányok megközelítéséhez. A *K1* és a *K2* film forgatásánál át kellett hidalni azt a problémát, amint a dokumentumfilm szereplői egyértelműen lelepleződnek, amint törvénybe ütköző cselekményt végeznek. Ezért aláírtak egy olyan nyilatkozatot, mintha ők egy filmforgatás szereplőiként játszanák el azt az örömlány-munkát, amely valójában mindennapi kenyérkeresetüket rögzítette.²⁰⁸

Zombori Attila könyvének egyik szereplője, a VIII. kerületben 20 éve dolgozó erkölcsrendészeti nyomozó B. Örnagy egyfajta jóindulatú-leereszkedő attitűddel hangsúlyozta, hogy sokszor nemcsak a lányok nevét, csúfnevét ismeri, hanem a szüleiket is, és azt, van-e gyerekük, és hol nevelkedik. „Ha emberi hangon közelít hozzájuk az ember, többnyire kinyílnak, őszinték.”²⁰⁹ A rendőr szerint a prostituálódás oka a kényszer, a tapasztalatlanság, a butaság volt.

A korabeli szociográfiákban nyilatkozó prostituáltak kitértek arra a kérdésre is, hogyan tudtak megfelelni a velük kapcsolatos szépségelvárásoknak, és mit jelentettek számukra azok a luxusigények, amelyeket a rendőrségi jelentések szerzői kevésbé részleteztek.

E történet szereplője, úgy tűnik, be akart illeszkedni, meg akart felelni új környezete vélt elvárásainak: „Jött a november, az egyik csaj kérdezi, nem megyek-e vele másnap a Thermal Szállóba úszni. Miért ne? – gondoltam magamban, ennyit igazán megérdemlek. 180 Ft volt a beugró. A lányok kilós jattokat osztogattak, én sem akartam lemaradni. Úszás után jött a szauna, a szolárium, később már a masszázs is. Kezdttem többet foglalkozni a külsőmmel. Úgy gondoltam, hogy e nélkül a befektetés nélkül ezen a pályán nem lehet labdába rúgni. Naponta fodrász, hetente egyszer kozmetikus, pedikűr, manikűr. Volt két kilo súlyfeleslegem, a fogyasztógépre is eljártam. Szép lassan el is ment a 70 ezer.”²¹⁰

Egy másik interjúalany – aki olyan kurvaként jelenítette meg önmagát, mint aki e mesterséget becsületesen csinálja – számára a luxus mást jelentett: „Itt Pesten megcsináltam azt, hogy leintettem egy taxit és órákig vitettem magam egyik helyről a másikra. (...) De a legjobban az tetszett, hogy szinte mindent megvehettem magamnak. Márkás farmerről addig nem is álmodhattam. Egyből kettőt vettem magamnak. Kenyér nélkül zabáltam a téliszalámit, sonkát.”²¹¹

A *Nők Lapjában* időről időre tudósítottak „rossz útra tért” lányokról, akiket üzletszerű kéjelgésért ítétek el. Egy 1963-as cikk szerint a büntetőtárgyaláson hónapok óta börtönben ülő lányok jelentek meg, akik nem tudtak már megfelelni a nőkkel kapcsolatos szépségelvárásoknak. „Tavasszal még svéd-szőke volt a hajuk. A hydrogéntől világos rész alatt tenyérnyire kinőtt az eredeti, hamvasszőke szín. Arcukról hiányzik a smink, ruhájuk eleganciája megfakult, a túsarkú cipők orra felgömbült.”²¹²

A kiszolgáltatottság – a stricik

A férfi-nő kapcsolat a strici és a prostituált viszonylatában a korabeli szociográfiák szerint is kiélezetten jelenítette meg a férfiuralmi jelleget. „A stricitől

remegni kell, mint a tehéntúróban az egérnek – nyilatkozott Dobray György filmjének egyik prostituált szereplője. – Mert a strici azt mondja: vagy adsz pénzt, vagy leütlek.”²¹³ Mégis, időnként a nőt úgy mutatják be a szociográfiák, mint aki szerelmes az őt rendszeresen megalázó, kifosztó partnerébe: „A szerelem Zolinak van fenntartva – folytatja Marietta és feljebb húzza a szoknyáját, mindkét combján tetoválás látszik: »Zoli szeretlek!«, illetve »Zoli imádlak!«”²¹⁴

Ugyanezt a kérdést a strici nézőpontjából jelenítette meg Zombori Attila. A megszólaltatott férfi szerint a nő azzal követeli ki magának a verést, ha „nem adja le a lóvét”, és ő havonta kétszer, de inkább négyszer elveri a neki dolgozó lányokat.²¹⁵ Amikor az újságíró kapcsolatuk jellegéről faggatta, egy „apacs-nótát” idézett – amely eredetileg Lehár Ferenc: *A három grácia* című operettjében hangzott el – „ha megversz is, imádlak én”. „A lány szerelmes a stricijébe, de ez egyoldalú szerelem. (...) Amelyik (strici) szerelmes a csajába, az nem jó stricinek. Az nem engedi rodázni”²¹⁶ a csajt.”²¹⁷ A nő szempontjából azért gyakran az is lehetett a kapcsolat alapja, hogy az intézetből kikerült lánynak nem volt hol laknia, és a férfi először szállást biztosított neki, aztán kényszerítette – akár érzelmi zsarolással – prostitúcióra.

A szocialista időszakban az is elképzelhető motiváció lehetett egy stricivel való kapcsolatra, ha a strici rendszeresen jelentett a rendőrségnek, akkor védettségét élvezhetett a neki dolgozó lány is. Dobray filmjében ezt a helyzetet így jelenítette meg az egyik interjúalany: „A strici vamzer állat. (...) Vamzer vagy, hetente egyszer susogsz. (...) Akinek nincs stricije, miért ül mindig börtönben?”²¹⁸

Több történet szól a nőket kínzó stricikről. Például Irma, egy Rákóczi téri prostituált derékig érő fekete haját meggyújtotta a környék legkeményebb stricije a történet szerint, mivel szembe mert szegülni vele.²¹⁹ Egy rendőr kegyetlen kínzásokról is beszámolt: volt, akinek gombostűvel szurkálták a szeme fehérjét, vagy leszögelték a padlóhoz a kezét és az ételt elébe dobták, négykézláb, a padlóról kellett felszednie.²²⁰ Zombor Attila kötetének egyik nyilatkozója a striciket hibáztatja: „Látom, ahogy vidékről felkerült kislányokat zavarnek ki az utcára, látom, ahogy hajtják őket, ha nincs meg naponta a kettő-három-négy rongy (...) agyba-főbe rugdalgatják őket. Azok meg egész nap valamelyik kocsmában ülnek és kártyáznak, várják a lányt, hogy hozza a bevételt.”²²¹

Arra vonatkozóan, miért nem léptek ki a lányok ezekből a kapcsolatokból, fő motivációnak a félelmet nevezték meg: rettegték attól, hogy a strici megtalálja őket, megveri, elcsúfítja az arcukat borotvával. Másrészt gyakran a lány keresetéből rendezték be a lakást, ami a férfi nevéen volt, ha elment volna tőle, mindent ott kellett volna hagynia és ezt nem kockáztatta meg.²²²

Mi lesz a kiöregedett prostituálttal? „Az öregek, szakadtak, ápolatlanok”, korszó sörökért, néhány forintért árulják itt a szánalmas, fonnyadt testüket.”²²³

Egy 10 éve a szakmában dolgozó prostituált így ábrázolta a lecsúszás folyamatát: a kiöregedő „alkoholistává válik, egyre rosszabb lakásba költözik, egyre kijjebb a városból, mígnem egyszer eltűnik végleg. (...) Lehet, hogy elmegy dolgozni valahova segédmunkásnak, ahol van munkásszálló is, lehet, hogy városzéli kocsmákban vadászik 100–150 Ft-os manusokra.”²²⁴

A kuncsaftok – perverziók

„Egy férfi, valahonnan Szolnokról jött, foglalkozása szerint maszek fuvaros. Sokáig kettesben élt az anyjával, az öregasszony hajtotta, dolgozott látástól vakulásig, de egy rendes ruhát nem vehetett magának. Aztán egy napon a kedves mama feldobta a bakancsot, a fiú eladott mindent, a pénzzel feljött a Rákóczi térre, és elhatározta, hogy most aztán végigizéli az összes kurvát, kerül, amibe kerül. Egy szállodából járt ki esténként a térre, azt hiszem, ötvenig bírta, aztán valaki »levette« és a kórházban kötött ki”²²⁵ – meséli Moldova György könyvében egy rendőr az írónak. Úgy tűnik, vándortörténetről van szó, ugyanis több 1980-as évekbeli szociográfiából visszaköszön a fővárosba „kurvázni” feljövő, vidéki, tapasztalatlan férfi – akit itt úgy jelenít meg az elbeszélő, hogy évekig anyja uralma alatt élt –, akinek számára életének csúcspontját jelenti, amikor annyi nőre fizethet be, amennyire csak akar. Azonban a kicsapongónak és erkölcstelennek tartott életmódnak meglesz a következménye: azok állnak rajta bosszút, akiket megvásárolt magának, azzal, hogy kifosztják és megbetegítik.

Mind a *K1* című filmben, mind Zombori Attila kötetében megismerkedhetnek az olvasók egy másik vándortörténettel, amely szerint az egyik legperverzebb kuncsaftnak azt tartották a prostituáltak, aki úgy tudott

kielégülni – mivel a történet szerint menyasszonya meghalt –, ha a lakásában ravatalozónak berendezett szobában egy koporsó fedelét zárta rá a prostituált. Ez a rémmotívumokkal teli történet vissza-visszatért a meginterjúvoltak között. „Van egy magyar férfi, aki 10 ezret ad egy órára, felöltöztet menyasszonynak, befektet egy koporsóba, és akkor enged ki, amikor már halálsikolyod van, mert félsz, megfulladsz.”²²⁶

Moldova kötetében az egyik megszólaltatott prostituált számára egy segédeszköz használata számított vállalhatatlan kihívásnak: „egy perverz egy vibrátort akart belém nyomni, gondolhatja, hogy lerendeztem a kádert.”²²⁷ Moldova egy másik nyilatkozója, Nikolett azt tartotta perverziósnak, ha a férfi egyszerre két nőre fizetett be, és azt akarta, hogy „a két nő izéljen előtte”, elmondása szerint ő ilyet sosem vállalt.²²⁸ Bár a mazochista kuncsafttal element, de perverzitásnak tartotta, hogy a férfi azt kérte, spárgával kötözzé le az ágyhoz.²²⁹

Ugyanígy rémtörténetként terjedtek tovább azok a sztorik, amelyek prostituáltak meggyilkolásáról szóltak és veszélyes kuncsaftokhoz kötődtek: szintén többen is elmesélték annak a lánynak a tragédiáját, aki úgy halt meg, hogy lenyomták a bugyiját a torkán.²³⁰

Az orális szex a korabeli szlengben furulyázásként vagy franciázásként jelent meg, és bár perverzitásnak nem számított, de Moldova könyvében a prostituáltak úgy jelenítették meg, mint nehéz feladatot: „csak úgy tudom elviselni, ha egy nyíló rózsát képzelek magam elé”²³¹

Az 1980-as évek végén kuncsaftjait nem ábrázolta szolidárisnak a *K1* film egyik szereplője: „A magyar maszekokat, zöldségeket behívatják és azt mondják (a rendőrök), vagy megmondod öreg, mennyit adtál a lánynak, vagy idehozzuk a feleséged, és mit fog szólni? Hát, ugye, a csóró, mit törődik a kurvával, az inkább elmondja a frankót.”²³²

Az örömlányok természetesen feladatnak látják az aktus lebonyolítását, ahogy a *K1* szereplője fogalmaz, ő kétszer élvez, egyszer, amikor a „vendég” odaadja a pénzt, másodszor, amikor távozik.²³³ Egy másik nyilatkozó egyértelműen munkaként definiálja a prostitúciót: „A férfi fizet, a nő elrakja a pénzt, mert megdolgozik érte, ez is egy munka. Aztán a nőket megbüntetik. A férfiak szabadon szaladgálnak.”²³⁴

Jelentések a Rákóczi térről²³⁵

„Az ország legveszélyesebb helye” – állítja 1989-ben Tarzan, a strici a K1-ben a Rákóczi térről. Rendőrségi források szerint a tér már jóval korábban, az 1970-es évek elejétől kiemelkedő jelentőségű a prostitúció szempontjából. A Rákóczi tér, a József körút és környéke és az ún. kocsisor jelentette a prostitúció színterét. Az itt dolgozó prostituáltakat a rendőrök úgy jellemezték, mint akik agresszívan leszólítják kuncsaftjaikat és zavarják a lakók nyugalmát. Az 1970-es években 500–1500 Ft közötti összeget fizettek a kuncsaftok egy alkalomért.

Az ügynökjelentésekből – melyeket a rendőrséghez beszervezett, fedőnévvel rendelkező örömlányok adtak – részletesen megismerhetjük a prostituáltak mindennapjait, hogy ki, mely napon melyik autóba szállt be, ki volt éppen a stricije, illetve ha összeveszett vele, melyik házba költözött el. Például egy 1987. május 11-i jelentés szerint: „»Macska« 1987. május 2-án 16.30-kor a Mátyás téren beszállt egy fekete Opel Kadett gépkocsiba. A vezetője kb. 55 éves, magas vékony férfi”. Részlet egy másik, 1987. augusztus 25-i jelentésből: „Jelentem, hogy megfigyeltem D. Klára minden nap délután kb. 16 órakor jön ki a térre, először a József körúti Cola presszóban kezd egy felesel. Általában a Cola előtt marad, de ha nincsen ott forgalom, akkor jön át a Salétrom utcába”.

E forrásokból megismerhetünk prostituált életutakat is: J. Judit például Budapesten született az 1960-as évek elején. Szülei munkásként dolgoztak, őt azonban a nagymama nevelte tizenéves koráig. Ekkor intézetbe került, ahol tizenhét éves koráig élt, ekkor férjhez ment. Első férje négy hónap házasság után öngyilkos lett. Második férjével egy évig tartott a házasságuk. Nagymamájánál élt, napi rendszerességgel lejárt a kocsisorra, gyermeke nem volt. Személyi igazolványában „takarító kisiparos” volt bejegyezve. A rendőrség látókörébe egy kuncsaft kifosztása miatt került.

Egy másik esetben a leánynak gyermeke is született: M. Szilvia az 1960-as évtized végén látta meg a napvilágot. Édesapját nem ismerte, édesanyja a BKV-nál dolgozott. Ő intézetben nőtt fel, varrónőnek tanult. 1986-ban, iskolai elvégzése után érkezett Pestre. Egy discóban ismerkedett meg később

stricijével. 1987-ben gyermeke született, akit csecsemőotthonban helyezett el. A férfakkal 1000 Ft-ért kocsiban közösült, Kőbányára, egy elhagyott utcába vitette ki magát velük.

Ügynöknek idősebb prostituáltakat is beszerveztek, egyikük életútja alapján megismerhetünk egy példát arra, hogyan lett valaki prostituált az 1960-as évek végén. A Karakószörcsökön az 1940-es évek végén született leány az általános iskola elvégzése után költözött Budapestre és prostituálódott. 1971-ben férjhez ment. Házassága rövid ideig, hét évig tartott, ugyanis a férfi meghalt. „Életmódjuk kerületszerte ismert volt, állandó jelleggel a Mátyás téren tanyáztak, ahol a férfi nap mint nap magatehetetlenségig leittasodott”, és az asszony ke-reste meg testének áruba bocsátásával az italra valót. A férfi halálba itta magát. Halála után az asszony egy nála sokkal fiatalabb férfit tartott ki, „mindennel elhalmozta, taxival közlekedtek, rendszeres vendégei voltak az éjszakai szórakozóhelyeknek.” A kapcsolat 1986-ban véget ért. Az asszony felélte szülei örökségét és egy földszinti alkóvlakásban húzta meg magát. A Rákóczi térre minden délután kijárt, idősebb férfakkal ismerkedett. 1988-ban, negyvenévesen szívpanaszokkal kórházba került. Így ügynökként való foglalkoztatását megszüntették.

Bepillantást nyerhetünk az ún. markecolásba is: amikor azért itattak le valakit, hogy részegségét kihasználva elvegyék értékeit. 1987. július 30-án egy már az NSZK-ban élő, erdélyi magyar férfi kifosztásáról számolt be az „Aliz” fedőnévű ügynök: a férfi „már megismerkedésünkkel eléggé ittas állapotban volt, rögtön az útlevelével kezdett dicsekedni. (...) meghívott engem egy italra a Góbé étterembe. Ott bent ült oda hozzám a Blanka nevű cigány nő, akiről már korábban is jeleztem, hogy rendszeresen meglopja a férfiakat. Most is elkezdte itatni a férfit, és miután megitatott vele 5-6 barackpálinkát, akkor az teljesen berúgott. Akkor a Blanka kikísérte az étterem elé, majd ott kilopta a nyakából az aranyláncát.”

Nézzünk meg egy olyan esetet, amikor tetten érték a kuncsaftot és az örömlányt. A kuncsaft így beszélt a kihallgatáson: „Elmondom, hogy a mai napon Nagykanizsán voltam fuvarban, onnan visszafelé jövet mentem egy kört a ... rendszámú vállalati gépkocsival azzal a céllal, hogy itt megismerkedem egy hölgygel, akivel szexuális kapcsolatot létesítek. Egy kör után a Mátyás tér és a Tavaszmező utca kereszteződésében megláttam egy fekete hajú fiatal lányt,

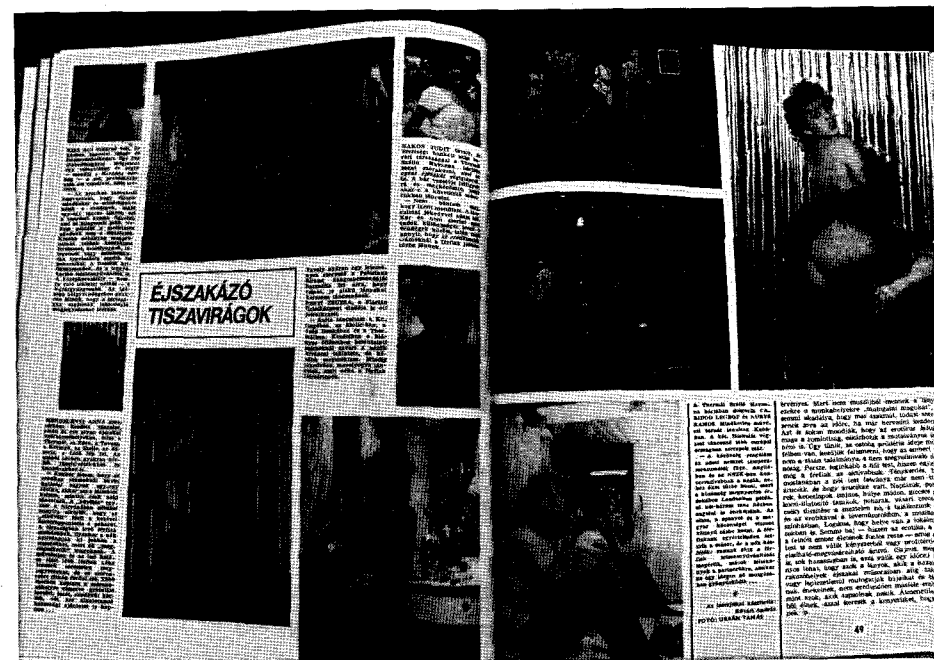
aki mellett megálltam és megkérdeztem, mennyiért jönne el velem. Mire ő azt válaszolta, hogy 1500 Ft, amit sokalltam, én 1000 Ft-ot ajánlottam neki, ha franciázik. Ebben az összegben kisebb alku után megegyeztünk, majd beszállt a kocsiba és elindultunk a Baross utcán a Kőbányai út felé a Ganz Mávag parkolóba. (...) Már az üzlet létrejötte előtt kikötöttem, hogy gumi nélkül fog a nő franciázni. Én a nadrágomat letoltam, amikor maguk ránk nyitották az ajtót. (...) nagyon szégyelltem magam, mert meztelen voltam derékig” – így vallott 1989. szeptember 25-én a negyvenhat éves árufuvarozó.

Nézzük meg a történet másik oldalát is, a prostituált nézőpontját: „A mai napon 18.30 körüli időben jöttem le a sorra. Itt kb. 10 percet álltam, amikor egy kistehergépkocsival megállt mellettem egy férfi, kiszólt, hogy mennyi. Én azt feleltem, 1500 Ft. Ő lealkudta 1000 Ft-(ra), és szopni kell, mondta. Én közöltem vele, csak gumival vagyok hajlandó, ebbe ő beleegyezett, és ezután kimentünk a Ganz parkolójába, ahol a férfi már letolta a nadrágját, és én átvettem a pénzt. Ekkor jöttek a rendőrök, akik leigazoltattak és a kapitányságra előállítottak.”

Egy másik esetben a rendőrségen részletesen vallott arról egy örömlány – akinek férje katonai szolgálatát töltötte –, milyen gyakran és hogyan közösült férfiakkal: „1986 december eleje óta folyamatosan lejárók a Mátyás tér – Tavaszmező utca sarkára férfiak ismeretségét szexuális kapcsolatért, anyagi ellenszolgáltatásért keresni. (...) Csakhogy a férjemnek minden, amire szüksége van, biztosítani tudjam, délutánonként hetente két alkalommal, úgy, hogy ő ne tudja, lejártam alkalmanként 1000 Ft-ért (...), elmentem a gépkocsival rendelkező férfiakkal. Ez úgy történt, hogy leállt mellém egy, megkérdezte mennyi. Mondtam, 1000 Ft. Ez az összeg jó volt, elvittek. Én a kocsit elirányítottam a Dugonics utca – Kálvária utca környékére. A férfiakkal óvszerrel közösültem. Tőlük a közösülés előtt megkaptam az 1000 Ft-ot. (...) Miután megvoltunk és felöltöztünk, én elköszöntem, és a helyszínen kiszálltam a kocsiból.”

Konklúzió

A prostitúció reprezentációját két nagyobb szövegcsoporthoz keresztül mutattuk be. Elsőként a hivatalos, állami intézményrendszer képviselőinek megszólalásait, a rendőrségi jelentéseket elemeztük, majd az értelmiségi diskurzus

részeként értelmezhető szociográfiákat. A két szövegcsoporthoz önmagában korántsem homogén reprezentáció, együtt, pontosabban egymás mellett létezett, de részben időbeli különbséggel, hiszen e témában az összefoglaló szociográfiák az 1980-as évek második felében jelentek meg. Ugyanakkor az első kör megnyilatkozásai részben nem voltak nyilvánosak (pl. miniszteri értekezletek jegyzőkönyvei), és a szaklapok (*Belügyi Szemle*) cikkei sem jutottak el valószínűleg a szélesebb közönséghez. Az állampolgárok leginkább a *Kék fény* című rendőrségi tévéműsorból tájékozódhattak az ország bűnügyi helyzetéről, amelyben természetesen a prostitúció kérdésével is foglalkoztak. A rendőrségi közlemények szívesen megfellebbeztek arról, hogy a prostitúció okai részben társadalmiak. Az egyik alezredes 1981-ben így nyilatkozott a tévében: „Erkölcileg elszennyeződött, alámerült emberek ezek, de érdekes módon, szinte mindegyik rendelkezik olyan adottságokkal, amelyek alapján dolgozó emberként elismertként élhetnének, megbecsülésben lehetne részük.”²³⁶ A szocialista erkölcs fogalmával, mint az várható, a hivatalos jelentésekben találkozhattunk, amelyek a prostitúciót a szocialista állam erkölcsét veszélyeztető, a legitimitás határvonalát átlépő személyek és cselekvések világaként

ábrázolták.²³⁷ A szociográfiák az egyéni sorsokra voltak kíváncsiak, és céljuk volt felmutatni, a nyilvánosság elé tárni a magyar társadalomnak egy lényegében rejtett szeletét. Ugyanakkor sok példát találunk a két „világ”, a hivatalos és az értelmiségi megnyilatkozások közötti átjárásra is. Leginkább az 1986-ban megjelent *Szexpiaci körsétát* hatja át a kor ideológiai kifejezőkészlete. Például felhívja a figyelmet arra, hogy Marx és Engels szerint, mivel a prostitúció a magántulajdonon alapszik, ezért nem leküzdhetetlen.²³⁸ Miért van mégis prostitúció a szocialista társadalomban? – kérdezi a szerző. A válasza az, hogy továbbélnek és újratermelődnek az előző rendszer tudati maradványai, köztük a morális és erkölcsi megítélés. Ezenkívül jelentősnek tartotta a kapitalista környezet hatását is, amely az idegenforgalom növekedésével, a külpolitikai nyitással erősödött. A szerző szerint azonban a nők, akik ezt az utat választják, luxusigényeik és nem nyomoruk miatt teszik ezt. A könyv ugyanúgy érvelt, mint a rendőrségi jelentések szerzői: „azok a nők, akik ezt választják, nem kenyérgondokkal küzdenek, hanem maguknak és környezetüknek munkátlan életmódot igyekeznek biztosítani, nagyon sokszor luxusigények kielégítésével.”²³⁹ Ez a példa is azt mutatja, hogy a közügyek, így a prostitúció tárgyalása a Kádár-rendszerben nem két elszigetelt pólusként, a hivatalos és az értelmiségi diskurzusként létezett, hanem egymást átjáró rendszerekként. Valószínűleg, közvetett módon ennek a hatását is megtaláljuk az 1988-as rendészeti jelentésben, mely szerint „a sajtópropaganda is előtérbe helyezi a prostitúciót nem elítélő érveket, népszerűsíti a könnyű éjszakai életet, az ott szereshető nagy jövedelmeket.”²⁴⁰

II.

TESTKÉPEK

A szépek és a szörnyetegek

EGY ESEMÉNY EMLÉKEZETE:
AZ 1985-ÖS SZÉPSÉGVERSENY

Nagy port vert fel az 1980-as évek közepének közvéleményében a szépségkirálynő-választás, ez volt ugyanis az első alkalom a szocialista időszakban, amikor olyan bikinis leányokat láthattak a televízió nézői, akik nem modellek voltak, hanem egyszerűen beneveztek a szépségversenyre. Lehetett köztük akár egy lány a szomszédból. A női test öncélú értéke is megjelent, amikor a szépségverseny döntőseiről aktszobrot készítettek, illetve a szoborkészítésről készített fotókat kicsempészték az országból, és külföldi, erotikus tartalmú magazinban jelentették meg a versenyzők beleegyezése nélkül. Az 1980-as évek Magyarországnak emlékezetes közéleti eseménye áll tehát e fejezet középpontjában. A szépségkirálynő-választás jelentőségét az adta, hogy az első „szocialista” szépségversenyként a közbeszéd, a sajtókritika fókuszába került, majd a győztes tragikus halálát követően a nyomtatott és mozgóképes publicisztikák általánosabb társadalomkritika megfogalmazásának lehetőségét látták az események feldolgozásában. Az 1985-ös szépségverseny korabeli interpretációit alapvetően meghatározta, hogy a szépségkirálynő kilenc hónappal a verseny után öngyilkos lett. A fiatal lány értelmetlen, tragikus halálának okait, tettének mozgatórugóit a korabeli média is megpróbálta feltárni,²⁴¹ s azóta is számos helyen idézték fel Molnár Csillának, mint az első „újkori” szépségkirálynő-választás áldozatának az emlékét.²⁴²

Egy sokszor elbeszélte történetről van tehát szó, amely az elmúlt több mint negyed században tovább élt a társadalmi emlékezetben. Az emlékezetnek azonban mítoszképző funkciója is van, különösen, ha a szóban forgó eseményt újra és újra elbeszélik: elmesélhetővé és hagyományozhatóvá teszik a történetek vagy a személy emlékét.

Fejezetünkben nem az események rekonstruálására törekszünk, sőt bizonyos értelemben épp ellenkezőleg: a múlt rekonstrukciójának nehézségét és komplexitását szeretnénk érzékeltetni, amikor több nézőpontból idézzük fel az egykori történéseket. Két eltérő módszerrel megidézett múltat helyezünk egymás mellé: a korabeli sajtóreceptciót, valamint néhány egykori versenyző visszaemlékezését, mellyel az utolsó éveiben járó szocialista rendszer egy sajátos eseményének mában élő, kommunikatív emlékezetének²⁴³ működéséhez is közelebb kerülhetünk.

Az esemény

1985-ben – több mint ötven év kihagyás után²⁴⁴ – „Magyarország szépe” versenyt rendeztek Magyarországon. A verseny szervezője a Magyar Média²⁴⁵ nevű cég volt, osztrák licenc alapján.²⁴⁶ A verseny kiírása szerint 16–26 év közötti, legalább 160 cm magas hajadonok jelentkezhetnek. A több mint 2000 induló közül Molnár Csilla Andrea fonyódi gimnazista nyerte el a koronát az 1985. október 5-én a Budapesti Kongresszusi Központban rendezett döntőn.²⁴⁷ 1985. december 18-án megnyerte Bécsben az első osztrák–magyar szépségversenyt,²⁴⁸ a Máltán rendezett Miss Európa-választáson pedig 3. helyezett lett 1986. február 28-án. 1986. július 11-én Magyarország szépségkirálynője öngyilkos lett.

A szépségverseny idegen volt a kor politikai-társadalmi berendezkedésétől, amit egyrészt jól érzékeltetnek a sajtóreakciók, valamint a verseny elnevezése körüli huzavona, majd a magyarosított végeredmény. Egyik interjúalanyunk, dr. Cenkvári Éva, az 1985-ös szépségverseny döntőse így ábrázolta a szituációt: „Már a megnevezésnél problémák voltak, mert nem lehetett Miss Hungary, nem lehetett Miss Hungária, szóval sok minden nem lett, és akkor a szépsézek is meg a nyelvészek is megegyeztek: a Magyarország Szépe mindenkinek megfelelt.”²⁴⁹

1985-ben újságcikkek sokasága foglalkozott a versennyel, és szinte ezekkel egy időben könyvek és egy film is igyekezett feltárni az akkorra már erősen erodálódott szocialista rendszer újabb disszonáns jelenségét. 1986-ban Dér András és Hartai László *Szépleányok* címmel készítette el minden idők

egyik legsikeresebb magyar dokumentumfilmjét a szépségkirálynő-választás visszáságairól, amelyet az 1980-as évek szocialista rendszerének korhű lenyomataként is nézhetünk.²⁵⁰ A szépségkirálynő-választás értelmezésének módosulása már közvetlenül az eseménysorozat elindulását követően megkezdődött. Erre egy 2010-es interjúban²⁵¹ Hartai László, a *Szépleányok* egyik alkotója is utalt, amikor arról beszélt, hogy kezdetben még párhuzamosan terveztek forgatni a szépségversenyről és a Skála Áruház menedzsertanfolyamáról, így akartak sajátos látleletet adni a korról, amelyben egyre több olyan dolog vált lehetségessé, ami szimbolikusan jelenítette meg az átmenetet a piaczgazdaságba. A tanfolyamon azonban üzleti érdekekre hivatkozva betiltották a forgatást. A *Szépleányok* című filmben is érzékelhető hangsúlyeltolódás: az eredetileg megmértetésnek, versengésnek indult szépségversenyt a szépségkirálynő öngyilkossága más értelmezési keretbe helyezte, s a film is sokkal általánosabb síkra lépett: szépség és halál, győzelem és elmúlás, és mindenekelőtt kiszolgáltatottak és nyereszkesedők húzódnak meg a történet mögött örök irodalmi toposzokként, és teszik népszerűvé az alkotást mind a mai napig.

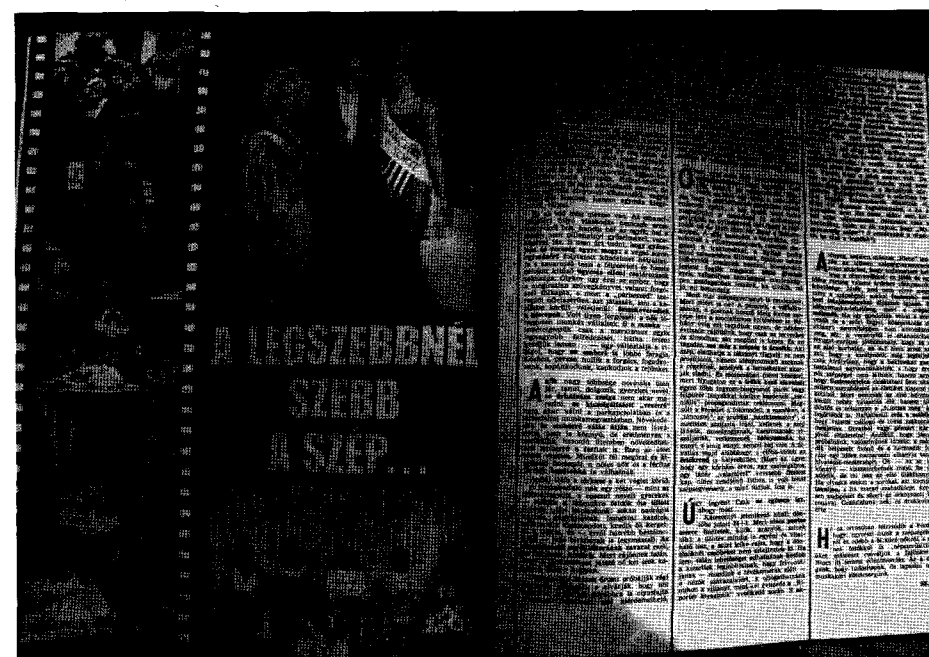

Szintén 1986-ban jelent meg a korabeli szépségipar korrump viszonyait leleplező *Szépséghibák* című könyv,²⁵² Friderikusz Sándor ugyancsak rendkívül keresett riportkönyve, az *Isten óvd a királynőt!* pedig 1987-ben. Ma egy folyamatosan frissülő honlap működik Molnár Csilláról, amely precízen összegyűjtötte és rendszerezte a szépségkirálynőről felhalmozódott rengeteg információt.²⁵³

Jelentős mennyiségű szöveg foglalkozik tehát az 1985-ös szépségkirálynő-választással és Molnár Csilla tragikus életével. Ezeket két szempontból közelítjük meg: egyrészt a szépségversenyt kísérő korabeli közbeszédre vagyunk kíváncsiak, másrészt az elsődleges emlékezet nézőpontjából láttatjuk az eseményeket.

A Magyarország Szépe sajtórepresentációján keresztül felvázolhatjuk az esemény társadalmi-kulturális kontextusát: a nyilvános beszédben „idegen testként” megjelenő szépségversenyt, a lapok közerkölcsöt féltő, nevelő szándékát és előítéletességét, majd a Molnár Csilla halálát öngazolásként felhasználó cikkeket. A személyes tapasztalattal rendelkező két egykori döntős visszaemlékezése pedig „belülről” mutatja a „szépek” küzdelmét a mostoha versenykörülmenyekkel.

A szépségverseny korabeli médiareprezentációja²⁵⁴

Fiatal versenyzők – aggódó felnőttek

A korabeli média gyakran jelenítette meg úgy a szépségversenyen induló lányokat, mint akik saját érdekeiket nem tudják képviselni, segítségre, gyámoltásra szorulnak. A szerzők többek között azzal érveltek, hogy tapasztalatlanságuk fiatalságukból ered, és kiemelték, hogy a versenyzők többsége nem profi modell vagy „maneken”.²⁵⁵

A királynőt és udvarhölgyeit gyermekszerepben jelenítette meg a *Magyar Hírlap* újságírója is: „Gyerekek még – legyint idősb kollégám (...) Szemügyre veszem a királynőt s hölgyeit: bizony, hogy azok. Nem érett szépség egyikük sem, szemükben nem ragyog az igaz szerelem tudása, test és lélek önfeledt titka.”²⁵⁶ A versenyzők gyámoltalanságát az *Esti Hírlap* szerzője is azzal hangsúlyozta, hogy „a királynő szinte még gyermek”, sőt javasolta, hogy a második helyezett vegye igénybe tanácsadó segítségét, „aki elmondja, hogyan viselkedjen, mit írjon alá, mit tanuljon”, mivel eddig szülővárosán kívül csak Cseh-

szlovákiában járt.²⁵⁷ A *Népszava* tudósítója azt helytelenítette, hogy a fiatal lányokat a sminkkel „öregebbé tették”: „A látványosra épített színpad hófehér lépcsőire terített vörös szőnyegen lépdelték fel a lányok. Akiket egy örült eszme jegyében összepirosítottak, -púdereztek, -festékeztek és -hajlakkoztak, nyilván azért, hogy még véletlenül se látszódjanak annak, amik. Szép, fiatal, karcsú és romlatlan lányoknak. A jól sikerült smink segítségével így szépen megöregedtek, idomulva a rangos esemény nivójához.”²⁵⁸ A cikk szerzője nem tért ki arra, mi is az az örült eszme, amelytől a lányokat féltette. Vélelmezhetjük, hogy a szépségipar. A Centrum Szépének megválasztott döntőst, Kondász Tündét a Centrum Áruház propagandafőnöke „szőke hajú, huncut tekintetű”²⁵⁹ gimnazista lányként írta le, akihez messzemenően alkalmazkodniuk kell a reklámszakembereknek: például dolgoztatás előtt „a világért sem bolygatták”, nem fotózták, filmezték: hadd tanuljon, készüljön az életre – hangsúlyozta a propagandaigazgató.²⁶⁰

A korabeli sajtóhíradásokban gyakran írtak arról, hogy féltik a lányok tanulmányi előmenetelét. Molnár Csilla győzelméről úgy nyilatkozott a gimnáziumigazgató, hogy jobban örültek volna, ha tanulmányi versenyt nyer.²⁶¹ Kondász Tünde szülei is annak örültek az újságíró szerint, hogy a lány nem adta fel továbbtanulási terveit: vagy külkereskedelmi főiskolára, vagy bölcsészkarra akar menni.²⁶²

A közerkölcs védelmében

Az *Ifjúsági Magazin* újságírója morális alapokon érvelt, amikor egyenesen tisztességtelennek tartotta, hogy gimnazista lányok is részt vehettek a versenyen, és ez veszélyeztethette a tanulmányi eredményeiket: „Nem arról van szó, hogy a királynőnk még legfeljebb csak királylány, hogy a bakfisokat gusztustalanul agyonsminkelték, s hogy érett női szépséget nem láttunk, hanem arról, hogy tisztességtelen elcsábítani őket akármilyen szerződéssel az életüket alapozó iskolából. (...) Hallatlanul erős a csábítás, hogy valami csillogó és rövid zsákutcába menjenek.” Ha az első helyezett „olvassa ezeket a sorokat, azt üzenjük: tanuljon, s ha marad szabadideje, keressen zsebpénzt és sikert az aranyozott koronával. Gratulálunk és szurkolunk érte.”²⁶³

A *Magyar Hírlap* újságírója a győztes édesapjába vetette bizodalmát: színterint az apa feladata, hogy felügyelje leánya tanulmányi eredményeit. „A szépségkirálynő azt sem titkolta, hogy az iskolában rosszul áll a szénája, és hogy nincsenek illúziói: az egyeseket a szépségével nem fogja kijavítani. Mindenesetre az is valami, hogy egyáltalán ki akarja őket javítani. Remélhetőleg semmi sem tántoríthatja el ettől a szándékától. Ha másban nem, a szigorú Molnár-papában bízik az ország érdeklődő apraja-nagyja: ő majd résen lesz.” Ugyanő testőrt rendelt volna ki a szépségkirálynő mellé a kairói jutalomútra – amely végül nem valósult meg. „Bár Csilla bejelentette, hogy a meghívást csak akkor fogadja el, ha vele mehet a kísérője is, az aggodalmaskodókat ez sem nyugtatta meg. Szerintük Csilla mamája sem elég, testőrök kellenének a gyönyörű kicsike oldalára.”²⁶⁴

A szocialista erkölcs védői is felbukkannak az újságírók között: ők azok, akik a közelebről nem definiált közerkölcsöt akarják védeni a szépségkirálynő-választástól: „Isten(nő) mentsen meg attól, hogy kéretlenül féltsem a közerkölcsöt az olyan, valószínűleg ártalmatlan, bár kicsit azért ízléstelen parádéktól, mint a minapi parádés szépségvásár, amelyek legfeljebb a közszemlére elővonult résztvevőkben tehetnek könnyen kiheverhető kárt.”²⁶⁵ Az *Ország-Világ* tudósítója azon élcelődött, hogy az egyik tizenhat éves budapesti döntős leány legkedvesebb időtöltésének a telefonálást nevezte meg. Az újságírói kommentár sajátos látlelet a korból, melyben utal a telefonínségre is: „1. csak a szépségének köszönheti-e, hogy egyáltalán telefonjuk van?, 2. mit szól ehhez a hobbihoz a) aki a számlát fizeti, b) az ikerállomás tulajdonosa?”²⁶⁶ A korabeli média felfigyelt arra is, hogy a szépségverseny majdnem egybeesett október 6-ával, az aradi vértanúk évfordulójával, amit a *Népszava* tudósítója ízléstelennek tartott.²⁶⁷

Női szerepek

Az *Ifjúsági Magazin* újságírója hosszasan elmélkedett arról, hogy nőies nőkre és férfias férfiakra van szüksége a társadalomnak, nem olyan kilengésekre, mint amikor a „felszabaduló nők, mint az otthonhagyott, rosszul nevelt gyerekek először a számukra ősidők óta tiltott holmik után kapkodtak: nadrágot

húztak, rágyújtottak, iszogatni kezdtek, szókinsük elgazosodott, kezdik őket kergetni a fiúkat és (...) már birkóznak is egymással.” Az egyenjogúság rossz következményének tartotta a szerző, hogy a „nők lementek a bányákba, föl-másztak a villanyoszlopokra, rázatták magukat a traktorokkal, a férfiak pedig mind színesebben öltöznek, újabban sokan fülbevalót kezdenek hordani, hovatovább festeni fogják magukat.”²⁶⁸ Az újságíró úgy vélte, a nemi szerepek egészségtelen mértékben felborultak.

A dolgozó nőket vélte felfedezni a *Magyar Ifjúság* a szépségversenyben. Ez a cikk utalt egyedül korabeli politikai eseményre is: arra, hogy 1985-ben rendeztek először olyan országgyűlési választást, amelyen – bár a Hazafias Népfront jelöltjeként, de – egy választókerületben több jelölt is indulhatott: „Az idén amúgy is benne vagyunk a választásban, a tavasz folyamán megismerkedtünk a többes jelöléssel, a választás demokratizmusával, most már nem kell egyéb, mint ebbéli ismereteinket felújítani és szakértelemmel végignézni, rendjén mennek-e a dolgok, nincs-e valami fennakadás? S ne feledjük: ez a szépségverseny a dolgozó nők szépségversenye, eddig valamennyi helyi győztesről közölték a foglalkozását, tanárnő, cukrász vagy éppen más, arról szó sincs, hogy ezek a lányok semmihez sem értenek, csak éppen szépek.”²⁶⁹

A *Magyar Ifjúság* másik cikkírója a nyugati szépségversenyek karikatúra-szerű ábrázolását állította szembe a hazai szépségverseny „véresen komoly” voltával. A korabeli kontextusban a nyugati szórakozási formák ilyen ábrázolása a jelenség elítélésének egyik módja volt. Ugyanakkor a magyar változatot is kritikusan szemlélte a szerző, legalábbis ironiát érezhetünk a szavak mögött, amikor a szépségkirálynő-választást a szocialista rendszerbe nem illő gazdasági vállalkozásnak aposztrofálta. „A szépségversenyről alkotott elképzeléseim javarészt a *Parabola* című tévéműsor filmbevéágásaira és a tévéhíradó »kis színeseire« épültek, könnyed szórakoztatásnak hittem, hiszen mindig ötlábú borjakról, bicikliző páviánokról és a bajor sörivó versenyről szóló hírek között mutatták, szigorúan az időjárási előrejelzés előtt. A mi szépségversenyünk azonban nem volt holmi léha show, a mi szépségversenyünk nem került üres, gondtalan szórakoztatási elképzelések uszályába. A mi szépségkirálynő-választásunk egy véresen komoly gazdasági vállalkozás volt.”²⁷⁰

Karrier és retorzió

Gyakran cikkeztek arról is, hogy a versenyzők a szépségversenyt kiugrási lehetőségnek tartották. A versenyre „mindenkit hasonló vágyak: az országos hírnév, a győztesnek kijáró jutalmak, a szerződötetés után remélt kimagasló jövedelem vonzott ide. (...) A boldog továbbjutókat (...) amikor arra próbálom emlékeztetni, hogy leginkább a szorgalmas, kitartó munka és tanulás termése a siker, a válasz a vérvörösre festett, szép metszésű ajkak lebiggyesztése” – állította az *Ifjúsági Magazin* újságírója. Ez az interpretáció a szépséget úgy jeleníti meg, mint anyagi előnyökre váltható adottságot. Másrészt az újságíró szerint a szépség nem jár együtt szellemi adottságokkal.²⁷¹

A döntősök között akadt, aki a gimnáziumot magántanulóként fejezte be, mivel második osztály után kimaradt. Volt takarító, adminisztrátor, statisztika. Számára a döntőbe jutás meghozta azt a lehetőséget, hogy az azt megelőző évek tengés-lengéséhez képest megbízásokat kapjon a szépségiparban.²⁷²

A szépség mint árucikk jelent meg az *Ifjúsági Magazin* tudósításában is. „Aki szép, eladhatja a látványt (...) azoknak a cégeknek, amelyek a termékeiket akarják eladni. És mostanában (...) egyre több ingyom-bingyomot pucér vagy félpucér lányokkal körítve kezdenek zseniális propagandisták

reklámozni. Megnőtt a kereslet a fotómodell, a manöken, a »táncosnő«, az áruházi »házikisasszony«, a meztelen statisztá iránt. Kellenek a szép lányok, mosolyogjanak, kacsintsanak, riszáljanak, vetkezzenek. Idénymunka (...), a divatláz majd alábbhagy, s előbb-utóbb az értékrend is helyrebillen.²⁷³

A szépségkirálynőről egy évvel tragikus halála után megjelent egy cikk a *Nők Lapjában*.²⁷⁴ Apropóját Friderikusz Sándor riportkönyvének megjelenése adta, amelyben a szépségkirálynő öngyilkosságának magánéleti és a szépségversenyhez kötődő hátterét boncolgatta.²⁷⁵ A *Nők Lapja*-cikk szerzője a szépségelvárásokkal kapcsolatban hangsúlyozta: a győztesnek a nemzetközi sztenderdeknek is meg kellett felelnie: „Az alak legyen kiforrott, tökéletes mell, derék, csípő az adott sztenderdeknek megfelelő, ám az arc tükrözzön ártatlanságot, üdeséget. Olyat, ami a sminken is átüt. De hát kérem, ez szakma. Tényszerű és rafinált. Pénz van benne.” Persze kérdéses, miért vélte úgy az újságíró, hogy ezek a nemzetközi elvárások. Megállapításaiból visszaköszön a szépségverseny-nyel kapcsolatos megszólalások kettőssége: a szépség mint természeti adottság és a szép női külsőben rejlő gazdasági haszon lehetőségének kiaknázása mint cél: „Ha a szépség áru, ha piaca van, ha annyian keresnek rajta, ha reklámértékről beszélnek, az mindkét félre méltányos mértékben fogalmazódjék meg.”²⁷⁶ A kérdésfeltevéssel arra utalt az újságíró, hogy a korabeli diskurzusokban gyakran úgy jelenítették meg a döntőseket, mint akik a Magyar Média áldozatai lettek azzal, hogy előnytelen szerződés kötésére kényszerítették őket.

Szemben a rengeteg publikációval, alig maradt fent a szépségversenyre vonatkozó írásos levéltári forrás. Dr. Fodros István szervező egy 1989-es, a *Reform*-nak adott nyilatkozatában utalt arra, hogy az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztálya közvetlen nyomást gyakorolt a szervezőkre, például a tekintetben, hogy a verseny elnevezése ne Miss Magyarország, hanem Magyarország Szépe legyen. A nyilatkozó arra is panaszkodott, hogy Molnár Csilla öngyilkossága után őt kizárták a pártból,²⁷⁷ bár a kizárásnak közvetlenül nem volt köze az öngyilkossághoz. A Budapesti Pártbizottság Pártfegyelmi Bizottsága 1988. március 10-i ülésén hozott határozat szerint lakáskiutalási körülményeit – Füst Milán egykori villáját kapta meg – vizsgálták meg, és ezért zárták ki, az indoklásban azonban szerepel az is, hogy a szépségverseny alatt a szocialista erkölchöz méltatlanul viselkedett.²⁷⁸

A szépségkirálynő öngyilkosságának kapcsán a sajtó általánosabb társadalomkritikát is megfogalmazott: „Az ember ismét csak megvonta a vállát: miért éppen ezen a sikamlós területen mennének nálunk korrektül, rendesen az ügyek?”²⁷⁹

A verseny és a szépségkirálynő emlékezete két interjú tükrében

A két döntős, Kruppa Judit és dr. Cenkvári Éva megszólaltatásával²⁸⁰ az a célunk, hogy megismerjük a szépségversenyre vonatkozó múltkonstrukcióikat, valamint azt, hogyan reprezentálják akkori és jelenlegi önmagukat a verseny kontextusában. A múlt sohasem statikus jelenség, változása éppúgy függvénye az idő múlásának, mint az adott eseményt átélt személyek jelenbeli identitásszükségletének. Egyik interjúalanyunk, Kruppa Judit visszaemlékezésének és a múlt „objektivitásának” viszonyára a következőképpen reflektált: „Nyilván az enyém megszépült, az övék meg még rosszabb lett, mint valójában”.

Kruppa Judit 2. helyezett volt az 1985-ös szépségversenyen, aminek köszönhetően elindult karrierje a reklámszakmában: szerződést kötött a Skálával, az áruház „háziasszonya” lett, később a média különböző területein dolgozott. A ma már elsősorban a családjának élő egykori döntős régi önmagát vidékről

Budapestre felkerült naiv lányként látja, akinek életútját a szépségverseny alapvetően meghatározta: „mindennek az alapja az volt, hogy engem egyszer csak megismert egy ország”. Visszaemlékezésében a verseny adta lehetőséget megragadó, a helyzetet (a szoborkészítés esetét kivéve) és általában az életét kézben tartó személyiségként jelenik meg. (Ellentétben azzal a képpel, ami Molnár Csilláról a róla szóló könyvek, cikkek alapján kirajzolódott: ő olyan lányként jelent meg, akit a verseny következményei maguk alá gyűrtek.)

Cenkvári Éva egyetemi hallgatóként jelentkezett a versenyre, amit saját megfogalmazása szerint „próbatételnek”, „megmérettetésnek” tekintett. A szépségversenyt követően folytatta tanulmányait, állatorvosként végzett, majd tudományos fokozatot szerzett, tehát pályáját az 1985-ös szépségkirálynő-választás közvetlenül nem befolyásolta. Visszaemlékezésében mindvégig negatívan írta le a verseny szervezését, a szervezőket és a zsűri tagjait is: a „teljes gátlástalanság és szervezetlenség” uralta az eseményt. „A döntő az meg abszolút káosz (...) a szimbóluma az egész akkori szépségiparnak Magyarországon.” Elbeszélésében hangsúlyos a versenyző lányok kiszolgáltatottsága, akik azonban nem tudták érdekeiket képviselni, Cenkvári szavaival: „mindenki fogta be a száját és kussolt”.

A show nehézségei

Cenkvári Éva szerint „azért abban az időszakban, ezt tudni kell, ez egyáltalán nem volt szokásos, és a modellkedés meg manökenkedés, hát ha nagyon durván akarok fogalmazni, bizonyos áruba bocsátkozás, áruként eladása egy testnek.” Míg Cenkvári a kiszolgáltatottságot hangsúlyozta, addig Kruppa Judit a show nehézségei mellett kiemelte, hogy a versenytársak nehezen fogadták el a „játékszabályokat”. „Ez egy showbiznisz, egy verseny és egy show. Egy show nem arról szól, hogy szanatóriumba vonultam és feltett lábakkal arra várok, hogy majd a fejemre teszik azt a koronát vagy sem. Ez egy műsor, ráadásul ez egy televíziós műsor volt. Ez a bolondokháza. Én nem tudom, hogy ezek a lányok mire számítottak vagy mire gondoltak. (...) Én, aki soha ilyenben még nem vettem részt és a színpadnak ezt a világát (...) nem ismertem, azzal tisztában voltam, hogy ez egy munka. Ha azt mondják, hogy állj három órán

keresztül a színpad mögött, mert sosem lehet tudni, hogy mikor mondják azt, hogy függöny és indulj, akkor ott álltam.”

Cenkvári inkább a nehézségekre emlékezett: „Az a bizonyos osztrák úr kivitt bennünket a nem is tudom pontosan melyik híd lábához, ahol csoportos Jessa fürdőruhás fotózás volt. Tehát először ruhában, mindenki a saját utcai ruhájában, majd ott, a csúcsforgalom kellős közepén le kellett vetkőzni, ráadásul már októbert írtunk, ugye 5-e volt. Le kellett vetkőzni fürdőruhára, ki hogy tudott, és mosolygás és újra fotózás. Olyan nagyon nem volt már bennünk életerő meg életkedv, örültünk, hogy túléljük a napot, és aztán ez folytatódott. Teljes szervezetlenség, azt lehet mondani.”

Kiszolgáltatottság

Cenkvári Éva emlékei szerint „embertelen és ocsmány, kalandvágyból karriérista és a konjunktúrát idézőjelben meglovagoló emberekkel volt tele a környék”.

A *Szépleányok* című dokumentumfilmben van egy rész, amely bemutatja, hogyan készített Pauer Gyula gipszszobrokat a meztelen lányokról. Sok kritika érte a művészi megörökítésnek ezt a formáját, aminek Kruppa Judit is – saját értelmezésében – vétlen áldozata volt. „A szoborkészítés a filmben, ami miatt a Skála-szerződés is majdnem befuccsolt. Belecsöppentem valamibe, amiről azt sem tudtam, mit is csinállok valójában. (...) Emiatt engem akkor behívatott Berecz elvtárs²⁸¹ a Fehér Házba, a pártközpontba és beszélgetnem kellett vele. Ugyan nem is értettem a lényegét a dolognak, hogy miért. Megkérdezte, hogy vagyok, mondtam, köszönöm, jól.” Cenkvári nem vett részt a szoborkészítésben, véleménye azonban még Kruppa Juditénál is keményebb: „Az a gátlástalanság és bunkóság, nem tudom minek nevezni, az a férfiúi bunkóság volt, hogy olyan szinten eszközként, bábként kezelték ezeket a lányokat, hogy ez egyszerűen fölháborító.”

Cenkvári Éva az interjú során többször kiemelte a lányok kiszolgáltatottságát és alárendelt helyzetét: „Azt se tudta az ember, mit ír alá” – mondta szerződésekről. „Átjáróház volt a mi öltözőnk. Oda csak az nem jött be, aki nem akart. Márpedig nagyon sokan be akartak. Az utolsó kótyonfitty fotósnaik fölkent fickó, csak úgy belibegtek, ohne zsanír, az senkit nem zavart, hogy egy

szál bugyogóban állunk ott. Tehát tárgyaknak, eszközöknek, mondhatnám, robotoknak szántak bennünket. A tapintatnak árnyéka sem volt. Ez volt az egészben számomra a legfelháborítóbb, hogy kifejezetten, nem akarok csúnya szót használni, mondjuk, inkább eszköznek tekintettek bennünket a saját kis pecsenyékük sütögetéséhez.”

Versengő emlékezetek – konklúzió

Természetesen nem a szépségverseny az egyetlen olyan esemény az 1980-as évek Magyarországnak hétköznapi világában, mely a versengő emlékezetek terepeként figyelemre érdemes. E történettel azonban ábrázolhatóvá válnak nemcsak a korabeli pre-vállalkozói világ visszasságai, hanem az erkölcsi közbeszéd is olyan kérdésekben, mint például, hogy áruba bocsátható-e a szépség, és hogyan jeleníthetőek meg a korabeli társadalmi elvárások egy fiatal leánnyal szemben.

Magánörömök, közállapotok

A SZEXUALITÁS ÁBRÁZOLÁSA A '80-AS ÉVEK

MAGYAR FILMJEIBEN²⁸²

A meztelenség és a szeretkezés megmutatásának „hogyanja” értékeli azt a világot, amelyben a művek készültek – egy adott időszak filmjeit a szexualitás kontextusának és látványának szempontjából vizsgálva kirajzolódik a korszak értékrendszere e téren. Az 1980-as években készült, a meztelenséget, a szerelmi együttlétet és a nemi aktust ábrázoló filmek sorából két témát emelünk ki. Az egyik a lakáshelyzettel mint akut társadalmi problémával összefüggésben megjelenő, az emberi kapcsolatok kiüresedését érzékeltető szexualitás, a másik pedig a szocialista rendszer kritikájaként, az intolerancia megfogalmazásaként funkcionáló másság ábrázolása két filmben (*Egymásra nézve*, 1982; *Mielőtt befejezi röptét a denevér*, 1989). A művek elemzésekor a korabeli kritikák, recenziók, a filmeket övező sajtóvisszhang alapján két kérdésre keressük a választ: mi volt a szerepe a szexualitás ábrázolásának a Kádár-korszak utolsó évtizedében, illetve hogyan reagált a sajtó a téma egyre nyíltabb és tabukat döntögető bemutatására.

Természetesen a közönségnek nem kellett az 1980-as évekig várnia, hogy magyar filmben meztelen testet láthasson. Az első bátor jelenetek között találjuk az 1966-os *Harlekin és szerelmese* című filmet,²⁸³ amelyben a Balatonon vitorlázó fiatal pár női tagja vetkőzik ki fürdőruhájából – igaz, csak pár pillanatra, ám Sáfár Anikót különböző nézőpontokból lehet látni. Két évvel később *A veréb is madárban*²⁸⁴ is felvillan egy félig, majd a függöny mögötti homályban egészen meztelen női test, méghozzá egy tihanyi száloda sztriptízbárjában. A film a valutaéhes Magyarországról készült szatíra, a hazalátogató disszidens minden óhaját kiszolgáló vendéglátóiparon élcelődik. Az emlékezetes sztriptíj jelenetben a vetkőzőszámot csak a nyugati

valutával rendelkező vendégek nézhetik végig. „A forintért vásárolt jegyek innentől nem érvényesek” – jelenti be a konferanszié, mikor a táncos a cipzárát kezdi lehúzni. „Búcsúznunk kell azoktól, akik jegyüket cseh koronában, NDK márkában vették meg” – szól a következő felszólítás, s még mielőtt a fedetlen keblek láthatóvá válnának, így fordul a nézőtéren ülő külföldiekhez: „Meg kell válnunk a dinárral és a rubellal fizető vendégeinktől.” Míg *A veréb is madárban* a meztelenség a Kádár-kor építő kritikájaként a paródia

része, egészen más a funkciója Jancsó Miklós rendezéseiben, ahol a kiszolgáltatottság érzését fokozza, vagy az ornamentika részét képezi, illetve Huszárik Zoltán *Szindbádjában*,²⁸⁵ ahol a kalandor férfi csapongó szerelmi emlékeinek látványához, a „szép tematizálásához”²⁸⁶ tartozik.

Az 1970-es évek vége, az 1980-as évek eleje „sűrűsödési pont” a magyar filmben a szexualitás reprezentációja szempontjából.²⁸⁷ Az 1970-es évek végétől egyre több olyan film készül, amely a testi együttlétet a korábbiakhoz képest nyíltabban mutatja. Nem csupán a szexualitás szabadosabb filmre vitéléről van szó, hanem a férfi-nő viszonyt a testi érintkezésre, a testi szerelmet pedig a nemi aktusra való leszűkítésről. A szocialista rendszer utolsó harmadának kezdetén a szexualitás témája alkalmasnak bizonyult a személyes életter nyomasztó jellegének és a kapcsolatok kiüresedésének ábrázolására.

Az, hogy a filmekben milyen mértékben kap teret az erotika, egyik fokmérője is a fogalom átalakulásának a közbeszédben. Ugyanakkor jellemző a Kádár-kor sajtónyilvánosságára, hogy a korabeli kritika a meztelenség és a nemi aktus naturálisabb látványára – az elemzett filmek recepciójában – alig,

szinte csak mellékes megjegyzésekben reagált. A leszbikus történetet elbeszélő *Egymásra nézve* (1982) című film kapcsán pedig a szóhasználat, a jelenség megnevezése is problémát jelentett.

A korszak

A Kádár-rendszer több mint harminc évének belső mozgásait nyomon követhetjük aszerint is, hogy a filmek az élet mely színtereit helyezik középpontba. Melyek a kommunikáció jellegzetes helyszínei, és ezzel összefüggésben milyen a szereplő és a környezet viszonya? A 1960-as évekhez képest az 1970-es években jelentős változást figyelhetünk meg ebből a nézőpontból. „A hatvanas évek cselekvő filmhőseit a hetvenes években csellengő árnyalakok váltják fel; a kallódó, válságba jutott felesleges emberek sorsa a leggyakrabban visszatérő motívum a korszak filmművészetében.”²⁸⁸

Az 1960-as évek filmjeiben a cselekmény színterét a szereplők társadalmi funkciókhoz kapcsolódó tevékenysége jelölte ki. Az 1970-es évektől a hétköznapi életvilág színterei válnak meghatározóvá. A 1960-as évek filmjeinek szereplői többnyire cselekvő, aktív hősök, míg az 1970-es években a körülmények hatalma és a passzív, tehetetlen figurák jelenléte a domináns.²⁸⁹ Az 1970-es évek „tipikus hőse a holtpontra jutott, elbizonytalanodott ember”, a filmek gyakran krízishelyzetbe jutott egyénekről mondanak el történeteket.²⁹⁰ Ugyanakkor az 1970-es évek közérzete, a passzív, a körülmények hatalmának kiszolgáltatott egyén témaköre a következő évtized elején is tovább él. A kiábrándultság és a kilátástalanság állapota legalább három tematikában jelenik meg az 1970-es évek második felétől: a „kallódó hősöket” (pl. *BÚÉKI*, 1978; *A kis Valentino*, 1979); az „ötvenes éveket” (pl. *Angi Vera*, 1978; *A ménesgazda*, 1978; *Napló gyermekeimnek*, 1982; *Egymásra nézve*, 1982);²⁹¹ valamint a „lakásproblémát”, egyúttal a család válságát tárgyaló filmekben (pl. *Ajándék ez a nap*, 1979; *Családi tűzfészek*, 1979; *Panelkapcsolat*, 1982). E művek általános, műfajuktól és stílusuktól független jellemzője a világképükben megjelenő perspektívátlanlás, a főhősök kilátástalan helyzete, az illúzióvesztettség.²⁹² Mindez számunkra most azért érdekes, mert a testiség és szexualitás ábrázolása fontos szerepet kap ennek a világképnek a kifejezésében.

A kommunikációs zavarok jól kiemelhetők a férfi-nő kapcsolat testi érintkezésre redukálásával. Az aktus marad az egyetlen összetartó cselekvés, a testi együttlét az utolsó – sikertelen – próbálkozás a kommunikációra (*Ajándék ez a nap*, 1979; *Könnyű testi sértés* 1983; *Eszkimó asszony fázik* 1983; *Őszi almanach* 1984; *Falfúró* 1985). Az *Egészséges erotika* (1985) pedig a meztelenség látványát és a kukkolást arra használja fel, hogy a hatalom és az egyének közötti beszédképtelenséget ábrázolja, illetve kigúnyolja a hatalom képviselőinek idióta, kisstílú magatartását és kommunikációs impotenciáját.

A lakás, a férfi és a nő

Három filmen keresztül mutatjuk be, hogyan járul hozzá a testi kapcsolat, a sexualitás megmutatása a magánszféra élehetlen színtereinek és a reménytelen, üres emberi viszonyoknak a kifejezéséhez. Az *Ajándék ez a nap* (Gothár Péter, 1979), a *Könnyű testi sértés* (Szomjas György, 1983) és a *Falfúró* (Szomjas György, 1985) című filmekben a meztelenség és a szeretkezés hiányként és lefokozásként jelenik meg: a szerelem, a közös élet, az érzelmek helyett az individuum elszigetelődéseként. A privát életvilágok nyomasztó állapotának, a szereplők kilátástalan helyzetének groteskségét erősíti a nemi aktus látványa: funkciója a sivár, érzelem nélküli kapcsolatok és a zárt élethelyzet kifejezése.²⁹³

Az 1970-es évek végétől több filmben is összekapcsolódik a lakhatásért folytatott küzdelem, valamint a zárt személyes élettér groteszk ábrázolása a szeretkezések korábbiakhoz képest nyíltabb megjelenítésével. A „lakásügy-be” képesek az alkotók az egyén nyomorúságos helyzetének társadalmi meghatározottságát belesűríteni. A korszak filmjeiben a lakás több mint szociális probléma: a lefokozott életminőségű individuum élettére és az elidegenedett emberi viszonyok terepe. Az *Ajándék ez a nap* című 1979-es film egyik kritikusa írja: „A lakáshiány társadalmi súlyosságú, s az egyén életlehetőségeit szinte totálisan szegényítő, eltorzító probléma...”²⁹⁴

A szocialista állam alkotmányos szinten deklarálta, hogy mindenkinek joga van a lakáshoz.²⁹⁵ A tanácsi lakáselosztás elveiben az állam gondoskodó funkcióját szimbolizálta, azonban az állam lakáskiutaló tevékenysége, amely

a tanácsi osztályokon zajlott, inkább olyan helyként jelent meg a visszaemlékezésekben, ahol különféle taktikákat, stratégiákat kellett alkalmazni a lakáshoz jutáshoz. Az 1980-as évek elejére a lakásszerzés taktikáinak széles lett a palettája: egyesek eltartási szerződést kötöttek,²⁹⁶ mások szövetkezeti lakásba, OTP-öröklakásba fizettek be, de előfordult a látszatváltás²⁹⁷ is. Az 1956-os lakásrendelet²⁹⁸ hatálybalépésétől kezdve nem az „igényjogosultságot”, hanem az igénylő lakáskörülményei alapján a „rászorultság mértékét” vizs-

gálták, mely utóbbi fogalom nem volt meghatározva. Ennek az eljárásnak az abszurditását mutatja meg többek között Tarr Béla *Családi tűzfészek* című dokumentum-játékfilmje.²⁹⁹ Ezen nem változtatott az 1971-es lakásrendelet sem, amely a lakáskiutalást meghatározott jövedelemszinthez, illetve szociális helyzethez kötötte, s a lakáskiutalásoknál a gyerekszám lett az egyik meghatározó szempont.³⁰⁰

Elemzett filmjeink közül az *Ajándék ez a nap* iskolapéldája a lakásért folytatott küzdelemnek. Amikor a főhősnő, Irén fiktív lakáscseréjét intézik, az ügyvédnő azt tanácsolja neki, „vállaljon be” két gyereket, mert arra kapna hitelt. Irén közli, hogy a barátja nő, mire az ügyvédnő azt mondja, kár, mert Irén már amúgy is az utolsó pillanatban van. Nem a biológiai órája, hanem az OTP szempontjából, harmincévesen még éppen kap hitelt. A lakás megszerzéséhez szükséges ügyeskedések, mindennapi gyakorlatok tipikusan olyan tevékenységek a szocialista időszakban, amelyek kevésbé jelennek meg az írásos forrásokban, a filmekben és a visszaemlékezésekben azonban igen.

Házastársak – árnyékban

Karady
minden mennyiségben

Az utolsó kívánság

Huszezer forintos
rejtvenypályázat

Sodródás, kilátástalanság – a történetek

Az *Ajándék ez a nap* (1979) főszereplője, Irén, óvónő. Szeretőjének, Attilának felesége és két gyereke van. Irén célja az öröklakás, mintha életének minden problémáját megoldaná a saját tulajdonú összkomfortos lakás. Úgy véli, a lakás megszerzésével a férfi is az övé lesz. Eltartási szerződést kötött egy öreg nénivel, az ő halálával indul a történet. A félkomfortos lakást eladják egy jobb öröklakás reményében, amely Budapest frekventált részén, a XII. kerületi Kakukk utcában van. Az OTP-kölcsönhöz azonban Irénnek kényszerházasságot kell kötnie Attila haverjának segítségével. Az épphogy csak lakható állapotú épülethez kompromisszumok és egyre zavarosabb férfi-nő viszonyokon keresztül vezet az út. Irén a szeretőjével szeretne élni, a férfi azonban nem szívesen mozdul a családi biztonságból, az OTP-férj viszont bekvártélyozza magát a lakásba, és karácsony estéjén kicsikar tőle egy szeretkezést, ráadásul a nőnek még az ingatlant umbuldázó építésvezető közeledését is vissza kell

vernie. Gothár Péter első játékfilmjének szereplői belebonyolódnak a lakás-szerzés kusza folyamataiba, és észre sem veszik, hogy közben kiüresednek és tönkremennek addigi kapcsolataik.

A *Könnyű tesi sértés* (1983) című film egy szerelmi háromszög története szerelem nélkül, amelyben az érzelmi kötődéseket a kényszerű együttélés helyettesíti. Főszereplője, Csaba a börtönből szabadulva haza szeretne menni, de otthon a feleségének új barátja várja. Éva és Miklós összeköltözött, míg ő a büntetését töltötte, és Csaba csak hosszas vita és huzavona után foglalhatja el legálisan a lakás egyik szobáját. E kényszerű együttélés felőrli és egyúttal átrendezi a viszonyokat a nő és a férfiak között: Csaba alkalmi kapcsolatát egy pincéernővel arra használja, hogy dühítse a szomszéd szobában hallgatózó párt, később Éva szeretkezik Csabával, de kitart Miklós mellett. Csabát a film végén újra elítélik – az állapotos Éva kíséri el a börtönbe.

Szomjas György másik filmje, a *Falfűró* (1985) egy új panelházban játszódik Újpalotán, itt él a főszereplő, Géza és felesége két ikergyerekükkel. Géza esztergályosként dolgozik, felesége otthon van gyesen. A férfi felrúgja addigi életét: a gyárat otthagyja, majd a családját is, és néhány lakással odébb, a liftben megismert „jó nőhöz” költözik. Géza falfűró vállalkozásba kezd, mivel a panelházak betonfalába nem lehet csak úgy beverni egy szöveget. A lakótelepi élet mindennapjait megismerve bontakozik ki előttünk egy másik vállalkozás is: a gyesen lévő kismamák férfi vendégeket fogadnak. A történet végén Géza visszamegy családjához, a „jó nő”, a kétes hírű „kismamaklub” tagja pedig elköltözik.

Zárt terek – a magánszféra helyszínei

„Ott szeretném, ahol majd együtt fogunk lakni” – mondja Irén a rajta fekvő Attilának az autóban, aki viszont türelmetlen, nem akar várni, és a Ladában szeretkezne. Az *Ajándék ez a nap* szeretőinek nincs hol élni, nincs hol szeretkezni. Mire Irén megszerzi a lakást, vége a kapcsolatnak. A *Könnyű testi sértés*ben túl sokan vannak a lakásban, a szorult helyzet nem teszi lehetővé az intimitást, viszont kitűnően alkalmas egymás (szexuális) ingerlésére. A *Falfűró*ban van lakás, van család, a férjnek viszont elege lesz mindenkiből, de nincs hová menekülnie – ugyanazon lépcsőház lakótelepi vampjánál talál

menedéket. Mindegyik filmben fontos szerepet kapnak az enteriőrök, a privát szféra szűk terei. A *Falfúró* a lakótelep, a lépcsőház, a presszók világából nem lép ki; a *Könnyű testi sértés* fő helyszíne a VIII. kerületi kétszobás lakás; az *Ajándék ez a nap* helyszínei változatosabbak, de a legtöbb jelenet itt is belsőben játszódik, a szűk terek, a telített képek és a szereplőkre tapadó kamera a bezártságot, a fullasztó akváriumi érzést erősíti.

A perspektíva nélküli szereplő, akinek mozgástere rendkívül korlátozott, az 1970-es évek második felében és az 1980-as évek elején készült magyar filmek jellegzetes motívuma. „Ezek a filmek a körülményeknek az emberek feletti dominanciáját ábrázolják” – fogalmazza meg Kovács András Bálint a korszak tipikus életérzését.³⁰¹ A külvilág hatalma az egyén felett szociális problémaként (nincs hol lakni) jelentkezik az említett filmekben. A körülmények szociológiai igényű ábrázolása, egyúttal az ettől való eltávolítás mindhárom filmben jelen van. Az eltávolítás eszköze a groteszk ábrázolás, mely „úgy absztrahál, hogy közben őrzi, sőt erősíti a hétköznapiok realista, részletező leírását”.³⁰² A „részletező leírás” hangsúlyos részei a meztelenség és a szeretkezés.

Hol hogyan kivel? – a lefokozás eszközei

Autóban, félig kész lakásban a munkások által otthagyt üres sörösüvegek mellett, konyhakredencen – bárhol, zavaró, elidegenítő körülmények között. A szeretkezés magasztossága lefokozódik, az együttlétet nevetségessé teszik a groteszk helyzetek. A *Könnyű testi sértés*ben a villogó és zúgó neon a szeretkező pár jelenetének háttérfénye és zaja, miközben a szomszéd szobában a volt feleség és új szeretője hallgatózik, majd a hanghatások alapján ők is kedvet kapnak az együttlétre. A *Falfúró*ban hasonló elidegenítő hangeffektusok szövik át a szeretkezések jeleneteit. Nem a kék hangjai helyettesítik a kék képét (mint ahogy filmekben oly sokszor látjuk), hanem az idegen hangforrások vagy maga a fúrógép látványa. A házaspár reggeli együttlétét rádióreklám kíséri: „Hamburger”, halljuk, miközben Géza ráfordul feleségére. Egy másik jelenetben a melodráma hősné deheroizálása teszi nevetségessé Géza és a lakótelepi vamp szeretkezését. Míg az egyik szobában a falfúrás megszakító Géza a „jó nő” elcsábításával van elfoglalva, a másik szobából áthallatszó

tévésorozat, az *Álarcos* párbeszédei és zenéje uralja a hangsávot. A kalandfilm és a szeretkezés párhuzamos vágása közben a film végképp elveszi a „szerelmi” együttlét minden pátosztát, és tovább fokozza az iróniát és a groteszk hatást, amikor Géza véletlenül beindítja lábával a fúrót.

A szeretkezések „megesnek”, a cselekmény szempontjából nincs előkészítésük és nincs következményük. Nem a történet csúcspontjai, funkciójuk a szereplők és a körülmények viszonyának jellemzése: „úgy szeretkeznek, mint a testi szerelem analfabétái. (...) az aktus feltárja, hogy nincs, már nem lehet közük egymáshoz”.³⁰³

Kivel? Nem feltétlenül azzal, akihez a történet szerint tartozik a nő/férfi, hanem azzal (is), akihez sodródik. Miért? Megszokásból, mások bosszantásából, beletörődésből. A három filmben kétszer látunk férjet és feleséget együtt háltni – az egyik kényszerűségből, a másik rutinból történik. Az *Ajándék ez a nap*ban Irén csak azért megy férjhez, hogy OTP-kölcsönt vehessen fel, férje viszont nem tartja a megállapodást és hozzáköltözik. Egy lidérces karácsony éjszakán megjelennek a „férj” vidéki szülei, és ők – ahogy ezt kell – együtt hálnak. „Örület” – motyogja Irén, miközben enged a férfinak, mi mást is tehetne kiszolgáltatott helyzetében. A *Falfúró*ban Géza és felesége a napi rutinba illesztett rutin szeretkezést bonyolítja ébredéskor. „Mindenki, mindenki” – szól közben a rádióból a reklám.

A filmek recepciója

E filmeknek természetesen nem főtémája a szexualitás, a korabeli kritikák számunkra most mégis abból a szempontból érdekesek, hogyan reflektáltak a filmekben ábrázolt szexualitásra, illetve hogyan nem reflektáltak a testiség megjelenítésére. Érdemes ugyanis előjáróban kiemelni, hogy szinte egyáltalán nem reagáltak rá, nem tértek ki a meztelenség a korábbiakhoz képest merészebb, nyíltabb megmutatására. Mintha nem láttak volna semmi „olyat”, vagy épp ellenkezőleg, a „megmutatás” magától értetődő lett volna a Kádár-korszak évtizedeiben.

Az *Ajándék ez a nap* recepciójában mindenekelőtt a lakásprobléma és „a legszemélyesebb emberi kapcsolatok elsivárosodása”³⁰⁴ dominál. A kritikák

sokáig rejtve maradt, már-már pokoli bugyrainak feltárására.” Az újságíró mondataiból kiderül, hogy a filmeknek fontos szerepük volt a társadalmi problémák tematizálásában, még ha a kritikus túlzásnak is találta a film által felrajzolt állapotot. „...ez a világ: de vajon a valóságban is ennyire képtelen ajtó-ablak kinyitására, valamiféle világosság beengedésére?”³⁰⁷

A testi érintkezés kapcsán nem a meztelenség és a szexualitás ábrázolása kerül előtérbe, hanem az a morális állapot, amit a film közvetít. „Ebben a világban a szerelem az egymásra mászás örömtelen, kettős rángatódzása.”³⁰⁸

Természetesen nem generális szabályról lévén szó, más film esetében találunk a szeretkezésekre vonatkozó nyíltabb újságírói megfogalmazást. A szerelmiháromszög-történetet elmesélő *Eszkimó asszony fázik* (1983) című filmet elutasító kritikus írja az egyik főszereplőről, a Méhes Marietta játszott szőke vampról: „A hölgy zeneileg definiálható vonzerejével tehát nem érdemes foglalkoznunk. (...) Marad a másik lehetőség: a szexuális vonzerő. (...) Gyakran analerotikus kívánságai nyílt színen többszörösen és alaposan kielégítettnek a két férfi főszereplő részéről; csak épp a közönséggel nem képes elhitetni

ugyanakkor kiemelték, hogy nem a lakásproblémáról szól a film, hanem annak apropóján sorsokról, kapcsolatokról. „Megint egy film, mely a lakáskérdésről szól. Megint egy film, amely *nem* a lakáskérdésről szól.”³⁰⁵ Jól mutatják a korabeli írások, hogy a „lakáshelyzet” a közbeszéd tárgya. Erről a helyzetről „nem tudomást venni, és valamilyen módon nem beleszőni a történetbe szinte lehetetlen.”³⁰⁶ Számos kritika megfogalmazta, hogy „a lakáshiány problémáját több magyar film használta már fel hétköznapi valóságunk legmélyebb,

erotikus vonzerejének törtrészét sem.”³⁰⁹ A testek szép, szerelmes ölelkezésének ebben – akárcsak a már szóba került többi – filmben sincs nyoma. A diszharmónia és az agresszivitás határozza meg az aktusokat, aminek elhárítását olvashattuk a cikkben.

Jellegzetes magatartás, szinte elvárás, hogy a filmről és a szereplőkről a kritikus erkölcsi ítéletet fogalmazzon meg. Az *Eszkimó asszony fázik* másik kritikusa számára érthetetlen, hogyan kaphatott a film díjat a Filmszemlén. Ha nem adott volna a zsűri a filmnek díjat, „megóvnák a közönséget az egyéni ízlés rossz irányba történő fejlődésétől.”³¹⁰ Visszatérve az *Ajándék ez a nap* kritikai fogadtatásához, érdemes a főhősnő, Irén megítélését kiemelni. Többen sajnálatra méltó, kiszolgáltatott, gyenge figurának látják. A nő megalázkodik, feladja nőiségét, „korunk viszketege magával ragadja”, mikor összkomfortost lakást szeretne. „Mint tudjuk azonban, manapság a magányos nők helyzete nem szokott egykönnyen megoldódni.” Ezért a szerető, Attila „a házasság örömeit a hiszékeny lány ágyában már jó előre leszakasztgatta. Persze nem lehet letagadni, hogy ez Irénnek ugyanúgy örömeire szolgált, habár az átmenetiség és megoldatlanság rossz ízével elkeveredve.”³¹¹ Figyelmeztetésnek hangzik az egyik kritikus véleménye: „Ha valaki a harmadik X előtt nem megy férjhez, később már nehezebben válogathat.”³¹² Úgy tűnik, csak a családban, házasságban élő nőt tartja teljes értékűnek a kritikák egy része, az önálló nő egzisztenciateremtési kísérleteit nem fogadják empátiával.

A *Könnyű testi sértés* fogadtatása vegyes képet mutat, elsősorban a film újszerű vizuális és dramaturgiai megoldásai miatt. A lakásprobléma már csak elvétve jelenik meg a cikkekben (az egyik recenzió címe például: „Kéves a lakás, sok a szerelem”³¹³). A számos dicsérő írás mellett Szomjas színváltásai, megismételt beállításai, áldokumentum-riportjai – mely módszert a *Falfúróban* is alkalmazza – több kritikusban ellenállást váltottak ki. „Egy kicsit idegesítő szín- és hangdramaturgiával igyekszik meg nem történné tenni a már megtörténné. (...) Színszűrő dramaturgiai húzás nem old meg emberi problémákat” – olvashatjuk az egyik írásban,³¹⁴ amelynek szerzője azt sugalmazza, ha deviáns személyekről szól a film, valami megoldást kellene felmutatnia. Hasonlóan az *Ajándék ez a nap* recepciójához, ebben az esetben is az emberi viszonyokat jellemző általános értékválság fogalmazódik meg leggyakrabban. Mit kezdjünk a filmben felrajzolt társadalmi közeggel és szerelmi

háromszöggel? Mivel a történet a VIII. kerület sajátos világában játszódik, a kritikák egy része szívesen lokalizálta a filmben megjelenő problémákat, mintha a társadalomnak csak mellesleg, érintőlegesen lenne része a „lumpen világ”. „Az egész téma mégis épp olyan periférikus marad, mint hősei. Nem arról van szó, hogy nem létezik ez az életforma (...). De mindez nem természetes állapot, nem magától értetődő szituáció, nem a »dolgozók rendje.«” A szexualitás ábrázolására tett kevés reflexió is ebben a gondolatkörben marad: „a hősök olyan rétegből jönnek, melyben a zavaros erkölcsi és szexuális szituáció szinte természetesnek számít.”³¹⁵

A korabeli kritikák jelentős részében,³¹⁶ amennyiben szóba kerül egyáltalán a szexualitás filmes megjelenítése, nem az ábrázolás „milyensége”, esetleges merészsége, a látvány a vélemények tárgya, hanem az, hogy a szereplők viselkedése elfogadható-e vagy elítélendő, illeszkedik-e a rendszer erkölcsi elvárásaihoz vagy azon kívül esik.

Kitérő

Az általunk elemzett korabeli filmek közül a *Falfúró* az egyetlen, melynek recepciótörténete máig is elnyúlik. A film egyik témájához kapcsolódó vita internetes fórumon zajlott, és arról szólt, hogy a gyesen lévő anyukák tényleg kuplerájt működtettek-e az 1980-as évekbeli lakótelepen. A filmben Géza Gyula nevű barátjával a lakótelepi presszóban latolgatja, milyen munkalehetőségeik lehetnének, miközben a narrátor „rossz nőként” beszél a „kövér, pornós-presszós Katiról”, akihez „vezető férfiak” járnak. Egy orvos meg mások, családapák. Ez a nő „rohasztja a családi életet. Hatására terjed az alkoholizmus, üzletében miatta verekednek össze az egykor szolid emberek, és elisszák a családjukat illető keresetüket. (...) A Te meg én presszóban bonyolították, az volt a jelszó, hogy hány cukorral kéri a feketét. A gyese csak csinálták. Aztán az egyik srác megismerte a felesége papucsát, így robbant ki az ügy.”³¹⁷ A filmben a gyesen lévők többféle női szerepben is megjelennek. Egyrészt Géza felesége, Erika hűséges feleség, „átlag gyese” anyuka, aki kifárad az ikergyermekekkel kapcsolatos teendőkből. Néha unatkozik, ezért a szomszédasszonyra bízta a gyerekeket, hogy moziba mehessen. Azok az unatkozó anyukák pedig, akik nem tudnak mit kezdeni az idejükkel, bordélyt

rendeznek be, és míg a kuncsaft érkezik, addig a másik anyuka vigyáz a gyerekekre. Ők testesítik meg a rossz nőt, ők a „deviáns anyák”. Éva, a váratlanul megismert bombanő szimbolizálja Géza életében a rendkívüliséget, a kacér-ságot, az izgalmat, a kitörést a mindennapokból. Az egyik filmkritikus leegyszerűsítve szerepét csak „refinált prostituátnak” nevezi.³¹⁸

Marinov Iván a városi legendákról szóló oldalán³¹⁹ egyrészt azt a témát járta körbe, hogy a gyese kupleráj legendája mennyiben rokonítható a jelbeszéd szempontjából a Gerbeaud presszó legendájához. (Ez utóbbi arról szólt, hogy a Gerbeaud-ban öreg hölgyek, ha fiatal fiúkat akartak felcsipni pénzért, akkor bizonyos fajta süteményt kellett rendelniük, vagy az evőeszközöket meghatározott módon elrendezniük az asztalon.) Másrészt az újságíró 2010-ben felkereste a film alkotóit, hogy az eset valóságalapjáról kérdezze őket. A művészek óvatosan fogalmaztak, a rendező megmosolyognivalónak találta, hogy a film bemutatása után jóformán minden városban hasonló jelenségre hívták fel a figyelmét. Fekete Ibolya hangsúlyozta, hogy őket a történet megalkotásának folyamata érdekelte elsősorban. A hozzászólók számára viszont a valóságreferenciája miatt érdekes a kupleráj története: egyáltalán megtörténhetett-e a közerkölcsökkel ütköző eset. A hozzászólók egyrészt a jól informáltságukat mutatják, talán a lakótelepi bordély bizarr történetében szeretnének többen magukra ismerni: „Salgótarján, Kemerovó-lakótelep (ún. plató), Tajga Teázó. Minden szóbeszéd alapja innen való, itt valóban megtörtént a sztori és a bukta.”³²⁰ Mások szerették még elrettentőbb elemekkel kibővíteni a történetet, amelyben öngyilkosság is szerepel, és rendőr is érintett: „Erre felénk anno valóban történt valami hasonló. Az ügyből kifolyólag több öngyilkosság is történt a lakótelepen mindkét nem részéről. Egy szem akkori rendőr barátom nem volt hajlandó mesélni az ügyről, mert felesége révén ő is érintett volt.”³²¹

Az egyik hozzászóló elbeszélésmódja már-már balladaszerű. Az ő történetében az egykori kupleráj negatív hatása egy betegen született gyermek sorsában jelenik meg: „ez a történet tényleg igaz Pécsen történt / ismerem is a fickót fater munkatársa / a nagypál családról van szó / a fickó bement a presszóba hallotta havertól hogy mi megy ott, kérte is a kávé, kapja a fényképeket, oszt ott van a feleségének a papucs amit helsinkiből hozott neki / azt mondja ezt kérem / úgy megruházta az asszonyt, majdnem elment a zolika / kicsit hülye is maradt, csak a tetkókkal foglalkozik.”³²²

A másság és a Kádár-rendszer

A Kádár-rendszerben egyetlen játékfilm készült, amely két nő szerelmi történetét állítja középpontba. Makk Károly rendezése, a szerelmi melodráma jellemzőit is magán viselő *Egymásra nézve* 1982-ben készült, de történetét 1958-ba helyezve beszél a rendszer másság iránti intoleranciájáról. A homoszexualitás thriller-elemek között jelenik meg Tímár Péter 1989-es *Mielőtt befejezi röptét a denevér* című filmjében, ahol a negatív szereplőben összekapcsolódik a hatalom erőszak-szervezetének megjelenítése a homoszexualitással, a fiatal fiú iránti szerelemmel.

Egymásra nézve (1982)

A paternalista államban a magánéletre vonatkozó prűd hivatalos normarendszerbe nem tartozhatott semmiféle másság. A szocialista időszak nyilvánosságában a nem heteroszexuális szerelem és erotika deviánsnak és tabutémának számított. Azonban míg a homoszexualitásnak 1966-ig büntetőjogi felelősségre vonás lehetett a következménye, a lesbikusságnak nem. Nemrégiben jelent meg az *Eltitkolt évek* című kötet – már maga a cím is beszédes! –, amely lesbikus identitásukat a szocialista időszakban vállaló nőkkel készített életútinterjúkat tartalmaz. Az élettörténetekből sajátosan rajzolódik ki a szocialista korszak hatalmi rendszere, az olvasó megismerheti azokat a félnyilvános tereket (pl. az Ipoly mozit), ahol lesbikus identitású nőknek alkalma nyílt találkozni, ismerkedni, közös programokat szervezni.³²³ Borgos Annának, a kötet egyik szerzőjének bevezetője szerint a lesbikus identitás a szocialista időszakban a túrt kategóriába tartozott. Ezt támasztja alá az is, hogy készülhetett olyan film, amely – bár politikai kontextusba ágyazva s tragikus végkifejlettel – két nő szerelmét ábrázolta. Makk Károly *Egymásra nézve* című alkotására az *Eltitkolt évek* című kötetben az egyik nyilatkozó úgy emlékezett, mint ami segített neki a saját életútját megérteni. „Óriási áttörés volt a (...) film, az *Egymásra nézve*. (...) Tudom, hogy nagyon sokan megnézték, és társasági téma volt. A film nagyon jó volt, (...) politikailag is bátor volt. (...) A lesbikusság mellékes volt, de elfogadták.”³²⁴

Az *Egymásra nézve*³²⁵ két értelem-ben is tabusértő film: 1958-ban játszódik, és lesbikus történetet beszél el. A történetben a forradalom utáni megtorlásra természetesen nincs, nem is lehetett utalás. Mégis e szempontból is kivételnek tekinthetjük, hiszen alig készült film a Kádár-rendszerben, amely ebbe az időszakba helyezte a cselekményét, s ráadásul hazug, erőszakkal teli és intoleráns rendszernek ábrázolta azt.

A film története szerint Szalánczky Éva újságíró nő Budapesten kap állást egy lap szerkesztőségében. Szerelmes lesz kolleganőjébe, Líviába, aki férjes asszony. Vidéki riportútjuk után Éva őszinte cikket ír az erőszakos téesszervezésről, ezért távoznia kell a szerkesztőségből. Lívia is beleszeret Évába, emiatt féltékeny katonatiszt férje rálő a fürdés közben. Az asszony megbénul, Évát pedig a nyugati határnál szökés közben lelövik a határőrök.

Szalánczky Éva a filmrendező korabeli nyilatkozata szerint „dupla perverzió” szorításában él: egyrészt a hasonneműekhez vonzódik, másrészt képtelen hazudni, sőt akár kompromisszumokat kötni.³²⁶ A *Pesti Műsor* újságírója szerint az, hogy Éva nem rendelkezik az igazság elhallgatásának képességével, a filmben nagyobb bűn annál, hogy nő léteire nőt szeret.³²⁷

Míg a férfias megjelenésű Éva vezetéknevvel szerepel a filmben, addig Lívia vezetéknevét nem ismerjük meg, s kinézetében hangsúlyozottan nőies. A Kossuth Rádió tudósítója szerint „egy vibrálóan igazságkereső lány” és „egy simogatásra éhes, telivér asszony” találkozásának lehetünk szemtanúi.³²⁸

A privát szféra és az állami beavatkozás

A filmben egy jelenetben kapcsolódik össze Éva magánélete és politikai véleménye. A téesszervezésről akar cikket írni, tényfeltáró újságíróként nem akarja elhallgatni az igazságot: azaz, hogy az embereket bekényszerítették

a téesszbe, s a falu hangadó személyiségeit az Astoria Szállóban győzködték a belépési nyilatkozat aláírásáról, végül sikerrel. A cikkben ez a történet nem szerepelhet, s Éva emiatt ott akarja hagyni az újságot. A Kádár-kori nyilvánosság működésének jó példája a konfliktus és annak megoldási módja: vannak tabutémák, melyek kimondhatatlanok a közbeszédben.

Amikor a felettes elvtárs értesül a cikkről, a nőt „rohadt buzeráns kurvának” nevezi, akit azonnal ki kellene rúgni az újságtól. Évát azonban közvetlen főnöke megvédi, és azzal érvel, hogy nem az ágyba, hanem íróasztal mellé szerződtette a lányt, tehát munkateljesítménye a döntő. Az *Esti Hírlap* kritikusa a magánéleti és a politikai szál párhuzamos megjelenítését azért nem tartotta szerencsésnek, mert szerinte a homoszexualitás társadalmi elfogadtatása, a tényfeltáró újságírás és az „igazság bajnoka” szerepben megnyilatkozó Éva olyan messze van a valóságtól, mint az az 1968-as párizsi diákkövetelés, hogy éjjenek éjszaka is a lámpák a közparkokban.³²⁹

A filmben még egy emblemikus jelenet ábrázolja az állam beavatkozását a magánéletbe: amikor a padon csókolózó szerelmespárt, a két nőt igazoltatják a rendőrök. Látván Lívia személyi igazolványában azt a bejegyzést, hogy házasság, a rendőr olyan hatósági személyként lép fel, akinek joga van ahhoz, hogy a tilosban járó asszonyt beárulja azoknak, akik elképzelése szerint hatalommal bírnak felette: férjének és munkahelyi főnökének: „Maga férjes asszonyként miért keveredik ilyesmibe? Ha még egyszer rajtakapjuk, hogy ilyet csinál, meg fogjuk mondani a férjének és a felettesének.” Míg Lívia, férjes asszonyként megúsza verbális agresszióval, Évát bekísérik a rendőrségre. Amikor a bánásmód ellen tiltakozni próbálna, a rendőrök azt mondják neki: „Nem vagyunk Amerikában.” Ez a jelenet a korabeli amerikai közönség körében nagy derűtséget váltott ki, legalábbis a *San Francisco Chronicle* tudósítása szerint.³³⁰

Rendőr még egy jelenetben szerepel a filmben, amikor Évát kihallgatja azután, hogy Líviára rálőtt a férje, és örökre bénává tette. A kihallgatást vezető rendőrt a leszbikus szerelem mikéntje érdekli. Kihasználva hatalmi helyzetét, próbál rákérdezni a szerelmeskedés technikájára anélkül, hogy konkrét szavakkal illethetné a tevékenységet: „Hogy csinálják egymással azt a valamit?” E jelenetben is – akár az igazoltatásnál – összefonódik a magánélet és a hatalom, a kiszolgáltatott állampolgár számára nincs menekvés a diktatúra számonkérő fogdmegdje elől.

A meztelenség és a szerelem ábrázolása

Női testet deréktól felfelé meztelenül, rögtön a film első jelenetében láthatunk, azonban kiszolgáltatottan: a lebénult Líviát mosdatják a kórházban. A magatehetetlen állapotába beletörődni nem tudó nő azt mondja, hogy ő még nem öreg, anya akart lenni, s a mozgássérültté válás ebben megakadályozta. A film nézője itt még nem sejtí, hogy a tragikus végkifejletű szerelem két nő között szövődött. Később, a két nő szerelmi jelenténél a meztelenség sejtelmes, s amikor ténylegesen meztelenséget látunk a filmben (a beteg nő mosdatását, a férj erőszakoskodását, a fürdőkád-jelenetet), az sokkal inkább kiszolgáltatottságot jelenít meg. Szilágyi Ákos *Kis magyar filmszexualológia* című, korábban már idézett tanulmányában a szexualitás ábrázolását az 1980-as évek magyar filmjeiben kétféleképpen látja: egyrészt esztétizáló, másrészt expresszív naturalistának. Ebben a filmben e két vonulat nemi alapokon különböztethető meg: az expresszív-naturalista a férfi-nő kapcsolat, az esztétizáló a nők szerelme.³³¹

A férfi-nő kapcsolat ábrázolása a filmen belül hatalmi viszonyként jelenik meg. A *Magyar Hírlap* kritikusa szerint az évezredes valláserkölcson nyugvó, determináltan férficentrikus magyar társadalmat a nyugati feministák „pasa-mentalitásként” aposztrofálnák.³³² Ezt a motívumot erősíti, hogy Lívia férje katonatiszt. A filmben a házaspár keveset beszél egymással. A hadgyakorlatról hazatérő férfi többek között így jellemezte katonáit, akikkel nem volt aznap megelégedve: „buzikurvák a Rudas fürdőben, táncdalénekesek, szteptáncosok, cigánykatonák az ócskapiacn”. A foglalkozásával a hatalmi szervezetet képviselő férfi és a felesége közötti szexualitásnak a film szerint része lehet a megerősökölés, a hatalmi játszma. Amikor Lívia közli a férjével, hogy nem szereti és Évával akar élni, akkor a férj azt feleli: „Mi lenne, ha most megerősökölálnak?”

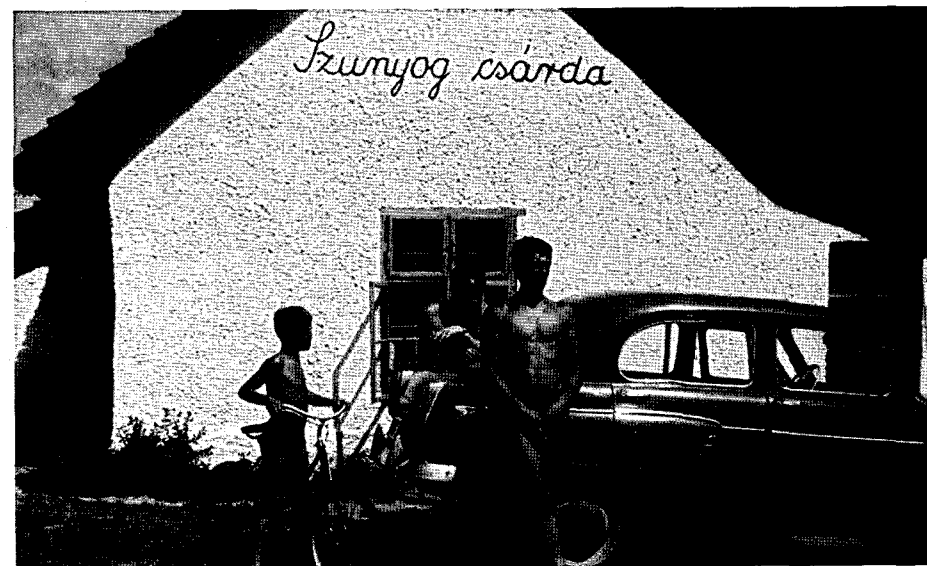
Melyek a két nő szerelmének a stációi? Lívia és Éva kapcsolatának kibontakozását a film hasonlónak ábrázolja egy heteroszexuális kapcsolatéhoz, s a korabeli kritikusok véleményét éppen ez osztotta meg. Amikor az újság szerkesztőségében egy irodába kerülnek, bemutatkozás után Lívia rögtön felteszi a lényegi kérdéseket: „Lakásod van? És férjed?”. Az értekezleten Lívia a tükörből nézi Évát, s amikor uszodába mennek, Éva ellopja Lívia bugyiját. Bár a margitszigeti sétán is izzik köztük a levegő, végül csak a karácsony előtti nap a kávézóban csókolóznak először. Ez az ábrázolásmód nem nyerte el

a film egyik elemzőjének a tetszését: „Zavar (...), hogy a csábítás a megszokványosabb és legunalmasabb dramaturgiai szabályok szerint folyik unalmas presszóbelsőkkkel, szép parkokban való sétálással, mély értelmű egymásra nézésekkel és hasonló patronokkal fűszerezve”.³³³ A *Magyar Hírlap* kritikus szerint viszont épp a megszokott dramaturgia azonos neműekre való érvényesítése a film előnye, s kiemeli azt a jelenetet, amikor az Évát játszó színésznő ököllel veri az asztalt amiatt, mert Lívia nem beszél vele telefonon, szakítani akar. Ez a spontán mozdulat az újságíró szerint azt szimbolizálja, hogy a viszonzatlan szerelemtől szenvedő akkor is nagyon szenved, ha szerelme a társadalmi normák szerint tilos és a megszokottól eltérő.³³⁴

A film recepciója

Normális – abnormalis

Az *Esti Hírlap* kritikus egy homofób viccel indította a filmről írott cikkét: „Igaz-e, hogy az a bizonyos múlt századi nagy művész homoszexuális volt? A válasz igaz – de nem ezért szeretjük!” A kritikus élcelődött a film címén is, melyet „ragozhatatlannak és megjegyezhetetlennek” tartott. A szerző távolságtartása és gúnyolódása ellenére a film értékének tartotta, hogy az egyenműek szerelmének bemutatásával a néző első kézből szerezhet információt arról, hogy e partnerkapcsolat érzelmi intenzitásában és konfliktushelyzeteiben semmiben sem különbözik a hétköznapi heteroszexuális kapcsolattól. Azzal indokolta, hogy a leszbikus szerelmet a „normálistól eltérő szexuális magatartásként” jelenítette meg, hogy bár törvényes korlátja nincs, a közvélemény nehezen tolerálja. Azt is hangsúlyozta, hogy férfi nézőként elviselhetetlennek találná azonos nemű férfiak szerelmének látványát a mozivászonon, és feltételezte, hogy a női nézők is így érezhetnek, mivel ez a szerinte a „normális szexuális magatartás természetes reflexe”.³³⁵ A *Békés Megyei Népiújság* újságírója a nők egymás közötti szerelmét „perverzításként” írta le, a filmet viszont olyan alkotásként jelenítette meg, amely a másság iránti toleranciára tanít.³³⁶ A *Népszabadság* újságírója szerint a filmben a két nő szerelme nem perverzióként van ábrázolva, hanem jogként a különbözősége.³³⁷

A Kossuth Rádió *Esti Krónikájának* kommentátora összekapcsolta a női és férfi homoszexualitás ábrázolását, rögtön bűnügyi kontextusba ágyazva a kérdést: „A tolvajt még úgy-ahogy megértjük, hiszen gyerekkorunkban mi is csentünk pajtásunktól radírt, cukorkát. De a testi fogyatéktól elhúzódnunk, mert az »más«. A homoszexuális, a buzi már egyenesen szörnyeteg a szemünkben. Csak nemrég láthattuk a *Kék fényben* azt a bandát, amely arra specializálta magát, hogy horogra kapjon homoszexuális férfiakat, majd a lakásukon véresre rugdalta, verte őket abban a biztos tudatban, hogy ezek a páriák úgysem mernek feljelentést tenni.”³³⁸

Hogyan nevezzetek?

A filmről szóló kortárs diskurzusban feltűnő, mennyire tabusítják a nem heteroszexuális szerelem elnevezését. A Petőfi Rádió *Láttuk, hallottuk* című műsorában a filmmel kapcsolatos hallgatói véleményeket gyűjtötték össze a „hasonneműek szerelméről”. A megszólalók között volt, aki sajnálta a szerelmes nőket azért, mert elítélik őket, más megdöbben azon, hogy „két egyenmű ember ennyire szereti egymást”, és idő kell ahhoz, hogy „az ember azt megeméssze”.³³⁹ A *Filmvilág* kritikus homoszexualitásnak nevezi a jelenséget,

és nemcsak a filmre, hanem a közvéleményre is reflektál, amikor hangsúlyozza, hogy ez „emberi jelenség, mely a mai magyar közmegítélés szerint bűnnek vagy legalábbis szégyenletesnek, titkolnivalónak minősül.” S e „speciális téma”, „tragikus konfliktus” magánügy. A cikkben szerepel még a „buzi” szó is abban a kontextusban, hogy Magyarországon, aki az igazságot ki meri mondani, az deviáns.³⁴⁰ A *Filmvilág* másik kritikusja szerint „rossz beidegződés” a „két asszony szerelmét” „bűnnek, betegségnek nevezni”. „A vélemények valahol a heves kiátkozás, a sanda félmosoly és az álszent sajnálkozás között mozognak. Vagy (...) a kisebbségi jogok követelésének zászlóján olvasható az egyneműek szerelmének jelszava.” A konkrét szerelmi történetet e kritikus szerint a rendező kivételes tisztelettel és megrendültséggel közelíti meg, ezt az érvet azzal támasztja alá, hogy szerinte a kölcsönös szerelem soha nem lehet bűnös.³⁴¹ A *Magyar Nemzet* cikke a megnevezéssel bajlódik, s körülírja a nők egymás közti szerelmét: „a társadalmi konvencióknak fittyet hányó szenvedély rajza bontakozik ki előttünk, egy fiatal nő képe, aki (...) a szerelemtől vallott nézeteit illetően jó néhány évvel megelőzte korát.”³⁴²

A leszbikus kifejezést a *Magyar Hírlap* újságírója használja, s rögtön definiálja is: „eleve elrendelt és biológiailag meghatározottan leszbikus – tehát a normálistól eltérő –, szerelmi és nemi ösztönök terhére hordozó újságíró-nő.”³⁴³ A *Népszava* szerzőjének interpretációja szerint bár Éva eleinte orvosokhoz, pszichológusokhoz jár, de rájön, hogy önmagát kell elfogadnia.³⁴⁴ Ezekkel a megállapításokkal összecseng a szakirodalom állásfoglalása, például az 1978-ban kiadott *Egészségügyi abc* szerint a homoszexualitás vagy öröklött, vagy szerzett. Az öröklött homoszexualitás a könyv szerint „állandó szorongással, lelki válsággal jár, gyógyíthatatlan betegség.”³⁴⁵

A „leszbikus szerelem” elnevezést a *Népszabadság* kritikusja használja, viszont abban a kontextusban, hogy szembeállítja cikkében a Rákosi-kor és a Kádár-kor filmművészetét. Ez a szembeállítás gyakori volt a korabeli diskurzusokban, hiszen a rendszer arra alapozta 1956 utáni legitimitását, hogy normatív alapon jobbnak ábrázolta önmagát (pl. gulyáskommunizmus narratíva, padláslesöprések kora véget ért) annak ellenére, hogy a keretek (pl. a sajtószabadság tekintetében) diktatórikusak maradtak. A cikk írója szerint „a személyi kultusz esztendeinek előre legyártott, prekoncepcionált valóság-szemléletével szemben” a magyar filmművészet fejlődik, ennek is bizonyítéka

Makk Károly új filmje, mely „emberi megértéssel és korszerű humanizmussal szól a valóságnak olyan kényes és mind ez ideig tilalmas jelenségéhez, mint a lesbikus szerelem problematikája.”³⁴⁶

Az *Egymásra nézve* a heteroszexuális kapcsolatokat a lakásproblémával összekötő alkotásokhoz képest a nők egymás iránti szerelmét érzékenyebbnek és romantikusnak ábrázolja, amelyben az aktus a szerelmi beteljesülést szimbolizálja. A korabeli kritikusokat zavarba hozta, hogyan lehet illendően írni a két nő szerelméről. Már a jelenség megfogalmazása során is nyelvi korlátokba ütköztek, s a cikkekben megfigyelhető az a kettősség, hogy a sztereotípiákat, előítéleteket leírják, de a másság iránti tolerancia jegyében legalább részben megpróbálják ezeket elutasítani, néhányan pedig próbálják a másságot megérteni.

Mielőtt befejezi röptét a denevér (1989)

Míg Makk Károly *Egymásra nézve* című filmjében a nők szerelmét légiesnek, áttetszőnek jelenítette meg, a Tímár Péter rendezte *Mielőtt befejezi röptét a denevér* nyomasztó képi világgal s végkifejlettel ábrázolja az (egyoldalú) férfiszerelmet, vagyis azt, hogy a nevelőapa beleszeret a tizenöt éves kamasz fiúba. A thriller műfaji elemeket tartalmazó esemény-sorozat kettős tragédiába torkollik.³⁴⁷ A közvetlenül a rendszerváltás előtt, 1989-ben készült film története röviden: a gyermekét, Robit egyedül nevelő pénztáros anyja beleszeret Laciba, aki hozzájuk költözik. A férfi beleszeret a kamasz fiúba, s amikor Róbert anyjának szavát teszi a férfi próbálkozását, a felnőttek szakítanak, majd kibékülnek. Ekkor a felnőtt férfi az anyának azt a feltételt szabja, úgy kezdhetik újra kapcsolatukat, ha néha együtt lehet a fiúval is. Az anyja leissza magát, majd öngyilkos lesz. A fiú ezután fondorlatos csellel csapdába csalva megöli a felnőtt férfit, majd apja után repül Svájcba. A film utolsó jelenetében az apa sziluettjét láthatjuk a bőrönd mellett kuporgó fiú fölött.

A rendhagyó címválasztás felkeltette a korabeli kritikusok érdeklődését. A cím Shakespeare *Macbeth*-jéből vett, nem pontos idézet.³⁴⁸ A rendező azt nyilatkozta, hogy a címválasztással a feszültségkeltés volt a célja. Hangsúlyozta, hogy számára idegen volt a homoszexuálisok világa, azonban a Kádár-

kori nyilvánosságra jellemző módon, egy éjszakai műsorban – Szilágyi János: *Halló, itt vagyok* – hangzott el az a történet, amely a film alapját képezte. A műsorba betelefonáló azt mesélte, hogy férje egyik este hazahozott gyárából egy tizenöt éves fiút, hadd lakjon náluk pár napig, mivel a gyárban aludt. Az ok az volt, hogy a fiú anyjának a szeretője le akart vele feküdni, s ő elmenekült otthonról, mivel az anyja térden állva könyörgött neki, tegyen eleget a kérésnek, nem élne túl, ha emiatt elhagyná őt a férfi.³⁴⁹

A meztelenség a filmben többnyire valamilyen játszma része, és semmi köze két ember meghitt együttlétéhez. Az első olyan jelenet a filmben, amelyben meztelen férfitestet láthat a néző, azon az első estén játszódik, amikor a férfi a fiú anyjánál alszik. Az anyát arról kérdezi, hogy a fiú be fog-e jönni a hálószobába, mire az anya megnyugtatta, hogy nem. Laci, Teri tiltakozása ellenére kinyitja az ajtót s meztelenül az ajtó mögé áll. A fürdőszobából kilépő fiú végigpillant a meztelen férfin, majd szótlanul a szobájába távozik. Az utolsó meztelen jelenet, amikor Robi, már anyja halála után, kiterveli Laci meggyilkolását. Levetközve, anyja parókájában az alvó férfihoz megy, hogy felébressze, kicsalja a fürdőszobába, s míg a fiú az ablakpárkányon elrejtőzik, a férfi mindezt játéknak hiszi, feláll a hokedlire, majd megcsúszik és kizuhan az ablakon.

Akárcsak Makk Károly, amikor azt hangsúlyozta, hogy filmjében az emberi kapcsolatok dinamikája a lényeg, Tímár is azt emelte ki a kortárs közegnek: „valójában nem egy homokos autentikus személyiséget akartam megrajzolni, hanem egy hármasszituációt, olyan hármast, amelyben engem elsősorban a nő érdekelt.”³⁵⁰ Laciról, a csábítóról kiderül, hogy rendőr (a kocsmában rendőrigazolványt mutat, tévét feketén vásárolni akaró embert igazoltat). Az *Egy-másra nézve* férje katonatiszt, a *Mielőtt befejezi röptét a denevér* homoszexuális férfi főhőse rendőr – erőszakszervezet képviselői a brutális vagy hisztérikus és veszélyes férfiak. A rendező, amikor erről nyilatkozott, a szocialista rendszer kritikáját fogalmazta meg: „bizonyos emberek egyfajta hatalmat magukhoz ragadva terrorizálják mások magánéletét...”³⁵¹

Tímár Péter filmjének kritikusai számára szintén problémát jelentett a férfiak szerelmének megnevezése s az is, hogy a kiszolgáltatottság e filmben tetéződik azzal, hogy mind az anya, mind a fiú a hatalmat szimbolizáló rendőr férfinak van kiszolgáltatva. A *Zalai Hírlap* újságírója is kerüli a férfi

homoszexualitásának megnevezését: „Laci, (...) akiről az első perctől fogva tudni véljük, hogy aljas gondolatokkal közelít a kamasz fiúhoz.”³⁵²

A *Dunántúli Napló* tudósítója halmozza a főhős negatív jellemzőit, legvégső érve pedig az, hogy a férfiakhoz vonzódik: „a film főhőse igazán el-lenszenves állat: nem elég, hogy eleve unszimpatikus, hisztérikus, még az is kiderül róla, hogy homokos (illetve biszex).”³⁵³ Az *Esti Hírlap* újságírója hangsúlyozta, hogy a filmben ábrázolt konfliktus „jóérzést sértően természet-ellenes”, és az a hátborzongató, hogy a film egy valós élethelyzet alapján íródott. Lacit olyan dosztojevszkiji figurának írja le, aki torzszülött, ösztöneinek kiszolgáltatott emberpéldány, társadalmilag undorító típus és természettől adottan taszító egyén az újságíró szerint.³⁵⁴

A korabeli médiarecepcióban megfigyelhetünk különbségeket aszerint, hogy a sajtó mely szintjén keletkezett a szöveg. A helyi lapok sokkal inkább küzdenek a deviáns szerelemnek tartott jelenségek verbalizálásával, míg az országos terjesztésű sajtó szerzői pontosabban fogalmazzák meg az azonos neműek kapcsolatát. A túrt kategóriába tartozó jelenségek korabeli médianyilvánosságára tipikus példa, hogy egy éjszakai rádióműsorban hallotta a rendező azt a történetet, amely filmjének alapjául szolgált.

A közbeszéd témái és szavai

A szexualitás szempontjából a filmek által képviselt „nyelv” (a látvány, a történet), valamint a sajtó által képviselt közbeszéd lényegesen elkülönül egymástól. Míg a filmek az 1970-es évek végétől nyíltabban ábrázolják a meztelenséget és a nemi aktust, sőt a „mátság” az *Egy-másra nézve* és a *Mielőtt befejezi röptét a denevér* című filmekben központi téma, addig e művek sajtónyilvánosságából az derül ki, hogy vagy nem említik (kerülik) a szexualitás megjelenítését,

vagy az újságíróknak gyakran nincs meg a téma értékeléséhez, megvitatásához szükséges kifejezőkészségük.

Érdemes ezt a jelenséget a Kádár-kor nyilvánosságának sajátosságával összefüggésbe hozni. Az államszocialista rendszer nyilvánosságának bonyolult működését a *Nyilvános stratégiák és nyilvános szabályok* című könyv szerzői így foglalják össze: „A beszélők nem teremtik minden egyes beszédaktusukkal újjá beszédük vonatkozási kereteit, hanem kénytelenek bizonyos előfeltevésekkel élni az ott kialakult szabályokról, és stratégiáikat ezekhez a feltételezett elvárásokhoz képest kell kialakítaniuk.”³⁵⁵ Vagyis a nyilvános beszédben valaminek a hiánya nem (feltétlenül) a cenzúra közvetlen hatása.³⁵⁶ Az, hogy e filmek forgatását és forgalmazását engedélyezték, azt is jelentette, hogy a filmekben ábrázolt társadalmi jelenségeket nyilvános vitára bocsáthatónak tekintették, azaz a filmek olyan problémákat ábrázoltak, amelyek legalább a megtűrt kategóriába tartoztak.

A nyilvános beszédet olyan szabálykészletként kell elképzelnünk, amelyből ha nem is teljesen szabadon, de bizonyos interpretációs szabadsággal lehívhatók bizonyos elvek és témák. Ilyen „lehívható” szabálykészlettel kibeszélhető téma volt a lakáshelyzet és az emberi kapcsolatokban realizálódó általános erkölcsi válság. Az általunk említett filmekről szóló cikkek, recenziók középpontjában az erkölcsi tanulságok és a lakáskérdéssel összefüggő közállapotok álltak, mivel az ezek nyilvános tárgyalásához szükséges kifejezőkészség és használatuk szabálygyűjtése volt hozzáférhető. A filmekben megjelenő szexualitásról való beszéd azonban – a recenziókat áttekintve úgy tűnik – mintha nem tartozott volna a „lehívható” szabályok és elvek körébe, legalábbis a politikusabb beállítottságú napilapok esetében. Az *Egymásra nézve* kapcsán a kritikákban is megfogalmazódik, hogy eddig elhallgatott jelenségről van szó, vagyis olyan témáról, amelynek nincsen a hatalom által ellenőrzött közbeszédben már jóváhagyott normarendszere.

„Született leselkedők vagyunk” Délegyháza, nudizmus, naturizmus

MEZTELENÜL FÜRDŐZŐK MOZGALMA MAGYARORSZÁGON
AZ 1980-AS ÉVEKBEN

1982 októberében az *Iffúsági Magazin* érdekes borítólapal jelent meg: a Nagy Októberi Szocialista Forradalom évfordulója miatt a címlapon természetesen Marx, Engels, Lenin szerepelt vörös zászlóval és Petőfivel, a hátlapon viszont két meztelen kamasz volt látható hátulról, egész alakos képen. A fotó a délegyházi nudistastrandon készült. A magazinban nem először írtak a nudizmusról. A témával foglalkozó első cikk 1980-ban jelent meg, amelyben a szerző NDK-beli FKK-s (Frei Körper Kultur) strandélményeiről számolt be. „Az első tíz perc felejthetetlen. Igyekeztem lazán lenni, mintha az Alexander Platzon sétálnék” – idézi fel a cikk szerzője a meztelenül töltött élményt. A képes tudósítás az NDK-ban a meztelen fürdőzést szabályozó, 1956-ban született minisztertanácsi rendelettel kezdődik, majd a hivatalos állásfoglalást összekapcsolja a nudizmust kedvelő és természetesnek tartó állampolgárok véleményével.³⁵⁷

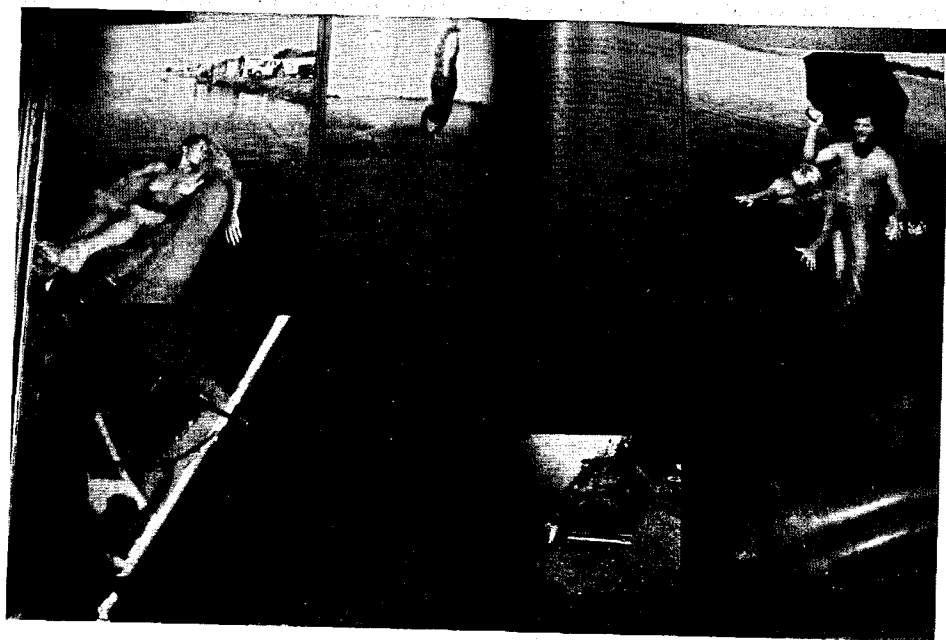
A magyar naturista mozgalom egyik alapító atyja az 1982-ben elhunyt Streitz Gusztáv mérnök volt, aki a vonyarcvashegyi naturista kempinget is tervezte. 1961-től foglalkozott a mozgalom szervezésével, a vonyarcvashegyi és a Szelidi-tó partján létesítendő kempingekkel, és 1966-ban Hollandiában részt vett a nemzetközi nudistakongresszuson.³⁵⁸

Hazánkban az első nudistastrand hivatalos engedélyezése mégis csak 1983-ban történt meg. A délegyházi meztelenül fürdőzők eleinte rendőri atrocitásoktól, erőszakos hatósági fellépéstől tarthattak – szemben az NDK-beli FKK strandjaival, amelyek nemcsak divatosnak számítottak, hanem az 1950-es évektől legálisan működhettek. Igaz, a német kultúrában a naturista mozgalomnak komoly története van.

FKK mozgalom az NDK-ban

Josie McLannen az NDK-beli szexről és szerelemről szóló kötetében idézte azt az adatot, miszerint 1990-ben az egykori NDK 16–18 éves lakosainak 68%-a volt már nudistastrandon, ez az arány a húszas-harmincas korosztályban elérte a 81%-ot a munkásoknál és a 87%-ot az értelmiségieknél. A szerző idézett egy korabeli viccet is: „Minek hívjuk 2-3 NDK-s állampolgár összejövetelét? Illegális találkozóznak vagy nudistastrandnak.” A naturista mozgalom keletnémet hívei hangsúlyozták, hogy a meztelenül való fürdésnek nincs köze a szexualitáshoz, de tegyük hozzá, elég nehéz elvonatkoztatni tőle. Érdeemes egy kicsit részletesebben szólni arról a kérdéssel, vajon az NDK-ban a naturizmus értelmezhető-e passzív ellenállásnak a diktatúrával szemben, vagy egyszerűen egy kellemes, olcsó szabadidős tevékenység volt – amelyhez még fürdőruhát sem kellett venni.³⁵⁹

Bár már az ókori görögök számára is természetesnek számított a meztelen fürdőzés, a modern naturista és nudista mozgalom előfutárának a Paul Zimmermann által Lübeck mellett 1903-ban létrehozott Freilich Park elnevezésű

helyet tekinthetjük – hangsúlyozta Klaniczay Gábor a nudizmusról szóló eszéjében.³⁶⁰ A mozgalom híveinek nem volt szabad húst és alkoholt fogyasztaniuk és dohányozniuk.

A német nudista és naturista mozgalom másik gyökere Richard Ungewitter (1869–1958) egészségközpontú középosztályi reformmozgalma, amely 1903-ban még csak bontogatta szárnyait, de hamar népszerű lett. Ugyancsak a két világháború között vált sokak számára vonzóvá az utópista szocialista Adolf Koch nevéhez köthető *Frei Körper Kultur* mozgalom, amely a meztelen tornázást népszerűsítette. A mozgalom antialkoholista, dohányzásellenes és antimilitarista volt, valamint küzdött a házasságon kívül született gyermekek egyenjogúsításáért. Koch hívei az 1920-as években a Motzener Seenél gyülekeztek, ahová a második világháború után is visszatértek. Amerikában is német emigránsok adaptálták a naturista kultúrát. A mozgalom híve, Isley Boone protestáns lelkész 1933-ban rendezte meg az első naturista konferenciát. Ekkor alapították meg első szervezetüket, az ASA-t (American Sunbathing Association).

A náci időszakban a meztelen test kultusza – ahogyan azt George L. Mosse *Férfiasságnak tükrö*e című kötetében elemzi – elsősorban nem a nudizmushoz, hanem a tiszta fajú árja meztelen test ábrázolásához kötődött, gondoljunk csak Leni Riefenstahl filmjeire (*Az akarat diadala*, 1934; *Olympia*, 1938) vagy Arno Breker és Joseph Thorak szobraira.³⁶¹ A második világháború után viszonylag gyorsan újrászerveződtek a német nudistaszervezetek. Az NDK-ban 1949-ben, amikor mindent állami felügyelet alá vontak, a szabadidő eltöltésével kapcsolatos szervezeteket is egyesítették. 1953-ra az NDK területén 19 legális nudistastrand működött, többek között Ahrenshoop, Hiddensee, Zinnowitz. Ugyanakkor a közbeszédben megjelentek nudizmusellenes kampányok is, például Erfurtban, ahol egy egykori náciszimpatizáns alapított nudistacsoportot, immáron szakszervezeti tagként. Az ő leleplezése apropóján összekapcsolták a nácizmust és a meztelenséget. Ez ellen az összehasonítás ellen a nudisták úgy védekeztek, hogy hangsúlyozták, hány kommunista párttag van a soraikban, például 1954-ben Kelet-Berlinben egy 110 fős csoportból 19-en voltak párttagok. 1959-ben egy jelentés szerint a rostocki régióban 13 ezer nudista volt, ez a szám 1960-ra 20 ezerre növekedett, az összes nyaraló száma ekkoriban 1 millió 700 ezer volt.³⁶²

2004-ben egy egykori FKK-aktivista, Siegfried Lanzmann úgy emlékezett vissza, hogy számára a naturizmus legfőbb vonzereje a természetesség volt. A nudistastrandok előnyének tartották szabályozottságukat, tisztaságukat, egyértelmű rendjüket, az egymás iránti szolidaritást. Más visszaemlékező fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy a naturisták a korabeli rezsim ifjúság-politikája, fogyasztói ethosza ellen tiltakoztak.

Nina Hagen, aki az NDK-ban kezdte pályafutását és 1976-ban emigrált Hamburgba, 1974-es slágerében, a *Du hast den Farbfilm Vergessen* (A színes filmet elfelejtetted magaddal hozni) című dalban a főhősnő szakítás után kesereg, fellapozza a fényképalbumot, és látja magát a strandon bikiniben, a nudistastrandon meztelenül, más alkalommal miniszoknyában. Hasonló dalszöveg a korabeli Magyarországon elképzelhetetlen lett volna, akár csak az, hogy már az 1960-as évektől a rendkívüli népszerű tévéshow-ban, az *Aussenreiter Spitzenreiter*-ben nudistastrandon készült riportot vetítettek. 1982-ben jelent meg Friedrich Hagen *Baden ohne* című kötete, mely részletes kalauz a nudistastrandokról.³⁶³ Az NDK hivatalos beszédmódjában a nudizmus a modernitás és fejlődés jelképe lett. Ekkor már a fiatal állam szinonimájává is vált a nudizmus, persze szexuális értelmétől megfosztva, ráadásul a turizmusban is nagy szerepet játszott a nudistastrandokra látogatóktól származó bevétel. 1982-ben az is megtörténhetett, hogy a Jungreisz nevű punk együttes FKK című számában arról énekelt, hogy nagyon örülnek annak, hogy megérkezett a busz, és mehetnek az FKK strandra („Hurra, hurra, der Bus ist da, wir fahren an den FKK”). Ennek ellenére van igazság Uli Linke állításában is – akit Josie McLellan idéz –, aki a nudizmust passzív ellenállásként értelmezi: szerinte az egyenruhák, iskolaköpenyek és munkásruhák uniformizált világából jelentett egyfajta menekülést a nudizmus.

A magyar turisták FKK-s élményeiről Ráday Mihály visszaemlékezésében olvashatunk: „Részesültem a kelet-németországi FKK strandolás örömeiben akkor, amikor még egy az egyben váltották a keletnémet márkát, s az egymárkás legjobb berlini sör nekünk, pestieknek is fillérekké – vagyis négy hazai forintba – került, nemhogy a Nyugat-Berlinből átjáró wessiknek.

Pécsi Miklós barátom Drezdában tanult, majd ott is dolgozott a NDK híres számítógépes intézményében, a Robotronnál, aztán oda is nősült. Meghívott Drezdába, ahol nagy csatangolások és városi élményszerzések után kiváló

MZ-jére felpattanva felmotoroztunk Berlinbe, majd onnan Stralsundba, hogy csatlakozzunk Brigihez és családjához, akik ott, a tengerparton nyaraltak és már vártak minket. Tudtam, mondta Miklós előre, hogy olyan helyen fogunk strandolni, ahol az embereken nincs »gúnya«, de azért elég emlékezetes élmény volt belépni egy ilyen közösségbe. Bemutattak Brigi – pucér – szüleinek, megismerkedtem a barátaikkal, és elég nehéz volt úgy csinálni, hogy ne látszódjék a zavarom, az, ahogy igyekeztem oda nem nézni, ahová önkéntelenül is bámul az ember, ha pucér embert lát. Csak magamban, feltűnésmentesen figyeltem, ítéleztem, kin mennyire látszik a kora, mennyire fiatalos, mennyire csinos, vagy éppen nem. Furcsa volt nézni a barátom feleségének – egyébként kellemes – idomait, valamint látni férfiakat és nőket, amint reng és leng az, ami renget rajtuk, miközben hódolnak a strandróplabdázás örömeinek. A szabadtéri főzéshez, bográcsoláshoz, grillezéshez mindig és mindenki kötött valamit maga elé, és ez széles körben elfogadott, avagy kötelező lehetett. Ügyet sem vetettek azokra, akik az egyik fürdőruhás, vagyis »textilstrandról« a másikra az ő területükön mentek át. A meztelenség természetes volt, és az áthaladókon sem volt érezhető a kukkolási szándék. A legzavaróbb egy kezdő számára – ez volt a meggyőződése – nem is mások pucér testének látványa, hanem a saját testének fedetlensége. Az az érzés, hogy megnézik és megítélik. Takarnám is magam, ahogy Ádám és Éva takarják magukat a paradicsomi jeleneteket ábrázoló festményeken, fügefalevéllal vagy egy kecses mozdulattal. Aztán néhány óra, néhány nap és ezt is meg lehetett szokni. Egy biztos, akkor, 1968-ban ott, az NDK nudistastrandján növesztettem szakállt, csak hogy legyen rajtam valami.”³⁶⁴

Naturista mozgalom Magyarországon

A naturista mozgalom kezdete Magyarországon nem volt békés. Bolyós Ferenc, a Magyar Naturista Egyesület egykori elnökének 2007-es visszaemlékezése szerint a magyarok a naturista mozgalom bölcsőjének Jugoszláviát tartották. „Jugó” nyaralásból hazatérve kezdtek itthon is meztelenül fürdőzni: Budakalász mellett az Omszki tónál és a bányatavaknál Délegyházán. Ez utóbbi lett népszerűbb, mert háborítatlanabb és nagyobb területű volt. Kezdetben

azonban a helyi lakosok, a tanács és a pártbizottság nehezen viselték jelenlétüket. Akkoriban férfitestet meztelenül egyáltalán nem lehetett látni,³⁶⁵ női testet is (néhány magyar filmtől eltekintve) csak elvétve, legfeljebb kártyanaptárakon falatnyi bikiniben reklámoztak termékeket fiatal lányok.

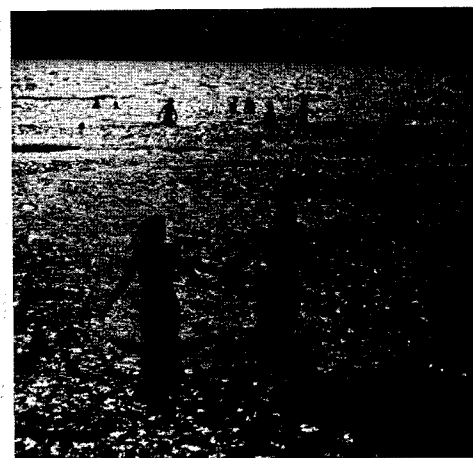
A kulturált környezet megteremtése után az egyesületet 1983. augusztus 20-án jegyezték be, és onnantól kezdve Délegyházán legális volt a nudizmus. A meztelen fürdőzők Magyarországon nem nudistaként, hanem naturistaként definiálták önmagukat. Míg a nudista meztelenül fürdőző, addig a naturista egyfajta sajátos panteizmus híve: úgy olvad össze a természettel, hogy meztelenül fürdőzik. E nézőpontból a mozgalom tekinthető a környezetvédő mozgalmak sajátos előképének is.

1982-ben Szántó Gábor az *Ifjúsági Magazin*ban már az első magyar nudistastrandról, a délegyházi kezdeményezésről tudósított.³⁶⁶ A témát beharangozó hátoldalon két meztelen kamasz, egy fiú és lány volt látható háttal a következő szöveg kíséretében: „nem erkölcsi, hanem anyagi kérdés a nudizmus”. Mit üzen ez a merész kijelentés? Egy modern társadalom képét kívánja közvetíteni, amely képes a tabukat levetkőzve, nyíltan és egészséges, felnőtt módon viselkedni.

A szerző szerint a keletnémet nudistákról szóló cikke többeket inspirált, hogy létrehozzanak egy klubot, és az „illetékesek nyakára járva” legalizálnak számukra egy helyet. A cikk szerzője kezdetben szkeptikusan állt a javaslatához, mondván „született leselkedők vagyunk”. Noha e véleményét önkritikusan felülbírálja, a szöveget kísérő fotók egyikén távcsővel kukkoló idősebb úr látható. A cikk azonban nem ironikus, a szerző saját bevallása szerint „drukkol” a nudistáknak, hogy elérjék céljukat és legalisan élvezhessék meztelenül a strandolást. „Tömegmozgalomnak” nevezi a lelkes naturisták kezdeményezését, és amellett, hogy a szervezési nehézségeket veszi számba, nem maradhat el az erkölcsi nevelés: az újságíró viselkedési kultúránk elmaradottságára is kitér, mikor megjegyzi, a nudistastrandok közönségének „meg kell tanulnia viselkedni”, a fürdőzéshez meztelenre vetkőzőknek érettnnek kell lenniük.

A szerző 1986-ban még egyszer visszatért Délegyházára, pontosabban a nudizmus témájához – ezúttal azonban elkeseredett hangvételű cikkében csalódottságának adott hangot.³⁶⁷ Az augusztus 20-ai ünnepen látogatott el

Karalyos József fotóssal az egyetlen magyar, akkor már három éve legalisan működő naturistastrandra. Csalódottságának oka az volt, hogy a nudizmus látványosságba fulladt, talponállók és szépségverseny rombolja – a cikk szerint – ember és természet egészséges kapcsolatát. Érdeemes kiemelni Szántó Gábor „Meztelen béke” címmel megjelent írásában a kommunista politikai mozgalmak asszociációját keltő interpretációt: „illegalitásban” eltöltött éveknek, „háborúnak” és „forradalomnak” látja a délegyházi nudistahely legalizálásának folyamatát (saját szerepét pedig „haditudósítónak”).

Egy ma már hatvanas éveiben járó hölgy így emlékezik vissza a délegyházi strand indulására, a magyarországi naturista mozgalom kezdeteire: „A nudizmusom három helyszínen zajlott: Délegyházán, a jugoszláv tengerparton és Balatonakarattyán. Az első meztelenkedés Délegyházán történt, amikor még csak bimbózott a hely, ami egyáltalán nem illett ahhoz a köves pusztasághoz, ami a bányatavat körülvette. Először akkor mentünk oda, amikor még teljesen kihalt volt, ember oda szinte be se tette a lábát, legfeljebb a gatyáját vette le. Volt egy nagyon kellemes társaságunk, három házaspár, sokszor találkoztunk hatosban. Isteni bulikat csináltunk, azóta sem éreztem magam senkivel sem olyan jól, mint velük. Intelligens, szellemes emberek voltak, egyikük telefonált, hogy hallotta, hogy Délegyházán keletnémet turisták meztelenre vetkőznek, menjünk el mi is, nézzük meg. Persze nudistákat nagy illetlenség fürdőruhában nézegetni, nem is gondoltuk, hogy ezt tesszük. Akkor még sem lángosütő, sem hurkasütő nem volt a környéken sem, egy hűtőládával felpakolva elhajtottunk Délegyházára, és remek napunk volt. Kristálytisza víz, csönd, nyugalom, napsütés meg persze kies köhalmok. Ezután egyre gyakrabban jártunk, és volt idő, hogy minden hétfégen. Délegyházán nagyon jó volt, ami a nudistákra jellemző, ez nem biztos, hogy közismert, pedig fontos, hogy minden rendkívül tiszta. Jugoszláviában történt meg az a vicces eset, hogy

a barátnőmmel annyira belemelegedtünk a témába, hogy felálltunk, beszélgettünk, és sétálni kezdtünk. Ahogy már egy ideje dumáltunk, egyszer csak észrevettük, hogy kísértáltunk a nudistastrandról, és a fürdőruhás közönség előtt vonultunk tök meztelenül. Furcsa érzés volt, azt se tudtuk, hová bújjunk. Az is fontos a nudistáknál, hogy egyáltalán nincs köze a szexhez, magamutogatáshoz, ha valaki szeret nudizni, akkor ha éltes, ha kövér és ronda, akkor is levetkezik, és hány ilyen láttam! Sokkal többet, mint fiatal szépséget! Az azért igaz, hogy amikor bementünk az akarattyai kempingbe, ahol főleg német lakókocsik álltak, a lakók meg élték az életüket, az egy kicsit furcsa volt, ahogy ott anyaszült meztelenül söpörtek meg főztek, és mosogattak.”

UTÓHANG

NDK-S CSAJOK, MAGYAR AMORÓZÓK

Egynyári szerelmek

NDK-S LÁNYOK A BALATONON

„Szilárdnak hívták. Tizenöt évesek voltunk. Ő Pécsről érkezett, én Lipcséből. Ő volt az első szerelmem” – mesélte Ina barátnőm 2006-ban, miközben meghatottan szorongatott egy kicsit gyűrött fekete-fehér képet, amelyen egy hosszú copfos kamaszlány és egy fekete hajú fiú volt látható balatoni háttérrel. Szilárd hatására kezdett el magyarul tanulni és tért vissza húsz évvel később Magyarországra. Leutazott egyedül Fonyód-Alsóbélatelepre és bízott abban, megtud valamit arról, hogyan alakult Szilárd sorsa. Megtalálta a házat, ahol nyaraltak, emlékeztek is rájuk a „Zimmer freiben” élő háziak, konkrétumot azonban nem tudtak mesélni a fiú életéről. Ina Szilárd vezetéknévére sem emlékezett, így én sem tudtam segíteni.

Szemben ezzel a történettel, amely egy romantikus szerelemről szól, az NDK-s lányokról kialakult kép Magyarországon elég sztereotip. Gyakran könnyen kaphatónak ábrázolják őket a visszaemlékezők, és elismerő csodálattal időznek el szexuális teljesítményüknél. Konkrét történetet azonban kevesen meséltek el, azt is teljes név nélkül. Sokkal gyakoribb a sejtetés, illetve felvágás a 35 évnél idősebb korosztály körében azzal, hogy volt kapcsolatuk NDK-ból érkezett, Balatonnál nyaraló lánnyal.

Mielőtt megismerkednénk a történetekkel, időzzünk el egy kicsit az adatoknál. Dunai Andrea kutatásai szerint³⁶⁸ a tömeges balatoni jelenlétnek az volt az elsőrendű oka, hogy az NDK szigorú útlevél-politikájának köszönhetően állampolgárainak a mozgástere csak Lengyelországtól Bulgáriáig terjedt. 1962-ben 11 ezer keletnémet érkezett Magyarországra szervezett keretekben, 30 ezren egyénileg. A Balatonon nyaraló NDK-sokat 1964-től figyelték meg a Stasi alkalmazottai. 1965-ben 85 ezer, 1966-ban 125 ezer NDK-s állampolgár

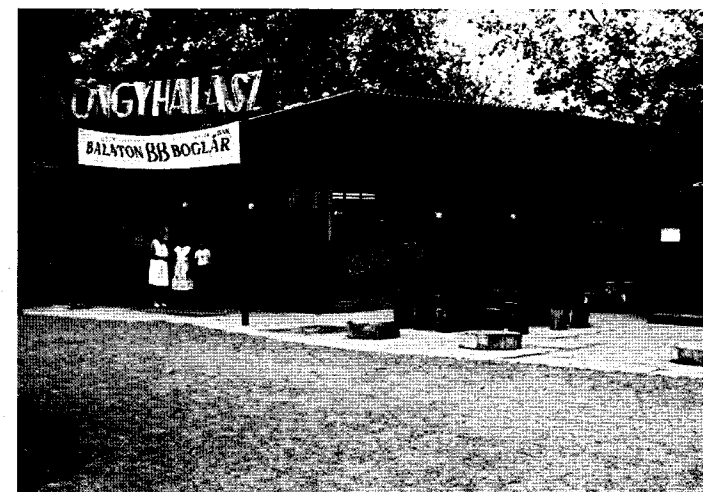
látogatott Magyarországra. 1969. június 20-án az NDK és Magyarország egyezményt írt alá a két ország közötti vízummentes utazásról. 1978-ban érte el a Magyarországra látogató német turisták száma a százezer főt. A belügyminisztériumi államtitkári értekezletek tanúsága szerint 1987-ben 1 621 000, 1988-ban 1 600 000 NDK-állampolgár, köztük 1 300 000 turista érkezett Magyarországra, és már 1989 januárjában a határzár megszüntetését tervezték.³⁶⁹

Josie McLellan említett könyvéből az derül ki, hogy állampolgárai számára „a szabadság kis köreit” az NDK a nudizmus állami támogatásával engedélyezte. Ennek oka a hivatalos diskurzus szerint az volt, hogy az NDK-t mint fiatal német szocialista államot próbálta a korabeli pártvezetés versenyképessé tenni az NSZK-val szemben, mind életszínvonalban, mind gondolkodásban. A keletnémetekre kevésbé volt jellemző a prűdség, mint a magyarokra. Maxie Wander magyarul is olvasható könyvében, a *Jó reggelt, szépségemben*, amely 1977-ben jelent meg először, NDK-s lányok, asszonyok – összesen 19-en – vallottak az osztrák íróknak párkapcsolataikról, a szexualitásról olyan nyíltsággal, amely Magyarországon elképzelhetetlen lett volna.³⁷⁰ Stefan Wolle kortárs történész egyenesen a „szerelem diktatúrájának” nevezte az egykori NDK államot – idézi Josie McLellan –, mert jóllehet az állampolgároknak nem voltak politikai jogaik, a szerelemben és a szexualitás terén nagyobb szabadságot kaptak, mint más kelet-közép-európai országok polgárai.

McLallen érdekes adatot idéz kötetében: míg az 1960-as években csökkenőben volt a nemi betegségek, köztük a gonorrhoeás megbetegedések szá-

ma az NDK-ban, az 1970-es évekre ismét növekedő tendenciát mutatott (1980-ban például 50 ezer esetet diagnosztizáltak), aminek oka az antibébi tabletta bevezetése volt. Az 1980-as évektől ismét csökkenni kezdett a megbetegedések száma, mert az AIDS-től való félelem miatt újra előtérbe került a gumióvszer használata az NDK-ban is.

Futács Károly, a fonyódi Gyöngyhalász diszkó egykori tulajdonosa visszaemléke-

zésében beszámolt az 1980-as évek balatoni nyarairól is. Szerinte az NDK-s lányok – akik többnyire Drezdából vagy Kelet-Berlinből érkeztek – nagyon lazán viselkedtek a diszkóban. Fonyódra különvonat szállította őket. Valutakeretük szűkös volt, ezért az útiköltség kifizetése után jóformán nem is maradt pénzük, így rá voltak szorulva kedves nyugatnémet vagy magyar fiúk italmeghívásaira. Visszajáró vendégeik a diszkóban találkoztak évről évre NSZK-s fiúkkal. Miközben a fiúk a pezsgőt locsolták, a lányok Falco *Kommissar* című slágerére ropták a táncparketten. A visszaemlékezők szerint népszerű volt a lányoknál a Marlboro cigaretta is: aki csajozni akart a Balatonon, nem Sopianet szívott.³⁷¹

Szintén az NDK-s lányokkal kapcsolatos legendákhoz tartozik az is, hogy azért jöttek össze magyar fiúkkal a Balatonon, mert azok jobban tudtak teljesíteni az ágyban, mint az otthoniak. A magyar visszaemlékezők tehát egyfajta „latin szerető” imázst is kölcsönöznek maguknak, akik néha csak „szőke, nagy mellű fräuleinként”-ként emlegetik egynyári szerelmeiket. Persze nem minden történet ért véget a Balatonnál: meséltek olyanokat is, hogy a „szép arcú, nagydarab, beleváló csaj” még Budapesten is meglátogatta kedvesét, más pedig kiutazott barátnőjéhez. A szép Karin Quedlinburgban lakott, a helyi diszkóban mulattak együtt az NDK-s slágerekre. Kóttettek német lányok és magyar fiúk között házasságok, a rossz nyelvek szerint azért, mert a magyar fiúknak volt Jugoszláviába érvényes útlevele is, amellyel az ex-NDK-s feleség

Jugoszlávián keresztül akár Olaszországba is „dobbanthatott”, azaz disszidálhatott.

A NSZK-s fiúk NDK-s lányokat szöktettek Nyugatra. A megghiúsult történetekről a Budapest Főváros Levéltárában őrzött határátlépési perekben olvashatunk: a lebukott NDK-s lányokat a magyar hatóság azonnal átadta a Stasinak, akikre odahaza több év börtönbüntetés várt. Futács Károly visszaemlékezésében ír sikeres menekülésről is. Nála, a Gyöngyhalászbán ismerkedett meg egy nyugat- és egy keletnémet fiú és lány. A fiú Mercedesének csomagtartójában, az akkoriban népszerű szovjet pezsgők közé rejtve csempészte át a lányt a határon. A következő évben együtt mentek nyaralni Fonyódra, már mindketten az NSZK állampolgáraiként.

Végül nézzünk meg részletesebben egy szerelmi történetet, melynek majdnem kémhistória lett a vége: J., a magyar fiú hetekig udvarolt a Siotour diszkóban I.-nek, az NDK-s lánynak. A fiúnak korábban nem voltak hódítási nehézségei, és Honda motorjának hatására sok lány rögtön a diszkó parkolójában odaadta neki magát. I. 178 cm magas, sportos szépség volt, J., a magyar fiú

nem beszélt egy szót sem németül, angolul is csak egy kicsit. Hiába volt a fiúnak 1985-ben Hondája, nem tudta könnyen meghódítani a német lány szívét. A lány csak a telefonszámát adta meg neki. A fiú már kora reggel hívogatta az utcai nyilvános telefonfülkéből. Kitartása eredményre vezetett: mikor végre megtudta a címét, motorral a helyszínre viharzott, meghódította a lányt, majd délután be is mutatta baráti társaságának Balatonaligán. Azt a tréfát eszelték ki, hogy a lányt becsempézik a pártüdülőbe, ahol külföldiek nem tartózkodhattak. Könnyen kijátszották a nem túl éber őrség figyelmét. A délelőtti fürdőzés után beálltak a sorba lángosért, a fiúnak azonban eszébe jutott, hogy a strandon, a pokrócon felejtette a motor kulcsát, és elrohant. A lány időközben sorra került és annyit mondott a lángosos néninek: „drei, bitte”. A pártüdülő közönsége megrökönyödött, hívták az őrt, aki superkémet sejtett az NDK-s lányban. Még a szüleit is behívták, akik útlevéllel igazolták politikai hovatartozásukat. A magyar udvarló pofont kapott nemcsak a kormányőrtől, hanem a lány édesapjától is. A fiú baráti körét egész nyárra kitiltották az üdülő területéről, a nyár további részében az iszapos szabad strandra jártak fürdeni. A szerelem nemcsak

nyár végéig tartott, folytatódott a következő évben is. A baráti kör számára azonban, úgy tűnik, a történet legfelejthetlenebb része a kémhistória maradt.

Az NDK-s lányokról szóló történetek – függetlenül igazságtartalmuktól – jól megjelenítik a szocialista időszakhoz való viszonyulásunkat: sóvárgást egy barátságosabb, kalandokkal teli, egyértelműbb világ iránt, amikor a guláskommunizmusban élő magyar ifjak könnyen meghódították a fogyasztás szempontjából mostohább körülmények között élő NDK-s lányok szívét. A történetekben ott az ironia is, amely olyannyira jellemző, ha olyan időszakról beszélünk, amelytől már távolodni szeretnénk: az NDK-s lányok külsejére vonatkozóan be-be csúszik egy-egy lefitymáló megjegyzés, és a visszaemlékezők többnyire az erkölcsüket is alacsonyabb rendűnek tartják a magyar lányokénál. Mindenesetre magyar film még nem öröközte meg ezeket a történeteket, szemben egy némettel. Robert Thalheim 2011-es *Westwind*, a magyar mozikba *Retró szerelem* címmel került filmje meglovagolta a retró hullámot, hiszen az 1988-ban játszódó történetben NDK-s ikerlányok érkeznek nyaralni a Balatonra. Buszukat lekésik, így nyugatnémet fiúk bogárhátú Volkswagenjében jutnak el a szállásukra. A fiúk úgy udvarolnak nekik, hogy a legújabb Depeche Mode-számot mutatják meg. A film alkotói szerint igaz történeten alapuló románc háttérben pedig ott a Balaton, amely valljuk be, a rendszerváltás óta is nagy kerítő maradt.

FÜGGELÉK

JEGYZETEK

- 1 A legtöbb fejezetben a *Nők Lapja* és az Ifjúsági Magazin írásait elemeztük. A *Nők Lapja* 1949-ben indult családi hetilap, amely a Kádár-rendszer vezető női magazinja volt, a '70-es évek végére közel hétszáz ezer előfizetővel. Ugyanebben az időben az 1965-ben indult havilap, az *Ifjúsági Magazin* a háromszázazres példányszámot is elérte. (A jegyzetekben a továbbiakban NL és IM.)
- 2 Becskeházi Attila: *Szociológia és társadalomdiskurzus*. Budapest, 1992, Scientia Humana, 116.
- 3 A számos könyv közül most csak néhány példa: Buda Béla: *A szexualitás modern elmélete*. Budapest, 1972, Tankönyvkiadó; Kemény István szerk.: *A szexuális élet szociológiája*. Budapest, 1972, Közgazdasági és Jogi; Dr. Veres Pál: *Beszélnünk kell róla*. Budapest, 1982, Ifjúsági Lapkiadó Vállalat. A *Ludas Matyi* satirikus hetilap pedig karikatúrái miatt már az 1970-es évektől kvázi szocialista erotikus lapként is funkcionált.
- 4 E fejezet egy része a Patent Jogvédő Egyesület (Patriarchátust Ellenzők Társasága) felkérésére készült.
- 5 1972 végéig a 17–49 éves nőknek a 10%-a szedett fogamzásgátló tablettát. MOL-M-KS MSZMP PB. 288. f. 5/604. öe. Jelentés a Politikai Bizottságnak népesedési helyzetünkről, népesedéspolitikai feladatainkról. MSZMP KB Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztály, Agitációs és Propaganda Osztály, Gazdasági Osztály, 30.
- 6 Horváth Sándor: *A kapu és a határ. Mindennapi Sztálinváros*. Budapest, 2004, MTA Történettudományi Intézet, 104–106.
- 7 Fekete Gyula: *Éljünk magunknak?* Budapest, 1972, Szépirodalmi. Kritikája: Pozsgai Imre: *Értekezés a módszerről. Megjegyzések egy levélgyűjteményről és egy tanulmányról. Népszabadság*, 1972. július 2., utána vita a *Világosságban* és a *Kritikában*, illetve az *Élet és Irodalom*-ban. Lásd Zöldi László: *Az ÉS vitái. Az Élet és Irodalom 3 évtizede*. Budapest, 1987, Múzsák, 130–131.
- 8 MNL-M-KS 228-22/1967. 6. öe. MSZMP Agitációs és Propaganda Osztály iratai. A gyermekgondozási segély bevezetésének tapasztalatai.
- 9 Iránymutatás a vállalatok, egyéb gazdálkodó egységek és tanácsok számára a gyermekgondozási szabadságon levő, segélyben részesülő anyák fokozottabb segítésére. *Magyar Közlöny*, 1976. január 30. „Fontos feladat a gyermekgondozási szabadságon levő anyával a kapcsolattartás erősítése. Ennek formái lehetnek például a termelési tanácskozásokra, családi ünnepekre, kulturális és sporteseményekre való meghívás és a vállalati dolgozók személyes családlátogatása.” Idézi: Sulyok Katalin: *Egy ország gyesein*. Budapest, 1979, Kozmosz Könyvek, 197–198.

- 10 A kismama-találkozókkal kapcsolatos cikkek: *Harisnyagyári Dolgozó*, 1972. október 12., 3.; 1974. augusztus 29., 3.; 1974. szeptember 12., 3.; 1975. december 4., 1.; 1976. október 7., 3.; 1976. október 21., 2.; 1977. május 19., 3.; 1976. szeptember 22., 4.; 1981. március 5., 4.; 1983. január 6., 2.
- 11 1043/1973. (X. 18.) minisztertanácsi határozat a népesedéspolitikai feladatokról.
- 12 A határozat előkészítése során a Politikai Bizottság 1973. február 13-án tárgyalta a népesedéspolitikai feladatokat. MNL-M-Ks MSZMP PB. 288. f. 5/604. őe.
- 13 Zöldi i. m. 132.
- 14 Erről részletesebben lásd Tóth Eszter Zsófia: *Kádár leányai*. Budapest, 2010, Nyitott Könyvműhely, 147–169.
- 15 Szerdahelyi Csongor: Háromévente egy Don-kanyar. *Új Ember*, 1980. július 22.
- 16 Csökken a szülési kedv, nő a halálozás. *Népszava*, 1981. június 2.; Népesedéspolitikáról, viszonylag higgadtan. *Magyar Nemzet*, 1981. június 7.; Miért fogyunk? *Petőfi Népe*, 1982. május 6.; Megszűnni vagy megmaradni? *Magyar Hírlap*, 1982. május 12.; Dagály után apály. *Délmagyarország*, 1982. július 6. Idézi: Zöldi i. m. 132.
- 17 *Élet és Irodalom*, 1981. november 14.
- 18 MNL-M-KS MSZMP PB. 288. f. 5/604. őe. Jelentés a Politikai Bizottságnak népesedési helyzetükről, népesedéspolitikai feladatainkról. MSZMP KB Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztály, Agitációs és Propaganda Osztály, Gazdasági Osztály.
- 19 Idézi: Zöldi i. m. 134.
- 20 Uo. 136.
- 21 Uo. 138.
- 22 Kováts Zoltán: Ahogy a történeti demográfus látja. *Élet és Irodalom*, 1982. január 15., 5.
- 23 Hatvani Dániel: Fogyasztói gondok. *Élet és Irodalom*, 1982. január 29., 5.
- 24 Tamás Pál: Demográfiai hadiállapot. *Élet és Irodalom*, 1982. február 19., 5.
- 25 Jelentés a hosszú távú népesedéspolitikai koncepcióban megfogalmazott fő feladatokról, a tervezett intézkedések fő irányairól. MNL-M-KS 288. f. 5/919. őe. MSZMP PB 1984. augusztus 28.
- 26 MNL-M-KS 288. f. 4/104-105. őe.
- 27 MNL-M-KS 288. f. 288. f. 5/509. őe. Politikai Bizottság 1970. január 13-i ülése.
- 28 Politikus, született 1925-ben. Az MSZMP Politikai Bizottságának tagja 1962–1985 között.
- 29 Tárgyalta az MSZMP KB 1958. október 18-i ülése. Mol-M-KS 288. f. 4/19. őe.
- 30 Az ülés anyaga kötetben is megjelent: Pullai Árpád: *A nők politikai, gazdasági, szociális helyzete*. Budapest, 1970, Kossuth.
- 31 MNL-M-KS 288. f. 4/104-105. őe.
- 32 1,9 millió nő dolgozott, ez a bérből és fizetésből élők 40%-a volt. Az állami szektorban dolgozó férfiak 0,7%-nak, a nők 3,2%-ának volt 800 Ft-nál alacsonyabb keresete, 801–1000 Ft között keresett a férfiak 1,2%-a, a nők 7,8%-a, 1001–1500 Ft között a férfiak 13%-a, a nők 46%-a, 2001–2500 Ft között a férfiak 27,6%-a, a nők 9%-a, 3001 Ft felett a férfiak 12,1%-a, a nők 1,4%-a.
- 33 A nők helyzete az MSZMP Központi Bizottsága előtt. NL, 1970. február 28., 3–4.
- 34 Németi Irén: Újfeministák Amerikában. NL, 1970. február 7.
- 35 Az MSZMP KB tagjai közé a VII. kongresszuson 7, a VIII-on 8, a IX-en 5 nőt választottak be.
- 36 Erről részletesebben lásd Tóth: *Kádár leányai* i. k. 119–147.
- 37 Szabó Bálint szerk.: *A szocializmus útján. A népi demokratikus átalakulás és a szocializmus építésének kronológiája: 1944. szeptember – 1980. április*. Budapest, 1982, Akadémiai.
- 38 Egy ilyen toborzóról szól például Erdőss Pál *Valami mást* című, 1972-es dokumentumfilmje is.
- 39 Kertész Magda: Szólásra következnek a törzsgárdák tagjai. Miért jönnek, miért mennek? NL, 1970. január 3. A vita összefoglalója: NL, 1970. február 7.
- 40 Például D. Ferencné olvasói levele: Kevés az egy tál lencse. NL, 1970. január 10.; N. Jánosné: Ez már nem segít rajtam. NL, 1970. január 24.
- 41 Például Á. Lajos: Vándoroké a világ? NL, 1970. január 10. Ugyanezt az érvet rögzítették a harisnyagyári pártiratok egyik hangulatjelentésében is 1970-ben: „Erkölcsei megbecsülésen túl anyagi megbecsülésnek is helyt kell adni a törzsgárdatagoknál, mivel erkölcsi elismerésért a Közértben nem adnak semmit, csak forintért”. BFL BB 8. fond. XXXV (8) C Budapesti Harisnyagyár iratai. A Budapesti Harisnyagyár hangulatjelentése az MSZMP III. kerületi pártbizottságának. 1970. március 5. Az idézet eredetileg a VIII-as alapszervezet jegyzőkönyvében volt, innen vette át a hangulatjelentés írója.
- 42 MNL-M-KS 288. f. 288. f. 5/509. őe. Politikai Bizottság 1970. január 13-i ülése.
- 43 Dabronaki Gyula (1916–1984) politikus, 1967–1977 között a Központi Népi Ellenőrzési Bizottság elnöke.
- 44 Dabronaki Gyula: A munkásnők gazdasági és társadalmi helyzetéről. NL, 1969. március 8.
- 45 Az egyenjogúságról két szövegben. Beszélgetés Csurka Istvánnal. NL, 1970. szeptember 19.
- 46 A nők helyzetéről ebben az időszakban általánosabban lásd Tóth: *Kádár leányai* i. k.
- 47 1047/1956. VI. 3. minisztertanácsi határozat.
- 48 Horváth: *A kapu és a határ* i. k. 103.
- 49 A Ratkó Anna népjóléti, majd egészségügyi miniszter (1949–1953) nevével fémjelzett korszak idején törvény tiltotta az abortuszt, és bevezették a gyermektelen-ségi adót.
- 50 Czeizel Endre: Infecundin '68. *Beszélő*, 1997. 11. sz., <http://beszelo.c3.hu/97/11/23.htm>; MOL-M-KS MSZMP PB. 288. f. 5/604. őe. Jelentés a Politikai Bizottságnak népesedési helyzetükről, népesedéspolitikai feladatainkról. MSZMP KB Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztály, Agitációs és Propaganda Osztály, Gazdasági Osztály.
- 51 1968-ban a nők még nagy ellenérzéssel viseltettek a tableta iránt. Mint utólag kiderült, nem alaptalanul féltek hormonális hatásaitól. Egy Infecundint propagáló *Nők Lapja*-cikk azzal érvelt, hogy a többi fogamzásgátló módszer, köztük a hüvelygolyó és a C-film hatástalan volt. Salamon Magda: Jól van, semmi panasz? NL, 1968. augusztus 2., 10. A C-filmről részletesebben: C-film a nemkívánatos terhesség ellen. NL, 1969. január 4.; http://www.szexualisforradalom.hu/ujsagcikk/ujsagcikk/ujsagcikk_a_szexrol_nok/c_film_a_nemkivanatos_ter.html (utolsó letöltés: 2013. december 28.).
- 52 Az MSZMP KB Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztályának jelentése a Politikai Bizottságnak az abortuszbeadványról. Csizmadia Ervin: *A magyar demokratikus ellenzék. 1968–1988*. Budapest, 1994, T-Twins, 70.
- 53 Pető Andrea: Rajk Júlia, http://magyar-irodalom.elte.hu/palimpszeszt/19_szam/11.html (utolsó letöltés: 2013. december 28.); Sasvári Edit: *Miért éppen Pór? A kádári üzenési mechanizmus természetéhez*, http://www.rev.hu/portal/page/portal/rev/kiadvanyok/szovegek_evk2000/sasvari#ftn10 (utolsó letöltés: 2013. december 28.); Csizmadia i. m. 67–69.
- 54 Ludassy Mária: 1973. *Beszélő*, 1998. 4. sz., <http://beszelo.c3.hu/98/04/ludas.htm> (utolsó letöltés: 2013. december 28.). Az aláírásgyűjtést említette a Politikai Bizottság 1980. december 9-i határozata

- A belső ellenséges-ellenzéki csoportok tevékenységéről szóló jelentésben. Mol-M-Ks 288. f. 5/815. őe.
- 55 1043/1973. (X. 18.) minisztertanácsi határozat a népesedéspolitikai feladatokról.
- 56 MNL-M-KS 1973. július 17. 288. f. 5/615. őe. A népesedéspolitikai helyzetről és népesedéspolitikai határozatról szóló PB határozat módosításáról; 1043/1973. (X. 18.) minisztertanácsi határozat a népesedéspolitikai feladatokról. Végrehajtására lásd 4/1973. (XII. 1.) EüM számú rendeletet.
- 57 Kertész Magda: Asszonyom, az életéről van szó. NL, 1968. október 5.
- 58 Az abortuszról. NL, 1957. május 30.; Ne légy életeddel könnyelműen játszó. A tiltott abortuszról. NL, 1958. március 27.; szintén ugyanerről: NL, 1958. május 1.; Narkózisban. NL, 1964. július 4., 10.; egy karikatúra Döntő pillanatok címmel: az AB bizottság előtt a nő széttárja kezét: „Ha garantálják, hogy fiú lesz, nem bánom.” NL, 1965. szeptember 18.; Nem tilos, de veszélyes. NL, 1966. február 19.; Asszonyom, az életéről van szó. NL, 1968. október 5.; Jól van, semmi panasz? NL, 1969. augusztus 2., 10–11.; Nem veszélytelen. NL, 1971. április 17., 20.; Alapvető emberi jog. NL, 1971. július 3., 9.; Kórtermi őszinteségeink. NL, 1978. május 2., 8.; Inkább a Dunának megyek. NL, 1982. január 30., 20–21.; Igen és nem. Fejezetek az abortusz történetéből. Cikksorozat. NL, 1987. február 28., 6–7.; március 7., 8–9.; március 14., 6–7.; Parlamenti interpelláció az abortuszbizottságok ellen. NL, 1988. március 26., 5.; az ezzel kapcsolatos vitákról bővebben lásd: Tyekvicska Árpád: Friziderszocializmus. In Beszélő évek 1957–1968. Budapest, 2000, Stencil Kulturális Alapítvány, 260–263.
- 59 Dr. Kovács Lajos: A művi vetélés. NL, 1969. december 27., 21.
- 60 Gy.: Nem veszélytelen. NL, 1971. április 24., 20.
- 61 R. Székely Julianna: Kegyetlen jelszó. IM, 1972. december.
- 62 Ha péntek, akkor kaparás. Egy nemkívánatos tömegsport. IM, 1981. június.
- 63 Inkább a Dunának megyek. NL, 1982. január 30.
- 64 Kórtermi őszinteségeink. NL, 1987. május 2., 8.
- 65 Igen és nem 3. NL, 1987. március 14., 6.
- 66 Uo.
- 67 Uo.
- 68 Úttörő munka Singer Magdolna Asszonyok álmában síró babák (Budapest, 2006, Jaffa) című kötete, amely nemcsak az abortusz lelki utóhatásairól, hanem halva született gyermekekről és a gyász feldolgozásáról is szól.
- 69 Etikai kislexikon. Budapest, 1984, Kossuth, 107.
- 70 Takács Róbert: A sajtóirányítás a Kádár-rendszerben. Médiakutató, 2009. ősz.
- 71 A modern gondolkodásmód hétköznapi életben való megjelenésére hoz két példát Kuczi Tibor közvetlenül a rendszerváltozás után készült tanulmányában: a '70-es években megjelent csecsemőgondozásról szóló könyveket, valamint a szakácskönyveket átnézve jutott arra a megállapításra, hogy a szocialista rendszer nyilvánosságában a „modern episztéméje a hétköznapi élet problémakezelésének, gondolkodásmódjának bizonyos területein is részévé vált.” Kuczi Tibor: Szociológia, ideológia, közbeszéd. Budapest, 1992, Scientia Humana, 44.
- 72 A vádlottak padján: egy nő és az előítélet. NL, 1966. szeptember 3., 14.
- 73 Házasságon kívül? NL, 1976. január 31.
- 74 A család pártján. Nők Lapja Nostalgia – 80-as évek. Budapest, 2005, Nők Lapja Műhely, Sanoma, 82.
- 75 Horváth Sándor: Urbanizáció és társadalmi integráció a 60-as években, <http://www.rev.hu/portal/page/portal/rev/kiadvanyok/evkonyv02/horvath> (utolsó letöltés: 2013. december 24.).
- 76 Például Rangon alul? NL, 1973. június 23., 20–21.
- 77 Miskolczi Miklós: Színlelni boldog szeretőt. Hazudni boldog hitvest. Budapest, 1982, IPV.
- 78 NL, 1960. augusztus 11.
- 79 NL, 1960. augusztus 25.
- 80 NL, 1965. február 20.
- 81 Szilágyi Vilmos: A próbaházasság. IM, 1978. április, 58.
- 82 Uo. 59.
- 83 Miskolczi i. m. 31., 35.
- 84 IM, 1977. május, 62–63.
- 85 IM, 1977. július, 62–63.
- 86 IM, 1977. augusztus, 63.
- 87 IM, 1977. november, 24–25.
- 88 A házasság próbakavicsáról. IM, 1977. december, 2.
- 89 Korai még a konty. IM, 1977. augusztus, 14–15.
- 90 Kuczi i. m. 34–35.
- 91 Szilágyi Vilmos: A házasság jövője – avagy a jövő házasságai. Budapest, 1978, Minerva, 5.
- 92 Uo. 143–153.
- 93 Uo. 198–220.
- 94 Rendhagyó vita a házasságról. NL, 1979. nyár. Kötetben: Fekete Gyula: Boldog házasságok titkai. Budapest, 1981, Kossuth.
- 95 Fekete i. m. 7.
- 96 Uo. 16.
- 97 Uo. 17.
- 98 Uo. 166.
- 99 Uo. 167–169.
- 100 Uo. 9.
- 101 Uo. 11.
- 102 Uo. 163.
- 103 Uo. 156.
- 104 Uo. 270.
- 105 Uo. 272.
- 106 Uo. 273.
- 107 Uo.
- 108 Uo. 275–276.
- 109 Uo. 356–357.
- 110 E fejezet a Médiakutató 2012. őszi számában megjelent tanulmány átdolgozott változata.
- 111 Szántó Gábor: Se prédikáció, se szemhunyás. A szex nevű tabu. IM, 1975. március, 15.
- 112 A nyugati törekvések magyarországi fogadókészségének dilemmáit mutatja az az eset, mikor 1986-ban a Playboy fotósai a magyar kormány költségén szerettek volna hazánkban szép lányokat fotózni. A pártdokumentumokból nem derül ki, megvalósult-e a lap kérése. A „Playboy-ügyről” lásd Simon István: Kettős mérce: az erotika befektetési előnyei a szocializmusban, www.archivnet.hu/kuriozumok/kettos_merce_az_erotika_befektetesi_elonyei_a_szocializmusban (utolsó letöltés: 2013. december 10.).
- 113 Interjú Dési Péterrel. Budapest, 2012. február 1.; Interjú Karalyos Józseffel. Budapest, 2012. január 25.; Interjú Karalyos Józseffel és Molnár Mártával. Budapest, 2012. február 18.
- 114 Az újságírói visszaemlékezések hasznáról és használhatóságáról a médiatörténetben lásd Sipos Balázs: Médiatörténet és az elbeszélte történelem. In Bajomi-Lázár Péter – Monori Áron szerk.: A rendszerváltás és az újságírók. Budapest, 2007, Antenna Könyvek.
- 115 <http://rimretro.hu/doc.php?id=40> (utolsó letöltés: 2013. december 10.).
- 116 Michel Foucault a szexualitásról szóló diskurzust elemezve, egészen más történeti kontextusban, de itt is működő szerepeket nevez meg a szexualitás és a hatalom viszonyáról szóló könyvében: A szexualitás története. A tudás akarása. Budapest, 1996, Atlantisz.
- 117 IM, 1981. november.
- 118 IM, 1981. március.
- 119 IM, 1979. szeptember, 61.

- 120 IM, 1986. augusztus, 57.
- 121 Lásd IM, 1986. március, 26–28.
- 122 IM, 1981. január.
- 123 IM, 1977. július, 58–59.
- 124 Dr. Buda Béla: Az önkielégítésről. IM, 1977. december, 58.
- 125 IM, 1988. június, 40.
- 126 Erős Ferenc – Szabó Ildikó: *Milyen a szerelem? (A fiatalok szexuális erkölcséről az Ifjúsági Magazin néhány cikke kapcsán)*. Budapest, 1973, Ifjúsági Lapkiadó Vállalat, információs osztály. I. évf. 1. sz.
- 127 A fogalom történetéről: Szokol Réka: *Kispolgárok. Fogalomtörténeti vázlat. Múltunk*, 2011. 2. sz.
- 128 Beszéljünk őszintén a szerelemről. IM, 1966. március, 5.
- 129 Somos Ágnes: Ők tudják, mi a szerelem? IM, 1966. április, 5–10.
- 130 Ők tudják, mi a szerelem? Véleményünk egy őszinte beszélgetésről. IM, 1966. augusztus, 2–5.
- 131 IM, 1975. február, 44–45.
- 132 IM, 1982. június, 8–10.
- 133 Szántó i. m. 15.
- 134 Uo. 16.
- 135 Uo. 18.
- 136 Dr. Ranschburg Jenő: *Skalpvasások*. IM, 1975. június, 24–25.
- 137 Tetőtől talpig. A nemi életről. IM, 1976. szeptember, 19.
- 138 Ranschburg Jenő: *Beszéljünk meg! Szerelem és kihívás*. IM, 1975. május.
- 139 IM, 1986. június, 60.
- 140 IM, 1985. szeptember.
- 141 IM, 1977. január, 62.
- 142 IM, 1985. május, 61.
- 143 Foucault i. m. 27.
- 144 Dr. Buda Béla: A szexualitás súlyosabb zavara. IM, 1978. augusztus, 58–59.
- 145 Sombor Judit: *Páncél az AIDS ellen (is)*. IM, 1986. január, 62.
- 146 Amit a gumióvszerről tudni kell. IM, 1989. április.
- 147 IM, 1989. június, 54.
- 148 Sziderasz Szpirosz: *Tetoválas*. IM, 1977. szeptember, 3.
- 149 IM, 1985. január, 63.
- 150 Foucault i. m. 74.
- 151 IM, 1978. március, 58–59.
- 152 Az NDK-ra vonatkozóan lásd például Uta Falck: *VEB Bordell. Geschichte der Prostitution in der DDR*. Berlin, 1998, Christoph Links. Az NDK-ban 1968-tól esett büntetőjogi szabályozás alá a prostitúció.
- 153 Földvári Aladár: A fővárosi prostitúcióról. *Belügyi Szemle*, 1979. március, 86. A háttérvonala vonatkozóan: *A nyilvánvaló nők. Prostitúció, társadalom, társadalomtörténet*. Szerk. Léderer Pál. Budapest, 1999, Új Mandátum, 25.
- 154 1961. évi V. tv. a Büntető Törvénykönyvről. 283. § (1). A korábbi büntetési tétel magasabb volt, az 1955. évi 17. tv. szerint 2 év szabadságvesztés. Az 1995. évi 17. tv. háttéréről lásd Nagy Sándor: *Üzletszerű kéjelgés, garázdaság, közveszélyes munkakerülés – prostitúció és alkoholizmus*. *Archivnet*, 2 (2002), 4. sz., http://www.archivnet.hu/politika/uzletszeru_kejelges_garazdasag_kozveszelyes_munkakerules_prostitucio_es_alkoholizmus.html (utolsó letöltés: 2013. december 28.).
- 155 1961. évi V. tv. a Büntető Törvénykönyvről. 204. § (1).
- 156 Horváth: *A kapu és a határ* i. k. 197–208. Az 1960-as évekről lásd Szécsényi Mihály: A budapesti prostitúció átalakulása az 1960-as években. *URBS. Magyar Város-történeti Évkönyv*, V. (2010), 311–327.
- 157 Zombori Attila: *Szexpiaci körséta*. Budapest, 1986, IPV; Diósi Pál: *Ez nem kéjutazás*. Budapest, 1990, Gondolat; Moldova György: *Bűn az élet* (Budapest, 1988, Magvető) egyes fejezetei. K1 – film

- a prostituáltakról* (1989); K2 – az éjszakai lányok (1990), dokumentumfilmek, rendezte Dobray György; Dobray György: *K – éjszakai és nappalok a prostituáltakal*. Budapest, 1990, Szabad Tér.
- 158 Dohy Jenő: Az üzletszerű kéjelgés bizonyításának tapasztalatai. *Belügyi Szemle*, 1976. december, 72.
- 159 Szécsényi i. m. 314.
- 160 MOL XIX-B-14 ORFK 324-es doboz. 50-636/1971. A prostitúció és az ehhez kapcsolódó büntettek alakulása 1966–1970. években.
- 161 Egy 1965-ben Heller Farkas tollából a *Belügyi Szemle*-ben megjelent cikk szerint a kapitalizmusban a „nyomor, a nők elnyomása, a munkanélküliség, az elhagyatottság” termeli ki újra és újra a prostitúciót. Idézi Szécsényi i. m. 312.
- 162 Üzletszerű kéjelgés: 283. § (1) Aki a közösülést, természet elleni vagy egyéb fajtalanúságot üzletszerűen folytatja, egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. (2) A büntetés három évig terjedő szabadságvesztés, ha az elkövető visszaeső. A visszaesésre a 214. § (3) bekezdésének a rendelkezése az irányadó.
- 163 Közveszélyes munkakerülés: 214. § (1) Az a munkaképes személy, aki munkakerülő életmódot folytat, két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. (2) A büntetés három évig terjedő szabadságvesztés, ha az elkövető visszaeső; ebben az esetben mellékbüntetésként kitiltásnak is helye van. (3) E § alkalmazásában visszaeső az, akit közveszélyes munkakerülés, tiltott szerencsejáték szervezése, üzletszerű kéjelgés, üzletszerű kéjelgésre rábírás, üzletszerű kéjelgés elősegítése, kitartottság vagy kerítés büntette miatt szabadságvesztésre ítélték, és e büntetés kiállításától, vagy végrehajthatósága megszűnésétől az újabb büntetett elkövetéséig öt év még nem telt el.
- 164 Markecolás: azért itatnak le valakit, hogy részegségét kihasználva elvegyék értékeit.

- Ezt a rendőrségi zsargonban „ük-csalásnak” is nevezték. Zombori i. m. 162.
- 165 Devizagazdálkodást sértő büntett: 247. § (1) Aki a devizagazdálkodásról szóló, valamint a nemesfémek és nemesfém tárgyak birtoklását és forgalmát szabályozó jogszabályokban meghatározott valamely kötelességet vagy tilalmat megszegi vagy kijátssza, három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.
- 166 1961. évi V. tv. a Büntető Törvénykönyvről. Rablás: 299. § (1) Aki idegen dolgot jogtalan eltulajdonítás végett úgy vesz el mástól, hogy evégből valaki ellen erőszakot, avagy élet vagy testi épség elleni közvetlen fenyegetést alkalmaz, illetőleg valakit öntudatlan vagy védekezésre képtelen állapotba helyez, két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.
- 167 A prostitúció és azzal kapcsolatos bűntettek száma országosan: 1966: 336, 1967: 323, 1968: 308, 1969: 254, 1970: 271. Budapesten 1966: 188, 1967: 175, 1968: 194, 1969: 133, 1970: 166. Összehasonlításképp: 1950-ben, a nyilvánosházak felszámolásakor 511 bejegyzett kéjő volt. Külügyminisztérium adatkérése a Belügyminisztériumtól „az emberkereskedelem és a prostitúció elnyomásával kapcsolatos intézkedésekről”. 10/10668/1956. MOL ORFK XIX-B-1-j BM Körendészeti Főosztály, 45. doboz.
- 168 Az osztályon felüli helyek közül: Pipacs, Moulin Rouge, Jereván, Savoy, Berlin stb., bárók a Gellért, a Szabadság, a Palace, a Metropol, a Vörös Csillag, az Astoria Szálló halljai és bárjai. Az I., II., III. osztályúak közül: EMKE, Tavasz, Harmat, Luxor, Ott-hon, Tinódi, Fény, Gong, Trojka, Szimpla, Rózsa és Ibolya presszók, Liliom, Nemzeti, Szarvas Étterem, Múzeum Kávéház, a terek közül kiemelkedik a Rákóczi tér (1970-es évek elejétől), az Úttörő tér, Kulich Gyula tér, Almássy tér. Az EMKE presszóbeli prostituáltak elleni nyomozásról lásd Rosta László: *Üzletszerű kéjelgés nyomozása. Belügyi Szemle*, 1982. augusztus, 109.

- 169 Az IBUSZ utazási irodán keresztül bérelhető lakás, melynek bérleti díja, havi 4-500 Ft a korszakban kiemelkedően magasnak számított.
- 170 A szó eredeti jelentése az volt, amikor bérkocsit béreltek a szerelmespárok, hogy nyugodtan együtt lehessenek.
- 171 Ilyen bejegyzett munka volt például háztakarítás vállalása az IKV-nál (Ingatlankezelő Vállalat), ezt azonban kiadták bérbe. Földvári i. m. 87.
- 172 Az „impex” jelentése: import-export.
- 173 XIX-B-1-Y BM miniszteri és miniszterhelyettesi értekezletek. 1983. I. 24. 31. doboz. Jelentés a közvesztélyes munkakerülők, csavargó életmódot és üzletszerű kéjelgést folytatók által elkövetett bűncselekmények üldözéséről, rendőrhatalmának kényszerintézkedésük tapasztalatairól.
- 174 Havi 3500 Ft-ért igazolt munkaviszonyt egy maszek (pl. cipész vagy büfés) Zombori Attila egyik interjúalányának. Zombori i. m. 181.
- 175 Zombori i. m. 32. Más szállodában egy pótágyat kellett kifizetniük a lányoknak. Dobray i. m. 45.
- 176 Zombori i. m. 36.
- 177 Jelentés a nemi erkölcs elleni bűncselekmények alakulásáról és jellemzőiről, különös tekintettel a prostitúcióra. 1988. XI.9. 48. doboz.
- 178 Rosta i. m. 109.
- 179 1977-től 32 „önkéntes társadalmi segítő” is részt vett Budapesten az erkölcsrendészet munkájában. Földvári i. m. 86., ugyanerről: Dohy i. m. 73.
- 180 Rosta i. m. 109–110.
- 181 Egy 1976-os cikk szerint a Rákóczi téri törzsközség nagy része nők voltak, és 16–21 óra között érkezett a térre. Konczer István – László János: Prostitúcióhoz kapcsolódó bűnöző csoport felszámolásának tapasztalatai. *Belügyi Szemle*, 1976. augusztus, 91.
- 182 Földvári i. m. 87.
- 183 Rosta i. m. 109–110., 112.
- 184 Dobray i. m. 21.
- 185 Zombori i. m. 19.
- 186 A szállodában dolgozókat nevezték „üzletlányoknak” („businessgirl”) is. Dobray i. m. 31.
- 187 Zombori i. m. 32.
- 188 Tonhauser László: Szervezett akció a prostitúció visszaszorítására. *Belügyi Szemle*, 1974. október, 99. Zombori Attila szociográfiájában az egyik nyilatkozó szerint a kocsisor kialakulásának az oka az volt, hogy a szobáztatással szemben az autóban kevésbé állt fenn a lebukás veszélye. Zombori i. m. 188. A Moldova könyvében nyilatkozók gyakran a Petőfi-híd budai hídfőjénél levő parkba vitték az autós kuncsaftokat innen. Moldova i. m. 44., 47.
- 189 Zombori i. m. 19.
- 190 Moldova könyvében az egyik nyomozó így jellemezte a „hiéna” maszek taxisokat: „csak egy bizonyos kurvát fuvaroz, állandóan elviszi, megvárja, visszahozza, a kocsit hamutartója mögött tárolja a valutát, aztán elpasszolja egy benzinkutasnak vagy maszek kisiparosnak (a pénzt).” Moldova i. m. 385.
- 191 Az 1980-as években a Rákóczi téren átlagosan 1000 Ft-ot kellett a prostituálnak fizetni és 200 Ft-ot a szobáztatónak. Zombori i. m. 156.
- 192 Nyilatkozta dr. Halász Irén tanácsvezető bíróné. Uo. 76.
- 193 Jelentés a nemi erkölcs elleni bűncselekmények alakulásáról és jellemzőiről, különös tekintettel a prostitúcióra. 1988. XI.9. 48. doboz.
- 194 Földvári i. m. 86.
- 195 Zombori i. m. 77.
- 196 Uo. 140–141.
- 197 A vádlottak padján. „Ha éjjel szórakoztam, másnap nem ment a munka.” *NL*, 1963. november 23., 14.
- 198 Gyáni Gábor: *Család, háztartás, városi cselekedés*. Budapest, 1983, Magvető, 113.
- 199 Szólni kell róla. *NL*, 1970. július 25., 23. Ugyanez a téma, szintén hasonló életutakkal: „Mert kedvesek voltak.” *NL*, 1969. július 19., 8.
- 200 Diósi i. m. 24–25.
- 201 Dobray i. m. 43.
- 202 Uo. 44.
- 203 Zombori i. m. 95.
- 204 Dobray i. m. 52–53.
- 205 Moldova egyik rendőr nyilatkozója arra panaszkodott, hogy amíg a stricik komputeres Mercedesszel és BMW-vel jártak, ők Zsigulival. Moldova i. m. 49.
- 206 Diósi i. m. 23.
- 207 Dobray i. m. 6.
- 208 A szereplésért a lányok pénzt kaptak. Dobray i. m. 14., 27.
- 209 Zombori i. m. 50.
- 210 Uo. 33.
- 211 Uo. 80., 90.
- 212 A vádlottak padján. „Ha éjjel szórakoztam, másnap nem ment a munka.” *NL*, 1963. november 23., 14.
- 213 Dobray i. m. 35.
- 214 Moldova i. m. 33.
- 215 Zombori i. m. 222.
- 216 A kötet kislexikona szerint: „a Rákóczi téren és a kocsisoron való sétálgatás kifejezetten azzal a céllal, hogy alkalmi partnerekkel ismerkedjen meg a prostituált.” Uo. 238.
- 217 Uo. 224.
- 218 Dobray i. m. 39.
- 219 Zombori i. m. 97.
- 220 Uo. 151. Ugyanez a történet, csak abban a változatban, hogy a kezét kampókkal szövelték le: Moldova i. m. 39.
- 221 Zombori i. m. 195.
- 222 Dobray i. m. 38.
- 223 Zombori i. m. 195.
- 224 Uo. 165.
- 225 Moldova i. m. 32.
- 226 Dobray i. m. 23.
- 227 Moldova i. m. 33.
- 228 Uo. 46.
- 229 Uo.
- 230 Uo. 39.
- 231 Uo. 41.
- 232 Dobray i. m. 48.
- 233 Ugyanezt mondja Moldova egyik rendőr interjúalánya is. Moldova i. m. 33.
- 234 Dobray i. m. 21.
- 235 BFL BRFK XXIV. fond 1. állag.
- 236 A *Kék fény* adásából idézi: Diósi i. m. 24.
- 237 A nyilvánvaló nők i. k. 26.
- 238 Zombori i. m. 20.
- 239 Uo. 22.
- 240 Jelentés a nemi erkölcs elleni bűncselekmények alakulásáról és jellemzőiről, különös tekintettel a prostitúcióra. 1988. XI.9. 48. doboz.
- 241 A legrészletesebb feldolgozás Friderikusz Sándor kötete: *Isten óvd a királynőt!* Budapest, 1987, magánkiadás.
- 242 Például a XX. század krónikájában (Budapest, 1994, Officina Nova) vagy az 1996-ban megjelent *A magyarok krónikájában* (Budapest, Officina Nova).
- 243 Jan Assmann kommunikatív emlékezetnek nevezi a negyven-ötven éven, tehát egy emberöltőn belül történt eseményeket. Jan Assmann: *A kulturális emlékezet*. Budapest, 1999, Atlantisz.
- 244 Kivéve az Anna-bál Szépe versenyt, melyet a szocialista időszakban is, 1954-től folyamatosan – elsősorban idegenforgalmi okokból – megrendeztek. Ezenkívül voltak helyi versenyek, például a Budapest Szépe és a Miss Hunyadi az 1980-as évek elején, a Hunyadi nevű hajón.

- 245 Teljes nevén: Magyar Média Reklám és Propaganda Szolgáltató Leányvállalat.
- 246 Tóth Rita, a Magyar Divat Intézet manökenje az 1984-es bécsi Miss Európa választáson 3. helyezett lett. A *Képes Újság* tudósítása szerint: „Csaknem ezernégy-száz éves Kárpát-medencei ittlétünk alatt eddig sikerrel távol tartottuk magunkat eme hívságos vetélkedéstől. Ötszáz esztendővel Mátyás király bécsi győzelme után egy Tóth Rita nevű magyar kislány is bevette a várost. A teljes ismeretlenség-ből előlépve, úgyszólván turistaúton bronz medáliát nyert az európai szépségversenyen.” Czippán György: Mégis lesz királynőnk! *Képes Újság*, 1985. szeptember 7.; www.molnarscilla.hu
- 247 Molnár Csilla Andrea 1969. január 20-án született Kaposváron. 1972-től Fonyódon élt vendéglátással foglalkozó szüleivel és öccsével. A fonyódi Karikás Frigyes Gimnázium tanulója volt. www.molnarscilla.hu (utolsó letöltés: 2013. december 28.).
- 248 Minden tekintetben szebbek a magyarok. *Magyar Hírlap*, 1985. december 19.
- 249 Ennek oka lehetett az is, hogy az 1980-as évek elején törekedtek arra, hogy kevésbé áramoljanak be nyugati nyelvekhez kötődő kifejezések a magyar nyelvbe. Például Frutta Porta néven zöldség-gyümölcs standokat nyitottak Budapesten, majd azokat átkeresztelték Vitamin Portára.
- 250 *Szépleányok*. Magyar dokumentumfilm, 1986. Rendező-operatőr: Dér András, Hartai László. Balázs Béla Stúdió – Mozgóképi Innovációs Társulás.
- 251 *Retrográd*, a Hír TV történelmi magazinja, 2010. szeptember 14.
- 252 Gázó L. Ferenc – Zelei Miklós: *Szépség-hibák*. Budapest, 1986, magánkiadás.
- 253 www.molnarscilla.hu.
- 254 Az e fejezetben idézett cikkek összegyűjtve megtalálhatóak a www.molnarscilla.hu emlékdoldalon.
- 255 Magyarország szépe. *Békés Megyei Népiújság*, 1985. október 7.
- 256 B. B. A: Miss Erotika? *Magyar Hírlap*, 1985. október 7.
- 257 Fazekas: A királynő szinte még gyermek. Most a szépek választanak. *Esti Hírlap*, 1985. október 7.
- 258 Ben: Kuglóf és évforduló. *Népszava*, 1985. október 7.
- 259 Kiss Dezső Péter: *Szépsége a centrumé*. 1985. november.
- 260 K. É.: A Centrum Szépét is átváltottattuk. *Átváltottatjuk*, 1985. tél.
- 261 B. L.: Közepes vagyok – mondja a szépségkirálynő. *Dunántúli Napló*, 1985. október 13.
- 262 Kiss Dezső Péter i. m.; K. É. i. m.
- 263 Szántó Gábor: A legszebbnél szebb a szép. *Ifjúsági Magazin*, 1985. december.
- 264 G. S. A.: A kiskorú királynő. *Magyar Hírlap*, 1985. október 8.
- 265 Hárs György: Istennősi. *Élet és Irodalom*, 1985. október 11.
- 266 Pálos: A szépség „leg”-jei. *Ország-Világ*, 1985. október.
- 267 Ben i. m.
- 268 Szántó: A legszebbnél szebb a szép i. k.
- 269 Csillagocskák háborúja. *Magyar Ifjúság*, 1985. október 4.
- 270 Kovács Zoltán: Nem jött a királynő. *Magyar Ifjúság*, 1985. december 27.
- 271 Á. L.: „Tükröm, tükröm mondd meg nekem”. Szépségselejtező. *IM*, 1985. szeptember.
- 272 V. B.: Rábeszélésre jelentkezett. *Ötlet*, 1985. október 20.
- 273 Szántó: A legszebbnél szebb a szép i. k.
- 274 Kormos Valéria: A riporter magányosságáról. Egy dokumentumkötet kapcsán. *NL*, 1987. augusztus 22.
- 275 Friderikusz i. m.
- 276 Kormos i. m.
- 277 Bubrik Gáspár: Ideológiai megfontolásból lett Magyarország Szépe. *Reform*, 1989. október 6.
- 278 BFL XXXVI. a. 4. 779. öe. 1988. április 13. 105–112.
- 279 Kormos i. m.
- 280 Interjú Kruppa Judittal és dr. Cenkvári Évával. Budapest, 2012.
- 281 Berecz János politikai akkoriban az MSZMP KB ideológiai és propaganda-ügyekkel foglalkozó titkára volt.
- 282 E fejezet a *Médiakutató* 2011. nyári számában megjelent tanulmány átdolgozott változata.
- 283 *Harlekin és szerelmese*, 1966. Rendező: Fehér Imre, főszereplők: Bujtor István, Sáfár Anikó.
- 284 *A veréb is madár*, 1968. Rendező: Hintsch György. A főszereplő: Kabos László, az egyik női szerepben a filmben több ízben merészen, de sohasem teljesen meztelen: Medveczky Ilona.
- 285 *Szindbád*, 1971. Rendező: Huszárik Zoltán.
- 286 Gelencsér Gábor: *A Titanic zenekara. Stílusok és irányzatok a hetvenes évek magyar filmművészetében*. Budapest, 2002, Osiris, 71.
- 287 Az első, a témáról készült kitűnő, átfogó esszében Szilágyi Ákos 1985-ben „kis szexuális forradalomnak” nevezi a hazai játékfilmben bekövetkező változást. Szilágyi Ákos: Kis magyar filmszexológia. *Filmvilág*, 1985. 1. sz. 25–30., http://www.filmvilag.hu/xista_frame.php?cikk_id=6218 (utolsó letöltés: 2014. március 18.).
- 288 Gelencsér i. m. 277.
- 289 Az 1970-es évek magyar filmjeinek pszichéjéről lásd Kovács András Bálint: „Öntudatlan rétegek” Ábrázolási konvenciók átalakulása a hetvenes évek magyar filmjeiben. In uő: *A film szerint a világ*. Budapest, 2002, Palatinus.
- 290 Gelencsér i. m. 282.
- 291 Az ötvenes éveket feldolgozó filmekről részletesebben lásd Murai András: *Film és kollektív emlékezet. Magyar múltfilmek a rendszerváltozás után*. Szombathely, 2008, Savaria University Press.
- 292 A kiábrándultság, a tagadás, a csalódás állapotát természetesen más művészeti ágak is megfogalmazták, és a szubkultúrák világában is megjelent, gondoljunk a *Kopaszkutya* (Hobo Blues Band, 1981, a lemezt betiltották, csak két évvel később adták ki), a *Szerellem, szerelem* (A. E. Bizottság, 1983) vagy a *Nem kell* (Beatrice, 1980) című számokra.
- 293 Részben kapcsolódik e filmekhez az *Őszi almanach* (1984). Tarr Béla rendezése egyetlen lakásban játszódó történet, amelyben öt ember összeforrasztva egymás lelki és testi tönkretételével van elfoglalva. A filmben az emberi kegyetlenség, kiszolgáltatottság részeként jelenik meg a szexualitás. Ugyanakkor – és ebben lényegesen eltér a kortárs, s általunk most vizsgált filmek-től – kevésbé fontos Tarrnál a társadalomrajz, elemel a szociális helyzetből, és egy mesterséges, zárt világot hoz létre. A filmről bővebben: Kovács András Bálint i. m.
- 294 Hegyi Gyula: Ajándék ez a nap. Filmlevél. *Magyar Hírlap*, 1979. december 6.
- 295 Az 1960-as évek lakáshelyzetére vonatkozóan lásd Horváth: *Urbanizáció és társadalmi integráció* i. k.
- 296 A tartási szerződés mint jogintézmény célja az 1959. évi IV. tv., a Polgári Törvénykönyv szerint az volt, hogy az eltartó az eltartottat saját háztartásában „megfelelően eltartsa”, gyógyíttassa, ápolja, eltemettesse. E szolgáltatások fejében az eltartott ingatlanát halála után az eltartó örökölte meg.
- 297 Egy ilyen tematikájú újságcikk: Boór András: Válás formálisan. *Családi Lap*, 1980. június 30. A látszatváltások oka egyrészt az volt, hogy minden állampolgárnak egy ingatlan, egy üdülőtelek, egy autó lehetett

- a tulajdonában. Másérszt például egy házaspár, aki egy gyerekkel a nagyszülőknél lakott kis eséllyel indult a tanácsi lakáskiutalási rendszerben. Ha elváltak, az egyedülálló anyának számító nő nagyobb eséllyel kapott lakást.
- 298 35/ 1956 (X. 30.) M. T. sz. rendelet a lakásbérletről, végrehajtására: 17/1957 (III. 7.) Korm. sz. rendelet.
- 299 Gábor László – Győri Péter: Guberálás a lakáspiacon (1990). In Győri Péter szerk.: *A város, a város társadalma, életformacsoporthok*. Budapest, é. n. [1996], Wesley János Lelkészképző Főiskola, 113–136.
- 300 Preisich Gábor: A lakásépítés és a lakásállomány változása. In *Budapest városépítésének története*. 1945–1990. Budapest, 1998, Műszaki, 83.
- 301 Kovács András Bálint i. m. 183.
- 302 Gelencsér i. m. 239.
- 303 Szilágyi Ákos i. m.
- 304 *Láttuk, hallottuk*, Kossuth Rádió, 1979. december 7.
- 305 Koltai Tamás: *Habitare necesse est. Filmkultúra*, 1979. 6. sz. 21.
- 306 *Láttuk, hallottuk* idézett adás.
- 307 Hegyi i. m.
- 308 Uo.
- 309 Sümegi Anikó: A selejt felmagasztalása. *Hajdú-Bihari Napló*, 1984. június 3.
- 310 Uo.
- 311 Sas György: Ajándék ez a nap. *Szabadszféra*, 1980. január 20.
- 312 Veress József, *168 óra*, Kossuth Rádió, 1979. december 8.
- 313 *Tükör*, 1983. október.
- 314 *Kisalföld*, 1983. november 19.
- 315 *Pest Megyei Hírlap*, 1983. október 2.
- 316 Nem homogén természetesen a kritikák hangvétele, a differenciált megközelítés távoli pontjainak tekinthetjük a szaklapokat (pl. *Filmvilág*) és a megyei napilapokat.
- 317 Fekete Ibolya – Grunwalsky Ferenc – Szomjas György: *Falfúró*. Filmnovella. *Filmvilág*, 1985. június.
- 318 Koltai Ágnes: Színes magyar film: *Falfúró*. *Új Tükör*, 1986. április 13.
- 319 Marinov Iván: Árulták-e testüket a gyese anyukák a presszóban? <http://www.urbanlegends.hu/2010/11/falfuro-gyese-anyukak-presszo/> (utolsó letöltés: 2014. március 18.).
- 320 Bigmek hozzászólása, 2010. november 29.
- 321 Kisvárosi hozzászólása, 2010. november 29.
- 322 Luputya hozzászólása, 2010. december 27.
- 323 Borgos Anna – Takács Mária: *Eltitkolt évek*. Budapest, 2011, Labrisz Leszbikus Egyesület, 9.
- 324 Uo. 49.
- 325 A következőkben csak a filmről lesz szó, nem térünk ki a film alapjául szolgáló regényre (Galgóczi Erzsébet: *Törvényen belül*).
- 326 Zsugán István: Kettős szorítottság kínjában. Beszélgetés Makk Károllyal. *Filmvilág*, 1982. 5. sz. 11–14.
- 327 Tarján Tamás: Az igazság megszállottja. *Pesti Műsor*, 1982. november 3.
- 328 *Esti Magazin*, Kossuth Rádió, 1982. október 6.
- 329 Bernáth László: Egymásra nézve. *Esti Hírlap*, 1982. október 6.
- 330 Judy Stone: A powerful 'Way' from Hungary. *San Francisco Chronicle*, 1983. november 8.
- 331 Szilágyi Ákos i. m.
- 332 Geszti Pál: Egymásra nézve. *Magyar Hírlap*, 1982. október 7.
- 333 Spiró György: Kikacsintva. *Filmvilág*, 1982. 10. sz.
- 334 Geszti i. m.
- 335 Bernáth László: Egymásra nézve. *Esti Hírlap*, 1982. október 6.

- 336 B. Sajti Emese: Egymásra nézve. *Békes Megyei Népiújság*, 1982. október 23.
- 337 Gyertyán Ervin: Egymásra nézve. *Népszabadság*, 1982. október 13.
- 338 *Esti Krónika*, Kossuth Rádió, 1982. október 6.
- 339 *Láttuk, hallottuk*, Petőfi Rádió, 1982. október 28.
- 340 Spiró i. m.
- 341 Báron György: Nehéz szerelem. *Filmvilág*, 1982. 10. sz.
- 342 Vértessy Péter: Egymásra nézve. *Magyar Nemzet*, 1982. október 7.
- 343 Geszti i. m.
- 344 Gantner Ilona: Egymásra nézve. *Népszava*, 1982. október 7.
- 345 Idézi: Oravecz Imre: Erősz eltévelyedett gyermekei. *Élet és Irodalom*, 1982. október 8.; Dr. Jellinek Harry: *Egészségügyi abc*. Budapest, 1978, Medicina.
- 346 Gyertyán i. m.
- 347 A filmet szoft-horrornak nevezi Kovács András Bálint: A „szoft-horror”. (Populáris mítosz Magyarországon). *Filmvilág*, 1989. 9. sz.
- 348 A pontos idézet: „Mielőtt befejezi vaksi röptét / A denevér, mielőtt álmosan / Elzümöggi Hekáté szaruszárnyú / Bogara az éj altató jelét: / Iszonyu tett történik.” Szabó Lőrinc fordítása.
- 349 Fiala János: A denevér röpte. Beszélgetés Tímár Péterrel. *Filmvilág*, 1988. 12. sz. Ugyanez a történet: Mire befejezi röptét a denevér. *Film Színház Muzsika*, 1988. április 21.
- 350 Uo.
- 351 Uo.
- 352 Sinkovics Eta: Mielőtt befejezi röptét a denevér. *Zalai Hírlap*, 1989. május 11.
- 353 Bodó L.: Horror. *Dunántúli Napló*, 1989. április 22.
- 354 Bársony Éva: Mielőtt befejezi röptét a denevér. *Esti Hírlap*, 1989. április 19.
- 355 Heller Mária – Némédi Dénes – Rényi Ágnes: Nyilvános stratégiák és nyilvános szabályok. *Szociológiai Szemle*, 1992. 4. sz. 53–60.
- 356 Bár cenzúrahivatal nem létezett a szocialista időszak Magyarországon, azonban több intézményes szereplőnek is elsőrendű feladatai közé tartozott a sajtó irányítása. Lásd Hegedűs István: Sajtó és irányítás a Kádár-korszak végén. *Médiakutató*, 2001. tavasz; Takács Róbert: A sajtóirányítás szervezete a Kádár-korszakban. *Médiakutató*, 2009. ősz.
- 357 *IM*, 1980. július, 45–46.
- 358 Köszönjük az információkat Unger Gabriellának.
- 359 Josie McLellan: *Love in the Time of Communism. Intimacy and Sexuality in the GDR*. Cambridge, 2011, Cambridge University Press, 144–174.
- 360 Klaniczay Gábor: A nudizmus története. *Élet és Tudomány*, 1982. szeptember 12.; újraközölve in Oláh Tamás szerk.: *Fejezetek a szexualitás történetéből*. Budapest, 1986, Gondolat, 244–252.
- 361 George L. Mosse: *Férfiasságnak tüköre*. Budapest, 2002, Balassi.
- 362 McLellan i. m. 114–144.
- 363 Friedrich Hagen: *Baden ohne*. Berlin–Lip-cse, 1982, VEB Tourist Verlag.
- 364 *IPM*, 2013. március, 6.
- 365 Egyik kivétel volt a Magyar Televízió *Parabola* című műsorának egyik szilveszteri adása, a *Szuperbola*, amikor a műsorvezető, Árkus József viccből nem nőkkel örvendeztette meg a közönséget, hanem egy pillanatra a fürdőköpenyét szétnyitó férfival, akinek meztelen testére tortát dobta. Egy másik kivétel az 1983-ban bemutatott *Te rongyos élet* című film volt, amelyben a meztelenül toporgó Matura Sándor rendező századosra (Bezerédi Zoltán) fog pisztolyt Sziráky Lucy (Udvaros Dorottya).
- 366 *IM*, 1982. október, 47–49.
- 367 *IM*, 1986. október, 16–19.

368 Dunai Andrea: Nyaralók megfigyelés alatt. A Stasi a Balatonnál. 1956-os *Intézet Évkönyve*, Budapest, 2009, 410–437.

369 E témáról részletesebben lásd Németh László Sándor – Tóth Eszter Zsófia: A görög géplakatos, a Mercedes hátsó ülése és a szürke játék mackó. NDK- és NSZK-

állampolgárok tiltott határátlépési perei Magyarországon az 1960-as évek második felében. *Múltunk*, 2011. 4. sz.

370 Maxie Wander: *Guten Morgen, du Schöne*. Berlin, 1977, Morgen; magyarul: *Jó reggelt, szépségem*. Budapest, 1987, Európa.

371 Futács Károly visszaemlékezése. Kézirat.

Forrásjegyzék

LEVÉLTÁR

Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban: BFL): BFL XXXV1.a.4. 779. őe.

BFL BB 8. fond. XXXV (8) C

BFL BRFK XXIV. fond 1. állag

Magyar Nemzeti Levéltár (a továbbiakban: MNL)

MNL-M-KS MSZMP PB. 288. f. MNL-M-KS 288. f. 4/19. őe.

MNL-M-KS MSZMP PB. 4/104-105. őe.

MNL-M-KS MSZMP PB. 288. f. 5/604. őe.

MNL-M-KS 288. f. 288. f. 5/509. őe.

MNL-M-KS MSZMP PB. 288. f. 5/604. őe.

MNL-M-KS 288. f. 5/615. őe.

MNL-M-KS 288. f. 5/815. őe.

MNL-M-KS 228-22/1967. 6. őe.

MNL XIX-B-14 ORFK 324-es doboz.

MNL XIX-B-1-Y

SAJTÓ

Ifjúsági Magazin 1965–1989

Nők Lapja 1957–1989

Irodalomjegyzék

- Assmann, Jan: *A kulturális emlékezet*. Budapest, 1999, Atlantisz.
- Becskeházi Attila: *Szociológia és társadalomdiskurzus*. Budapest, 1992, Scientia Humana.
- Borgos Anna – Takács Mária: *Eltitkolt évek*. Budapest, 2011, Labrisz Leszbikus Egyesület.
- Buda Béla: *A szexualitás modern elmélete*. Budapest, 1972, Tankönyvkiadó.
- Czeizel Endre: *Infecundin '68. Beszélő*, 1997, 11. sz.
- Csizmadia Ervin: *A magyar demokratikus ellenzék. 1968–1988*. Budapest, 1994, T-Twins.
- Diósi Pál: *Ez nem kéjútazás. Interjúk a budapesti prostitúciókról*. Budapest, 1990, Gondolat.
- Dobray György: *K-éjszakák és nappalok a prostituáltakkal*. Budapest, 1990, Szabad Tér.
- Erős Ferenc – Szabó Ildikó: *Milyen a szerelem? (A fiatalok szexuális erkölcséről az Ifjúsági Magazin néhány cikke kapcsán)*. Budapest, 1973, Ifjúsági Lapkiadó Vállalat, információs osztály. I. évf. 1. sz.
- Falck, Uta: *VEB Bordell. Geschichte der Prostitution in der DDR*. Berlin, 1998, Christoph Links.
- Fekete Gyula: *Éljünk magunknak?* Budapest, 1972, Szépirodalmi.
- Foucault, Michel: *A szexualitás története. A tudás akarása*. Budapest, 1996, Atlantisz.
- Friderikusz Sándor: *Isten óvd a királynőt!* Budapest, 1987, magánkiadás.
- Gazsó L. Ferenc – Zelei Miklós: *Szépséghibák*. Budapest, 1986, magánkiadás.

- Gábor László – Győri Péter: *Guberálás a lakáspiacon*. (1990) In Győri Péter szerk.: *A város, a város társadalma, életformacsoportok*. Budapest, é. n. [1996], Wesley János Lelkészképző Főiskola.
- Gelencsér Gábor: *A Titanic zenekara. Stílusok és irányzatok a hetvenes évek magyar filmművészetében*. Budapest, 2002, Osiris.
- Gyáni Gábor: *Család, háztartás, városi cselédség*. Budapest, 1983, Magvető.
- Gyáni Gábor: *A cselédkép változatai a századforduló diskurzusában*. In *Szerep és alkotás. Női szerepek a társadalomban és az alkotóművészetben*. Szerk. Nagy Beáta – S. Sárdi Margit. Debrecen, 1997, Csokonai.
- Hagen, Friedrich: *Baden ohne*. Berlin–Lipcse, 1982, VEB Tourist Verlag.
- Hegedűs István: *Sajtó és irányítás a Kádár-korszak végén. Médiakutató*, 2001. tavasz.
- Hein, Christoph: *Landnahme*. Frankfurt am Main, 2004, Suhrkamp.
- Heller Mária – Némédi Dénes – Rényi Ágnes: *Nyilvános stratégiák és nyilvános szabályok. Szociológiai Szemle*, 1992. 4. sz. 53–60.
- Horváth Sándor: *A kapu és a határ. Mindennapi Sztálinváros*. Budapest, 2004, MTA Történettudományi Intézet.
- Horváth Sándor: *Urbanizáció és társadalmi integráció a 60-as években*, <http://www.rev.hu/portal/page/portal/rev/kiadvanyok/evkonyv02/horvath>.
- Kemény István szerk.: *A szexuális élet szociológiája*. Budapest, 1972, Közgazdasági és Jogi.
- Kon, Igor Semenovic szerk.: *Etikai kislexikon*. Budapest, 1984, Kossuth.
- Kovács András Bálint: *A film szerint a világ*. Budapest, 2002, Palatinus.
- Kovács András Bálint: *A „szoft-horror”. (Populáris mítosz Magyarországon)*. *Filmvilág*, 1989. 9. sz.
- Kuczi Tibor: *Szociológia, ideológia, közbeszéd*. Budapest, 1992, Scientia Humana.
- Léderer Pál szerk.: *A nyilvánvaló nők. Prostitúció, társadalom, társadalomtörténet*. Budapest, 1999, Új Mandátum.
- Ludassy Mária: 1973. *Beszélő*, 1998. 4. sz.
- McLallen, Josie: *Love in the Time of Communism. Intimacy and Sexuality in the GDR*. Cambridge, 2011, Cambridge University Press.
- Miskolczi Miklós: *Színlelni boldog szeretőt, hazudni boldog hitvest*. Budapest,

1985, IPV.

Moldova György: *Bűn az élet*. Budapest, 1988, Magvető.

Murai András: *Film és kollektív emlékezet. Magyar múltfilmek a rendszerváltozás után*. Szombathely, 2008, Savaria University Press.

Nagy Sándor: Üzletszerű kéjelgés, garázdaság, közveszélyes munkakerülés – prostitúció és alkoholizmus, http://www.archivnet.hu/politika/uzletszeru_kejelges_garazdasag_kozveszelyes_munkakerules_prostitutio_es_alkoholizmus.html. *Archivnet*, 2 (2002), 4. sz.

Németh László Sándor – Tóth Eszter Zsófia: A görög géplakatos, a Mercedes hátsó ülése és a szürke játék mackó. NDK- és NSZK-állampolgárok tiltott határátlépési pereit Magyarországon az 1960-as évek második felében. *Múltunk*, 2011. 4. sz.

Pák-van Sza: *Annak az ősznek három napja*. Budapest, 2009, Nyitott Könyvműhely.

Pető Andrea: *Rajk Júlia*. Budapest, 2001, Balassi.

Preisich Gábor: A lakásépítés és a lakásállomány változása. In *Budapest városépítésének története. 1945–1990*. Budapest, 1998, Műszaki.

Pullai Árpád: *A nők politikai, gazdasági, szociális helyzete*. Budapest, 1970, Kossuth.

Sasvári Edit: *Miért éppen Pór? A kádári üzenési mechanizmus természetéhez*, http://www.rev.hu/portal/page/portal/rev/kiadvanyok/szovegek_evk2000/sasvari#_ftn10.

Simon István: *Kettős mérce: az erotika befektetési előnyei a szocializmusban*, www.archivnet.hu/kuriozumok/kettos_merce_az_erotika_befektetesi_elonyei_a_szocializmusban. *Archivnet*, 5 (2005), 4. sz.

Singer Magdolna: *Asszonyok álmában síró babák*. Budapest, 2006, Jaffa.

Sipos Balázs: Médiatörténet és az elbeszélte történelem. In Bajomi-Lázár Péter – Monori Áron szerk.: *A rendszerváltás és az újságírók*. Budapest, 2007, Antenna Könyvek.

Sulyok Katalin: *Egy ország gyesein*. Budapest, 1979, Kozmosz Könyvek.

Szabó Bálint szerk.: *A szocializmus útján: A népi demokratikus átalakulás és a szocializmus építésének kronológiája: 1944. szeptember – 1980. április*. Budapest, 1982, Akadémiai.

Szécsényi Mihály: *A budapesti prostitúció átalakulása az 1960-as években*.

URBS. *Magyar Várostörténeti Évkönyv V.* (2010), 311–327.

Szilágyi Ákos: Kis magyar filmszexológia. *Filmvilág*, 1985. 1. sz.

Szilágyi Vilmos: *A házasság jövője – avagy a jövő házasságai*. Budapest, 1978, Minerva.

Szoboszlai György szerk.: *Az 1985. évi országgyűlési választások politikai tapasztalatai*. Budapest, 1988, Alfaprint.

Szokol Réka: Kispolgárok. Fogalomtörténeti vázlat. *Múltunk*, 2011. 2. sz.

Takács Róbert: Sajtóirányítás és öncenzúra az 1980-as években. *Médiakutató*, 2005. tavasz, 55–70. o.

Takács Róbert: A sajtóirányítás szervezete a Kádár-korszakban. *Médiakutató*, 2009. ősz.

Tóth Eszter Zsófia: *Kádár leányai*. Budapest, 2010, Nyitott Könyvműhely.

Tyekvicska Árpád: Frizsiderszocializmus. In *Beszélő évek 1957–1968*. Budapest, 2000, Stencil Kulturális Alapítvány, 260–263.

Dr. Veres Pál: *Beszélnünk kell róla*. Budapest, 1982, Ifjúsági Lapkiadó Vállalat.

Wander, Maxie: *Guten Morgen, du Schöne*. Berlin, 1977, Morgen; magyarul: *Jó reggelt, szépségem*. Budapest, 1987, Európa.

Zombori Attila: *Szexpiaci körséta*. Budapest, 1986, Idegenforgalmi Propaganda és Kiadványvállalat.

Zöldi László: *Az ÉS vitái. Az Élet és Irodalom 3 évtizede*. Budapest, 1987, Múzsák.

Interjúk jegyzéke

AZ INTERJÚKAT TÓTH ESZTER ZSÓFIA KÉSZÍTETTE 2012–2013-BAN

1. Interjú Dr. Cenkvári Éva állatorvossal, az 1985-ös Magyarország Szépe-választás döntőseivel.
2. Interjú Dér András filmrendezővel.
3. Interjú Dési Péterrel, az *Ifjúsági Magazin* főszerkesztőjével, a *Reform* alapító szerkesztőjével.
4. Interjú Futács Károllyal, a fonyódi Gyöngyhalász diszko tulajdonosával, Molnár Csilla Andrea szerelmével.
5. Interjú Karalyos Józseffel, az *Ifjúsági Magazin* fotósával, újságírójával.
6. Interjú Kruppa Judittal, az 1985-ös Magyarország Szépe-választás 2. helyezettjével.
7. Interjú Molnár Mártával, az *Ifjúsági Magazin* újságírójával, a *Diplomata* magazin főszerkesztőjével.

A könyvben szereplő filmek jegyzéke

- A kis Valentino*, 1979. Rendező: Jeles András.
A ménészgazda, 1978. Rendező: Kovács András.
A veréb is madár, 1968. Rendező: Hintsch György.
Adj király katonát, 1982. Rendező: Erdős Pál.
Ajándék ez a nap, 1979. Rendező: Gothár Péter.
Angi Vera, 1978. Rendező: Gábor Pál.
BÚÉK, 1978. Rendező: Szörényi Rezső.
Családi tűzfészek, 1977. Rendező: Tarr Béla.
Egészséges erotika, 1985. Rendező: Tímár Péter.
Egymásra nézve, 1982. Rendező: Makk Károly.
Eszkimó asszony fázik, 1983. Rendező: Xantus János.
Falfűró, 1985. Rendező: Szomjas György.
Harlekin és szerelmese, 1966. Rendező: Fehér Imre.
Könnyű testi sértés, 1983. Rendező: Szomjas György.
Mielőtt befejezi röptét a denevér, 1989. Rendező: Tímár Péter.
Napló gyermekeimnek, 1982. Rendező: Mészáros Márta.
Őszi almanach, 1984. Rendező: Tarr Béla.
Panelkapcsolat, 1982. Rendező: Tarr Béla.
Retró szerelem, 2011. Rendező: Thalheim, Robert.
Szépleányok, 1986. Rendező-operatőr: Dér András, Hartai László.
Szindbád, 1971. Rendező: Huszárik Zoltán.
Te rongyos élet, 1983. Rendező: Bacsó Péter.
Valami mást, 1972. Rendező: Erdős Pál.

A tanulmányok eredeti megjelenési helyei

- Murai András – Tóth Eszter Zsófia: Magánörömök, közállapotok. A szexualitás ábrázolása a '80-as évek magyar filmjeiben. *Médiakutató*, 2011. nyár.
- Murai András – Tóth Eszter Zsófia: Egymásra nézve és Falusi románc: két nő szerelme a filmvászonon a rendszerváltás előtt és után. In Takács Judit szerk.: *Homofóbia Magyarországon*. Budapest, 2011, L'Harmattan.
- Murai András – Tóth Eszter Zsófia: Szex, szerelem, testiség a szocializmusban. *Múlt-kor*, 2012. nyár.
- Murai András – Tóth Eszter Zsófia: A prostitúció és a prostituáltak rendőri szemmel az 1980-as évek Budapestjén. *Múlt-kor*, 2012. ősz.
- Murai András – Tóth Eszter Zsófia: Doktor úr, kérem... Diskurzusok a szexualitásról az *Ifjúsági Magazin*ban. (1965–1989). *Médiakutató*, 2012. ősz.
- Murai András – Tóth Eszter Zsófia: A szépek és a szörnyetegek. Egy esemény emlékezete: az 1985-ös szépségverseny. *Korunk*, 2012. december.
- Tóth Eszter Zsófia: Párválasztás negyven évvel ezelőtt. *Családi Lap*, 2011. február.
- Tóth Eszter Zsófia: A névválasztás dilemmái. *Családi Lap*, 2011. március.
- Tóth Eszter Zsófia: Boldog házasság, nyitott házasság és válás a szocialista időkben. *Századvég*, 67. sz.
- Tóth Eszter Zsófia: A meztelenkedők mozgalmá. Nudizmus a szocializmusban. *IPM*, 2013. január.
- Tóth Eszter Zsófia: Csók a gőzben. (Homoszexualitás a szocialista időkben.) *IPM*, 2013. március.
- Tóth Eszter Zsófia: NDK-s lányok a Balatonon. *IPM*, 2013. április.
- Tóth Eszter Zsófia: Ügynökök és prostituáltak: a Rákóczi tér az 1980-as években. *IPM*, 2013. október.

A képek forrásai

- BFL 88., 90., 91.
- Fogarasi András (Indián) 24., 40.
- Fortepan 12., 15., 16., 18., 19., 20., 22., 25., 26., 29., 32., 34., 37., 38., 41., 42., 44., 45., 46., 57., 62., 64., 69., 77., 80., 114., 116., 122., 126., 135., 139., 143., 151.
- Futács Károly 156., 157.
- Gábel György 82., 85.
- Hammer Ferenc 158.
- Ifjúsági Magazin 47., 55. 56., 58., 59., 66., 76., 79., 103., 109., 110., 111., 146.
- Nagy Gábor 13.
- Nők Lapja 61.
- SZUR Magazin 125., 130.
- Tolnai Péter 39., 49., 51., 52.
- Tóth Lajosné 33., 159.

X 236485

Délegyházi nudistastrand, NDK-s turista-lányok a Balatonon, Postinor tabletta, botrányos szépségkirálynő-választás, prostitúció, nyitott házasság, szex a magyar filmekben, Veres doktor az *Ifjúsági Magazinban* – és mindezek háttérében a szocialista erkölcs. Egy mára már letűnt korszak, amelyben pornóújsághoz jutni csak csempészve lehetett.

E témákról szól a kötet, sok fényképpel. Célunk, hogy az olvasó megismerje, mit és hogyan lehetett a szexualitásról beszélni, milyen volt a szexuális felvilágosítás. Reméljük, aki átélte a kort, saját kellemes emlékeit is újraélheti az olvasás során, aki meg nem, az bepillantást nyerhet egy olyan világba, ahol a fiataloknak az ismerkedés is komoly gondot jelentett néha, olyannyira, hogy az *Ifjúsági Magazin* társkereső rovatot működtetett e célból.

libri-kiado.hu 3990 Ft

9 789633 102916

libri
KIADÓ

TÓTH ESZTER ZSÓFIA • MURAI ANDRÁS

SZEX

ÉS SZOCIALIZMUS